

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık
Ticaret Limited Şirketi Adına
SAHİBİ
Fadıl Özçelik

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Bülent Demirel

HUKUK MÜŞAVİRİ
Av. Hamiyet İzol

YAZIŞMA ADRESİ
Tarlabaşı Cad. No: 232 Daire: 4
Beyoğlu - İstanbul
Tel: 0 (212) 250 19 01
Fax: 0 (212) 235 53 82
ISSN: 1302-7964

ALMANYA
Postfach: 131831, 42045
Wuppertal/ALMANYA
Tel /Fax: 0 (202) 758 34 79

ABONE KOŞULLARI
Altı Aylık: 2. 250.000 TL Yıllık: 4.500.000 TL
Avrupa: 60 DM ABD: 40 \$
Avusturalya: 45 Avusturalya Doları

İLAN TARİFESİ
Arka Kapak: 120.000.000.-TL
İç Kapak: 95.000.000.-TL
İç Sayfalar: 80.000.000.-TL
Yarım Sayfa: 40.000.000.-TL
1/4 Sayfa: 20.500.000.TL

BASKI
Yön Matbaası
Topkapı / İSTANBUL Tel: 0 (212) 544 66 34

İçindekiler

DENG'den Sunu.....1

OLAYLAR ve GÖRÜŞLER

Türkiye kendi zincirlerini çözmeli
Kemal Burkay 2-11

Rejim tılandı, sistem çöküyor!
Özgürlüklerimiz için şimdi ayağa
kalkmak zamanı!
İbrahim Metin12-19

Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesi ile
Türkiye'nin Ulusal Programı
üzerine bir değerlendirme
Mahmut Kılınç.....20-28

Röportaj

PDK-İ Genel Sekreteri

Abdullah Hasanzade:

**'Kurtuluştaki karar kılan Kürd halkı
dönüşü olmayan bir
mücadele başlatmıştır'** 29-35

Lêgerîn

Derheqa parvekirina edebê
dînî yê Êzidiyan
Dr. Xelîl Cindî..... 36-48

Deng'den sunu Merhaba!

Baskı, toplatma, ceza davaları, ekonomik güçlükler ve benzeri engellere rağmen yeniden karşınızdayız. Geçen sayımızda yüzyüze bulunduğumuz sorunlara değinmiş, rejimin Kürt yayıncılığı konusundaki katılığına örnekler vermiştik. Geçen süre içinde bu örneklerle yenileri eklendi. DENG'in 58. sayısı toplatılırken, yayın hayatına henüz başlayan DEMA NÜ Gazetesi'nin OHAL kapsamındaki illere sokulması, OHAL valiliğince yasaklandı.

Türkiye'de yargının temel işlevi Kürtleri baskı altında tutmak olunca bu tür engellemeleri yadırgamamak gerekir. Düşünce üretiminden, iletişimden, kitlelerin bilgi edinmesinden bu kadar korku duyan bir rejimden başka ne beklenir!

Bugünkü kriz ve kaos ortamını yaratan etkenler irdelendiğinde, siyasallaştırılan ve özelde Kürtlere, genelde rejime muhalefet eden tüm kesimlere karşı acımasızca kullanılan yargı mekanizmasının bugünkü toplumsal yozlaşma ve çürümüşlüğe katkısının diğer tüm kurumlardan hiç de az olmadığını söylemek mümkündür. Yönetenler eliyle devlet hazinesi soyulurken yargı seyretmiş, çete ve mafya örgütlerinin cirit attığı bir ortamda O, özgürlük, barış ve demokrasi isteyenlerin soluğunu kesmeye çalışmıştır. İşte sonuç ortada: Siyasal ve ekonomik sistem çökmüş, rejim iflas etmiş ülke derin bir kaosa sürüklenmiştir. Cezaevlerinde insanlar ölmekte, sokaklarda cinayet, soygun, tecavüz ve benzeri pislikler kol gezmektedir.

Geçmişte rejimin sömürge ve demokrasi karşıtı tutumundan geçmişte sadece işçiler, emekçiler, Kürt halkı ve dar gelirli toplum kesimleri yakınırdı. Şimdi ise toplumun çok daha farklı kesimleri; sistemden beslenenler, sermaye ve esnaf kuruluşlardaki yakınıyorlar. Rejimin uygulamalarından rahatsız olanlara her geçen gün yenileri ekleniyor. Bu durum devlete egemen olanları bir seçime zorluyor; ya demokratikleşmenin önünü açarak toplumu dönüştürecek bir değişimin kapısını aralayacaklar ya da çağdışı kalmış ülkeler kervanına katılarak kriz ve kaos ortamında yok oluşa doğru sürüklenecekler. Tutum ve politikalarına bakarak egemenlerin olup bitenlerden ders aldığını söylemek zor. Aksine ülkeyi kaos ortamına sürüklemekte ısrarlı olduklarını söylemek bile mümkün. Ancak farklı toplum kesimlerinde başlayan uyanış ve bilinçlenme süreci, geleceğe ilişkin umudumuzu artırıyor.

Bu ülkenin emek, özgürlük ve demokrasiden yana güçleri eğer elele verirlerse, ülkenin dümenini uygar dünyadan yana çevirebilirler. Bunun olanakları bugün her zamankinden daha fazladır.

Bu sayımızda da yine ağırlıklı olarak politik süreçle ilgili güncel değerlendirmelere yer verdik.

Yazarımız **Kemal Burkey**, "*Türkiye kendi zincirlerini çözmeli*" başlıklı yazısında, hükümetin anti demokratik uygulamalarını irdelerek kriz ve kaos ortamına neden olan uygulamaları eleştirmekte ve bunalımdan çıkış için yapılması gerekenleri değerlendirmektedir.

Bir başka güncel değerlendirmeyi yazarımız **İbrahim Metin** kaleme aldı. "*Rejim tıkandı, sistem çöküyor! Özgürlüklerimiz için şimdi ayağa kalkmak zamanı!*" başlıklı değerlendirmede rejimi tıkayan, sistemi çöküşe götüren uygulamalardan örnekler verilerek, hem hükümet hem ona karşı biraraya gelmekte geciken demokrasi ve özgürlük güçleri eleştiriliyor.

Yazarımız **Mahmut Kılınç**, "*Avrupa Birliği'nin Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ile Türkiye'nin Ulusal Program'ı (UP) üzerine bir değerlendirme*" başlıklı yazısında Türkiye'nin Avrupalılaşma yolunda izlediği ikircikli ve tutarsız politikalara ve bu politikaların oluşmasına yolaçan rejimin Kürt sorunu ve demokratikleşme korkusuna değinerek, krizen aşılması için öneriler sunmaktadır.

Ayrıca bu sayımızda Yurtdışı Temsilciliğimiz İran Kürdistanı Demokrat Partisi **KDP-İ Genel Sekreteri Abdullah Hasanzade** ile yapmış olduğu bir röportaja yer verdik. Ülkemizin bir parçasında verilmekte olan mücadeleyi merak edenler için yetkili bir ağızdan verilen bilgiler bir eksikliği giderecektir.

Bu sayıdaki son yazımız Yezidi Kürtlerin dini inancını konu alıyor. "*Derheqa parvekirina edebê dîni yê Êzidiyan*" başlığıyla okuyacağınız yazıyı **Dr. Xelil Cindî** kaleme aldı.

İlgi ve beğeniyle okuyacağınızı umuyoruz.

Baskı ve sömürüye dayanan Türk egemenlik sistemi, rejimin iflasi ve ekonomik çöküşle birlikte kaçınılmaz bir sona doğru hızla ilerliyor. Biz DENG DERGİSİ olarak bu sona tanıklık etmek ve halklarımızın yanyana özgürce yaşayabileceği bir düzenin temellerini atmak için elimizden gelen çabayı göstermeye devam edeceğiz.

Yeni bir sayıda buluşmak dileğiyle...

Türkiye kendi zincirlerini çözmeli*

Kimine göre, sözkonusu IMF destekli programın başarısı siyasi istikrara bağlıydı. Ve ekonomi sırat köprüsü üzerinde yol alırken Sezer'in aksırması, Ecevit'in öksürmesi herşeyi tepe taklak etti!.. İşte Türkiye'de, son krizle ilgili olarak tartışmalar bu minval üzere gidiyor..

Kemal BURKAY

Türkiye son krizle bir kez daha tozdan dumandan görünmez oldu. Bu kez iş çok daha ciddi. Siyasi ve ekonomik kriz içiçe geçti ve toplumu derinden sarsıyor. Durum, hiçbir pembe tablo ustasının gizleyebileceği türden değil.

Türk medyasında bu durum "deniz bitti", "motor durdu", "araba devrildi" ve benzer sözcüklerle anlatılıyor.

Peki bu duruma bir günde mi gelindi? Son krizin baş nedeni Sezer'le Ecevit arasında patlak veren kavga mı? Ya da sorumlu, kimilerinin ve tuttukları tarafa uygun olarak gösterdikleri gibi, Sezer ya da Ecevit mi? Bu tür yaklaşımlar son derece yüzeysel olur ve bu büyük yıkıntının nedenleri-

ni açıklamaya yetmez.

Kuşkusuz olayların gidişinde kişilerin payı var. Son krizin patlak vermesinde de Sezer'in ve Ecevit'in elbet bir rolleri ve payları var. Bu açıdan baksak bile, sayın Sezer'i suçlamak haksızlık olur. Bazıları onun üslubunun son tartışmaya yol açtığını söylüyorlar. Sayın Sezer elbet politikada deneyimli biri değil. Öneri ve eleştirilerinde haklı olsa bile, bunun yöntemini ve üslubunu iyi seçememiş olabilir. Ama sözde deneyimli, elli yılın politikacısı Ecevit'in yaptıklarına ne denir?. Aslında bu olayda, işleri bu noktaya getiren Ecevit'in tutumu oldu.

Sayın Sezer'in daha seçilmeden önce de hukukun üstünlüğüne değer veren bir

hukuk adamı olduğu ve fincancı katırlarını ürkütme pahasına da olsa görüşlerini dile getirmekten çekinmediği biliniyordu. Sayın Sezer seçildikten sonra da yetkilerini hukuk içerisinde kullanmaya çalıştı ve öteki yönetenlere de hukuka uyma yönünde çağrı üstüne çağrı yaptı.

"Yalnız yönetilenler değil, yönetenler de kurallara uymalıdır," dedi. Yaşantısı sözüne uygun ve gösterişten uzak oldu. Kendisini bir padişah gibi değil, yurttaş gibi gördü. Türkiye gibi, yönetenlerin kendilerini şah ya da sultan sandıkları bir Ortadoğu ülkesinde böylesi bir tutum alışılmadık bir şeydi. Ama halk da bu yüzden Sezer'i sevdi, ona sahip çıktı.

Ne var ki, Ecevit de dahil olmak üzere, öteki hükümet ve devlet adamlarının böyle bir sorunu yoktu ve şimdi de yoktur. Onlar kurallara uymayı sadece yönetilenler için düşünmeye ve kendileri kuraldışı davranmaya, kendi yaptıkları yasaları bile çiğnemeye alışkındırlar. Onlar hukuka değil, hukuk onlara uymalı! Suçlar da yoksullar ve zayıflar için, cezalar da.. Bu ülkede işkencenin, zulmün, faili meçhullerin, yargısız infazların, hırsızlık ve vurgunların bu kadar yaygın olması boşuna mı?.

Bu baylar Sezer'i seçtiler ama, onun da kısa sürede hiza geleceğini, kendilerine benzeyeceğini düşündüler.. Düşündükleri olmadı. Sezer

hukuku ve demokratik kamuoyunun eğilimlerini gözetti, hükümetin yasalara aykırı kararnamelerine onay vermedi. Hükümet tarafı, özellikle de Ecevit ve yardımcısı Hüsamettin Özkan ise bunu içlerine sindiremediler. Sayın Sezer'in tutumunu "nankörlük" olarak nitelediler.

Ecevit, lafta "hoşgörü" sözcüğünü çokça kullanmasına rağmen, gerçekte hoşgörüden yoksun biridir. Bu ise bir siyaset adamı için büyük kusurdur. O, dediği olmayınca sinirlenen, inatçı, kaprisli biridir ve kendisini haklı göstermek, dediğini yaptırmak için mantığı bir yana bırakır, duygularıyla davranır. Son dönemde, herhalde yaşlılığın ve hastalıkların da etkisiyle bu huyu çok daha belirgin olmuştur.

Nitekim, Sezer'le ilişkilerine de bu tutumu egemen oldu. Sayın Sezer, sakın bir şekilde doğru bildiğini yaparken ve kamuoyu önünde laf dalaşından dikkatle uzak dururken, Ecevit her keresinde Cumhurbaşkanı'nın, gönlüne göre olmayan bu yetki kullanma tarzını uyumsuzluk olarak niteledi ve olur olmaz kamuoyu önünde suçladı, şikayet etti, onu baskı altına almaya çalıştı. Son olayda da aynen bunu yaptı.

Bazıları, Ecevit'in bu süregelen kışkırtıcı ve sorumsuz tutumunu görmezden gelerek sayın Sezer'in Ecevit'e ve bir bütün olarak hükümete yönelttiği eleştirileri MGK'-

Ecevit, lafta "hoşgörü" sözcüğünü çokça kullanmasına rağmen, gerçekte hoşgörüden yoksun biridir. Bu ise bir siyaset adamı için büyük kusurdur. O, dediği olmayınca sinirlenen, inatçı, kaprisli biridir ve kendisini haklı göstermek, dediğini yaptırmak için mantığı bir yana bırakır, duygularıyla davranır. Son dönemde, herhalde yaşlılığın ve hastalıkların da etkisiyle bu huyu çok daha belirgin olmuştur. Nitekim, Sezer'le ilişkilerine de bu tutumu egemen oldu. Sayın Sezer, sakın bir şekilde doğru bildiğini yaparken ve kamuoyu önünde laf dalaşından dikkatle uzak dururken, Ecevit her keresinde Cumhurbaşkanı'nın, gönlüne göre olmayan bu yetki kullanma tarzını uyumsuzluk olarak niteledi ve olur olmaz kamuoyu önünde suçladı, şikayet etti, onu baskı altına almaya çalıştı. Son olayda da aynen bunu yaptı.

da, bürokratların önünde yapmasını ve üslubunun sertliğini eleştiriyorlar. MGK toplantıları halktan gizli olduğu için, orada ne konuşulduğunu ancak Ecevit ve çevresinden duyuyoruz. Söylenenler acaba ne derece doğru? Neden bir karar alıp ses bantlarını kamuoyuna açıklamıyorlar? Öte yandan, yolsuzluklar konusunun ve hükümetin tutumunun MGK'da, "bürokratların önünde" eleştirilmesi yanlış ve teatral müellere aykırı mı? Geçmişte hiç böyle şeyler olmadı mı?

Bu MGK anayasal bir kurum, üstelik fiiliyatta hükümetin ve parlamentonun üstünde değil mi? Ülkenin tüm temel sorunlarına ilişkin politikalar orada belirlenip gereği yapılmak üzere hükümetin ve parlamentonun önüne konmuyor mu?. Öyle olunca, Cumhurbaşkanı'nın, Ecevit'le veya hükümetle arasındaki sorunları, gününbirlik şekilde medyaya taşımayıp oraya getirmesi daha uygun değil mi?.

Sayın Sezer, işte bunu yaptı. Son olarak, Devlet Denetleme Kurulu'nu çalıştırmasına tepki gösteren Ecevit'in, bunu kameraların önünde ve alaylı bir şekilde "denetimin denetlenmesi" diye nitelemesi, herhalde bardağı taşıran damla oldu ki,

Sayın Sezer MGK toplantısında ona Anayasa'yı ve ondan doğan yetkilerini hatırlattı.

Sezer ayrıca, hükümetin parlamentoyu işlevsiz hale getirmesini, yargıya müdahale etmesini eleştirdi ve kuvvetler ayrılığı ilkesini hatırlattı.

Şubat 2001 krizi gerek politik, gerekse ekonomik açıdan, salt Sezer-Ecevit kavgasına bağlanamaz. Böyle bir bakış açısı tek tek ağaçlara bakıp ormanı görmemek olur. MGK'da cereyan eden olay salt bir vesile, bir kıvılcım oldu. O olmasa, çok geçmeden bir başka kıvılcım ortalığı yangın yerine çevirecekti. Bir hasta düşünün, yıllarca ya doktor yüzü görmemiş, ya da yanlış teşhis, yanlış tedavi sonucu -aynı zamanda doğru dürüst bir besin rejimi olmadan- gittikçe kötüleşmiş; eski hastalığa yenileri eklenmiş, içten içe çökmüş; aynı zamanda psikolojik durumu bozulmuş..

latti. Bunlar yalan mı? Bunlar demokrasiye aykırı ve diktatörce tavırlar değil mi? Onlara birilerinin bunu hatırlatması gerekmiyor muydu? Sayın Sezer eğer Cumhurbaşkanı olarak bunu yapmışsa, bu adil ve saygı duyulacak bir tavidir.

Ama belli ki bu baylar Sezer'i bir oyunbozan olarak görüyorlar. Onun eski köye yeni adet getirmesini sindiremiyorlar. Seçimine önayak oldular diye, onların her dediğini değil, hukukun gereğini yapan Cumhurbaşkanı'nın bu tutumunu "nankör ke-

di"lik olarak niteliyorlar. Kendilerine yönelik eleştirileri ise "terbiyesizlik" ve "küstahlık" sayıp kamuoyu önünde ona hakaret etmeye kadar işi vardırıdılar. Asıl bu tavır, hukuk ve devlet adamlığı adına tam bir sorumsuzluk ve sefalet örneği değil mi?.

Ecevit'in ve yandaşlarının bu tavrı, salt Cumhurbaşkanı'ndan sert uyarılar almaları nedeniyle gururları incindiği için değildir. Çünkü onlar, yıllardır generallerden fırça yerken hiç de bunu gurur sorunu yapmadılar. Ama hükümetin kimi yolsuzluklara göz yummakla suçlanması ve Devlet Denetleme Kurulu'nun kimi kamu bankalarındaki yolsuzlukları araştırmaya yönelmesi bu tepkilerin asıl nedeni olsa gerek. Belli ki Ecevit ve bazı bakanları bundan ciddi kaygı duyuyorlar. Kimileri foyaları meydana çıkmasın, Ecevit ise şu kutsal ve "alternatifsiz" hükümetin başına birşey gelmesin diye..

Sayın Sezer'in MGK toplantısında hükümete bazı uyarılar yapmasında ise garipsenecek birşey yok. Eğer hükümet, parlamentoyu işlevsiz kılma ve yargıyı baskı altına alma türünden davranışları bir alışkanlık haline getirmişse, yani Anayasa ve hukuk dışı bir tutum izliyorsa -ki hükümet çoktandır bunu pervasızca yapmaktadır- bu uyarıları yapması görevidir

de. Cumhurbaşkanı bu uyarıları, doğrudan 65 milyon önünde de yapabiliirdi. Bundan çok daha fazlasını, bu sistemin rezilliklerini ve çıkmazlarını, yönetimin sorumluluklarını kamuoyu önünde açıklayabilir ve düşündüğü çıkaryolu gösterebilirdi. Bu konuda düşündüklerinin boyutu, çerçevesi nedir ne değildir, elbet bilemeyiz; ama keşke çok daha geniş bir açıdan sorunlara ve onların çözümlerine parmak basabilse ve bunu çıkıp dobra bir sesle kamuoyunun önünde dile getirseydi.. Halka bu tür bir sesleniş, belki de bu ülkenin tarihinde bir dönüm noktası olur, bir şok etkisi yapar ve milyonların uyku mahmurluğundan sıyrılmasına yardımcı olurdu. Ama böyle şeyler şimdilik galiba bir hayal.

Özetle, bu son olayın patlak vermesinde de sorumsuzluk sayın Sezer'in değil, Ecevit'indir. Kaldı ki kapalı kapılar ardındaki olayı düşünüp taşınmadan yıldırım hızıyla kamuoyuna taşıyan ve böylece krizi ateşleyen de yine Ecevit oldu. Bu da Ecevit'in aşırı duygusallığının yeni bir örneği. Mantiğiyla değil, duygularıyla davranan böyle birinin orada kaptan mevkinde bulunması bir ülke için ne talihsizlik! Hem de ekonomisi sırat köprüsü üzerinde yol alırken..

Peki, salt bu açıdan bile baksak, Ecevit gibi birinin orada tutulması salt onun suç mu? Demirel'in yanısıra

böyle bir politikacının, 40-50 yıldır eskici dükkanına düşüp düşüp geri gelmesi nasıl bir şeydir? Bunlar hangi sorunları çözdüler de, bu ülkeye hangi ufku açtılar da böyle el edilemez oldular? Nasıl oluyor da bu ülke Ecevit gibi artık fizik olarak ayakta durmakta, yürümekte ve konuşmakta zorluk çeken, yaşlı bir kaynana gibi aşırı duygusal ve hırçın birine mahkum? Salt bu durum bile Türkiye politikasının genel zaafını, değişim ve yenilenme, sorun çözme yeteneğinden yoksun oluşunu gözler önüne sermiyor mu?

Öte yandan Şubat 2001 krizi gerek politik, gerekse ekonomik açıdan, salt Sezer-Ecevit kavgasına bağlanamaz. Böyle bir bakış açısı tek tek ağaçlara bakıp ormanı görmemek olur. MGK'da cereyan eden olay salt bir vesile, bir kıvılcım oldu. O olmasa, çok geçmeden bir başka kıvılcım ortalığı yangın yerine çevirecekti.

Bir hasta düşünün, yıllarca ya doktor yüzü görmemiş, ya da yanlış teşhis, yanlış tedavi sonucu -aynı zamanda doğru dürüst bir besin rejimi olmadan- gittikçe kötüleşmiş; eski hastalığa yenileri eklenmiş, içten içe çökmüş; aynı zamanda psikolojik durumu bozulmuş.. Böyle bir hasta hafif bir esintiden yatağa düşüp, ya da yediği bir yumurtadan ansızın tansiyonu fırlayıp hastaneye bile ulaşmadan komaya giriyor.. Neden, pen-

Ekonomi, piyasa, borsa, para politikaları, kur, faiz, kredi, enflasyon, devalüasyon, vs. vs... Bu işlerden anlayanlar çok!.. Ekonomistler, politikacılar, işverenler, borsacılar, medya kalemşörları... Öyle tartışmalar oluyor ki sıradan vatandaşın kafasının allak bullak olmaması için hiç bir neden yok. Ancak bize öyle geliyor ki bu sayın tartışmacıların çoğu, tek tek ağaçlara bakıp ormanı göremeyen türden.. Denizin içinde, ama denizi anlamayan mahiler (Kürtçe adıyla "masi"ler) gibi... Ya da bu kişiler, dipten gelen dalgayı biliyorlar da ondan söz etmek işlerine gelmiyor, herşeyi yüzeyleki esintilerle izah etmeye çalışıyorlar. Bunların kimine göre, Sezer konuyu MGK'ya getirmese bu kriz patlamazdı! Kimine göre, Ecevit toplantıyı terk etmese, ya da tartışmayı kamuoyuna aktarmasa, işler yolunda gidiyordu..

ceredeki hafif esinti ya da yumurta mı?..

Türkiye'nin durumu da işte bu. Türkiye yıllarboyu kötü yönetildi. Yönetenler sorunları çözemediler, ama ağırlaştırdılar. Ülkenin kaynaklarını yanlış yolda tükettiller, heder ettiler. Politik ve ekonomik bunalım böyle oluştu, böyle büyüdü. Bu rejimin ikide bir krizlerle sarılmasına değil, asıl hala ayakta kalmasına şaşmak gerekir.

Son üç ayda peşpeşe patlak veren iki krize (Kasım 2000 ve Şubat 2001) bakın. İlkinde bankalar sistemi çöktü, birkaç günün içinde 7 milyar dolar ülkeden kaçtı, faizler fırladı, borsa dibe vurdu. Ancak IMF'nin 10 milyar dolarlık desteği ile bu badire atlatıldı. Daha doğrusu, henüz atlatılmadan, artı şoklar sürerken, yani nekahet devresinde Şubat krizi patlak verdi ve IMF'nin verdiklerini de birkaç saat içinde süpürüp götürdü; faizler 7500'e fırlarken, borsa yeniden dibe vurdu, ortalık ana baba gününe döndü...

Bu krizle birlikte bir buçuk yıldır izlenen ve sözde üç yıl içinde ülkeyi düze çıkaracak olan ekonomi programı çöktü, devalüasyona girdildi, Türk lirasının değeri döviz karşısında yüzde 56 düştü, Sakıp Sabancı'nın değişimiyle bir gün içinde Türkiye yüzde 40 yoksullaştı!

Peki bu serbest piyasa ekonomisi denen şey Alaatti-

nin lambası gibi bir şey mi? Sihirli bir el, kişileri olduğu gibi ülkeleri de bir anda abad, ya da berbat mı ediyor?..

Ekonomi, piyasa, borsa, para politikaları, kur, faiz, kredi, enflasyon, devalüasyon, vs. vs... Bu işlerden anlayanlar çok!.. Ekonomistler, politikacılar, işverenler, borzacılar, medya kalemşorları... Öyle tartışmalar oluyor ki sıradan vatandaşın kafasının allak bullak olmaması için hiç bir neden yok. Ancak bize öyle geliyor ki bu sayın tartışmacıların çoğu, tek tek ağaçlara bakıp ormanı göremeyen türden.. Denizin içinde, ama denizi anlamayan mahiler (Kürtçe adıyla "masi"ler) gibi... Ya da bu kişiler, dipten gelen dalgayı biliyorlar da ondan söz etmek işlerine gelmiyor, herşeyi yüzeydeki esintilerle izah etmeye çalışıyorlar.

Bunların kimine göre, Sezer konuyu MGK'ya getirmese bu kriz patlamazdı! Kimine göre, Ecevit toplantıyı terk etmese, ya da tartışmayı kamuoyuna aktarmasa, işler yolunda gidiyordu..

Kimine göre Sezer ve Ecevit barışırlarsa ödenen ağır bedele rağmen bunalım atlatılır...

Kimine göre hükümet, önüne koyduğu programda kararlı davranmadı, örneğin özelleştirmelerde gecikti, yolsuzluklarla mücadelede çifte standart izledi, kimilerini korudu..

Kimine göre, yolsuzlukların üzerine giderken yanlışlık yapıldı, kurunun yanında yaş da yandı.

Kimine göre suçlu IMF; enflasyon içinde büyümeye göz yumacağına Türkiye'ye kemer sıkma politikasını dayattı...

Kimine göre, sözkonusu IMF destekli programın başarısı siyasi istikrara bağlıydı. Ve ekonomi sırat köprüsü üzerinde yol alırken Sezer'in aksırması, Ecevit'in öksürmesi herşeyi tepe taklak etti!..

İşte Türkiye'de, son krizle ilgili olarak tartışmalar bu minval üzere gidiyor..

Bana kalırsa bu, başını kuma gömen devekuşlarının tartışmasıdır. Türkiye ilk kez siyasi ve ekonomik bunalım yaşamıyor. Belki bunun son yıllarda daha da şiddetlendiğinden ve ülkenin artık yönetilemez, ekonominin de artık Ecevit gibi ayakları üzerinde duramaz hale gelmesinden söz edebiliriz.. Şimdi, daha başta sorduğumuz soruyu tekrarlıyalım: Türkiye bu noktaya bir günde mi geldi? Ve işlerin buraya varmasının temel sebepleri ne?

Yapısı gereği zaman zaman bunalım üreten kapitalist ekonominin niteliğini tartışıp beylik laflar edecek, ya da Marks'ı yeniden keşfedecek değilim. Bu türden sosyalist gözüyle tahliller şu anda birşeyi çözmez ve zaten kimse de, serbest piyasa ekonomisinin kutsallaştırıldığı

bu ortamda bu tür laflara kulak asmaz! Bu sistemin kusurları, zaafı ve bunalım taşıyıcılığı bir yana, Türkiye'deki sistem, gerçekte, batılı ülkelerde gördüğümüz türden serbest piyasa ekonomisi bile değil, çarpık, despotik bir rejim.

Çetin Altan bıkmadan yazıp duruyor. Bu sistemin egemenleri, sanayi devrimini başarmış bir ülkeyi yönetmiyorlar. Onlar, serbest rekabet rejiminin galipleri değil. Devlet dümenini elde tutanlar, hazineden geçinenlerdir. Bunlar en az, salt "kupon keserek" geçinen parazitler kadar üretimden kopuklar, beleşçiler.

Türkiye'deki sistem başından beri devlet eliyle kişiyi zengin eden bir sistemdi. Hazineden geçinme, kamu mallarından beslenme, has, zeamet ve tımar gibi, Osmanlı'dan bu yana süregelen bir alışkanlık. Yani talan, yağma, vergi, haraç ve angaryayla halkı soyup sömürme sistemi. Bu nedenle sözkonusu ekonomik sistemi serbest piyasa ekonomisi saymak, Türkiye demokrasiyi gerçek demokrasiyle eşdeğer saymak gibi, yakıştırmadan öte birşey değil. Bunun için de adına "karma ekonomi" dediler. Ülke ekonomisi yıllarboyu bu ucube çerçevesinde işledi.

Batıda serbest piyasa ekonomisi demokrasi ile birlikte var. Diğer bir deyişle, serbest olan yalnızca piyasa, üretim, arz-talep değil. Serbest rekabetin yanı sıra, düşünceler de serbest, onlar da koşullar tümüyle eşit olmasa bile- oldukça özgür bir ortamda yarışıyor. İnsanlar dü-

Devlet ve hükümet nerdeyse kutsaldır, eleştirilemez. Bu ülkede devlete ve hükümete yönelik eleştiriler, çoğu zaman vatana ve millete ihanetle eş tutuldu. Devletin resmi ideolojisi Kemalizm dini dogmalara dönüşmüştür, kutsaldır, tartışılmaz!

Türkiye demokrasiye beyinsel üretim serbestisi hiçbir dönemde var olmadı. Bu ülkede insanların düşünsel ve sanatsal yaratıcılığı görülmemiş bir cendere içinde ezildi. Toplumun yaratıcılığı köreltildi.

şüncelerine uygun olarak serbestçe örgütleniyor, ülkenin politik ve ekonomik yaşamına yön verme işine şu veya bu oranda katılıyor, en azından etkiliyor. Böyle bir toplum saydamdır, yanlışın ortaya konma ve düzeltilme şansı vardır.

Demokratik bir toplumda yalnız mallar değil, düşünceler de özgürce üretilir; yani insan beyni verimli şekilde işler, toplumun düşünsel hayatı canlıdır, yaratıcıdır.

Böyle bir toplumda yurtaş oyunun değeri vardır ve yönetenler bunu hesaba katar.

Emeğin sömürülmesi, artı değere el konması, elbet tüm kapitalist toplumlarda sözkonusu. Ama demokratik bir toplumda, iktidarın sahipleri hem iktidarlarını, hem rejimi korumak için artı değer bir bölümünü de emekçiler ve yoksullar için harcarlar. Geniş sosyal haklar emekçileri ve yoksulları korur. Yani belli sigortalar çalışır. Oysa "Türkiye serbest piyasada" sigorta yalnızca sopadır. Bu rejim emekçileri sadece yolmasını biliyor. İşsizlik sigortası yasası bile daha yeni çıkarıldı. Ama o da göstermelik. Milyonlarca işsiz yine kendi kaderiyle başbaşa. Diğer sosyal haklar da öyle. Sigorta kapsamındaki işçiler, emekliler bile, örneğin sağlık so-

runları olduğu zaman hastane önlerinde per perişan oluyorlar.

Bu gibi ülkelerde emekçi ve yoksulları denetim altında tutmak için başlıca mekanizma yasaklar sistemi ve baskı çarkıdır. Bunun içindir ki Türkiye'de tabular var.

Devlet ve hükümet nerdeyse kutsaldır, eleştirilemez. Bu ülkede devlete ve hükümete yönelik eleştiriler, çoğu zaman vatana ve millete ihanetle eş tutuldu.

Devletin resmi ideolojisi Kemalizm dini dogmalara dönüşmüştür, kutsaldır, tartışılmaz!

Türkiye'de demokrasiye be-yinsel üretim serbestisi hiçbir dönemde var olmadı. Bu ülkede insanların düşünsel ve sanatsal yaratıcılığı görülmemiş bir cendere içinde ezildi. Toplumun yaratıcılığı körel-tildi.

Egemenler dışındaki büyük halk çoğunluğunun hem düşündüklerini söylemesi, hem bu düşünceler doğrultusunda örgütlenmesi hep yasaktı; bugün de öyledir.

Tabularla ve baskıyla yönetilen bir ülkede yanlış politikaları ortaya koyup değiştirme, düzeltme şansı yoktur; diğer bir deyişle toplum yanlış mahkumdur. Türkiye'de rejim hep böyle işledi.

Böylece, iktidar gücünü elde tutanlar, bir yandan yok-sul halkı soyup sömürerek, öte yandan ezip susturarak bildikleri gibi yönettiler ve başka bir seçeneğin ortaya konmasına fırsat tanımadılar. Bu nedenle kitleler hiçbir kötü yönetimden hesap soramadı. Vatandaşın sahibolduğu sözde seçmen oyu bir işe yaramadı.

Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri hep gergin. Bu neden böyle? Örneğin Kıbrıs'ın işgal edilmesi, bölünmesi ve sorunun çözümsüz bırakılması gerekli miydi? Bu konu özgürce tartışılmaz.

1915'te Ermenilere karşı soykırım oldu mu olmadı mı? Ermeni tehciri ve kıyımı bir gerçeklik mi değil mi? Bu konu da resmi söylemin tek-rarı dışında tartışılmaz. İn-

karcı resmi söylemden farklı görüş getirenler hain sayılıyor.

Arap ülkeleri, İran, Yunanistan -düne kadar Bulgaristan- neden düşmandan sayıldı, ya da sayılıyor?

Ya Kürt sorununa ne demeli? Bu ülkede Kürt sorunu var demek bile yasak! Bu konuda, inkarcı ve baskıcı resmi politikanın dışında bir görüş ve öneri getirmek yasak. Çünkü bu sorun da Türkiye'nin büyük tabularından. Bu anlayışla Kürt sorunu çözülebilir mi?

Türk devleti, şu 70 küsur yıl boyunca onlarca Kürt ayaklanmasını bastırmak için seferber oldu. Kürdistan'ı yakıp yıktı. 15 yıl süren son kirli savaşın yaraları daha taze.

Kürdistan'ın Türkiye sınırları içindeki parçası Türkiye'nin toplam yüzölçümünün üçte biri. Kürt nüfusu da ülkenin toplam nüfusunun üçte biri. Böylesine büyük bir ulusu zincire vurarak ülkede iç barış ve gelişme sağlamak mümkün mü? Salt bu sorunun çözümsüzlüğü bile sürekli kavga dövüş, istikrarsızlık ve kaynakların boş yere telef olması demektir. Çözülmemiş Kürt sorunu Türkiye'nin bir ayağının sakat olması demektir.

Resmi rakamlara göre Türkiye, Kürtlere karşı son 15 yıllık savaşta 100 milyar dolardan fazla bir para harcadı. Kürdistan ekonomisinin yıkımı ve bunun verdiği ka-

Kürdistan'ın Türkiye sınırları içindeki parçası Türkiye'nin toplam yüzölçümünün üçte biri. Kürt nüfusu da ülkenin toplam nüfusunun üçte biri. Böylesine büyük bir ulusu zincire vurarak ülkede iç barış ve gelişme sağlamak mümkün mü? Salt bu sorunun çözümsüzlüğü bile sürekli kavga dövüş, istikrarsızlık ve kaynakların boş yere telef olması demektir. Çözülmemiş Kürt sorunu Türkiye'nin bir ayağının sakat olması demektir. Resmi rakamlara göre Türkiye, Kürtlere karşı son 15 yıllık savaşta 100 milyar dolardan fazla bir para harcadı. Kürdistan ekonomisinin yıkımı ve bunun verdiği kayıplar ayrı. Savaş nedeniyle uğranılan turizm gelirleri kaybı ve öteki kayıplar ayrı.

yıplar ayrı. Savaş nedeniyle uğranılan turizm gelirleri kaybı ve öteki kayıplar ayrı.

Peki salt bu 100 milyar dolar bile yatırıma gitseydi ülkenin çehresi nasıl olurdu? Bunu soran var mı?

Ya da ülkenin parası böylesine olumsuz, yıkıcı bir işte harcanırken ülkenin ekonomisi düzelir mi? Bu soruyu soran var mı?

Ya bütçenin yaklaşık üçte birinin, bazı yıllar yüzde 40'ının askeri harcamalara gitmesi, Türkiye'nin durmadan silahlanması?. Böyle bir ülke sağlığa, adalete, eğitime, üretime para ayırabilir mi? Bu soruyu hiç soran var mı?

Kürtlere karşı savaş zorunlu muydu? Kürtlerin hakları tanınsa, bu sorun uluslararası hukuk normlarına göre adil bir çözüme ulaştırılıp her iki halkın birarada barış içinde yaşama koşulları sağlansa daha iyi olmaz mı? Bu soruyu hiç soran var mı?

Kürtleri zincire vurmak, sindirmek için yürütülen bu acımasız savaşın yol açtığı sosyal yaralar işe daha az önemde değil. Ekonomi bu dönemde uyuşturucuya ve kara paraya bağımlı hale gel-diye, çeteleler başını alıp yürüdüyse, devlet çeteleştiiyse, toplum şiddete tutsak ol-duysa sebep yine Kürt halkına karşı yürütülen kirli savaş ve bunun yanı sıra sol ve demokratik güçlerin yıllardır süren bastırılması, yeraltına itilmesi, terörize edilmesidir.

Bu devletin başındakilere,

gelip geçen hükümetlere, siyasi liderlere, generallere, polis şeflerine "neden böyle yaptınız?" diye soran var mı?..

Hayır, bu soruları sormak yasaktır. Bunu sormaya cesaret eden aklı başında ve vicdan sahibi Türkler de vatan haini sayılır ve Kürtler gibi ezilir.

İşte Türkiye böyle yönetiliyor. Ordu ve polis, özgürlük ve demokrasi tanımadığı kendi halkıyla habire savaşıyor, tüm enerjisini onu zaptı-rapt altında tutmak için harcıyor. Ülkenin dev kaynakları bu yolda heder ediliyor. Böyle bir ülkenin sorunlarını çözmesi, ulusal gelirinin hızla artması mümkün mü? Böyle bir ülkenin krizden krize koşmaması mümkün mü?

O halde, siyasal ve ekonomik krizle ilgili olarak sorulacak sorular ve üstünde durulacak nedenler asıl bunlardır. Sezer'in aksırması, Ecevit'in öksürmesi değil!

Evet, sorun çok daha derinde, kökleri geçmişte; ama çözümü de basit: Türkiye'nin demokrasiye ihtiyacı var.

Serbest düşünce, serbest örgütlenme, serbest politika... Diğer bir deyişle açıklık, saydamlık.

Halkın yaratıcı enerjisinin serbest bırakılması...

Ancak bu koşullarda toplum özgürce tartışarak doğruyu yanlış seçer, kötü yönetimleri başından uzaklaştırır. Değişim ve yenilenme ancak

böylesine özgür koşullarda mümkündür.

İç ve dış barışın da sağlanması, ekonominin ve kültürün gelişmesi, Türkiye'nin çağı yakalaması bununla mümkündür.

Kürt sorununun çözümü de, dinsel inançların ve fark-ların bir sorun olmaktan çıkması da buna bağlı.

Türkiye kendi yöneticileri eliyle zincire vurulmuştur ve öncelikle bu zincirleri çözmek gerekir.

Bu aşamadan sonra yapılacak şey, hala makyajla uğraşmak olmamalı. Gerçek nedenlere inmeyip, bundan ür-kerek, tabular karşısında sinerek, kriz için eftten püften nedenler, çözüm içinse eftten püften çareler ileri sürmek hiçbir işe yaramaz. Bu erken bir seçimin de çözebileceği düğüm değil. Bu hükümetin varlığı gibi gitmesi de hiçbir derde deva olamaz. Bu anayasa, bu siyasi partiler ve seçim yasası, bu yasaklar sistemi sürerken yeni bir seçim neyi çözecek? İktidardaki partilerden bazıları gitse, mu-halefetten bazıları gelse ne değişecek? Bunlar tümü de denenmiş partiler ve liderler. Düğümün çözümü için çok daha köklü değişimlere, dip-ten gelen bir dalgaya gerek var. Ülkenin kaderinin gerçekten değişmesini isteyenler gözlerini Türkiye'yi bağ-layan zincirlere çevirmeli.

Tabular sistemi sorgulan-malı. Kemalist dogmalarla, 70 yıl öncesinin değer yargı-

larıyla topluma yön verilemez. Dogmaya çevrilen hiçbir düşünce sistemi canlılığını ve sorunlara cevap verme yeteneğini koruyamaz. Aristo iyi bir düşünürdü; ama görüşleri bir dogmaya çevrilip de kendisinden yüzlerce yıl sonra da tek doğru sayılır olunca, bizzat düşüncenin önünde bir engele, metafiziğe dönüştü. Marks insanlık tarihinin tanık olduğu en büyük beyinlerden biriydi, ama onun görüşlerini tartışılmaz bir dogmaya çeviren ezberciler, marksist düşünceye ve pratiğe en büyük zararları verdiler.

Yetmiş yılın politikaları, eskiyen ve artık çağın, değişen toplumun gereklerine cevap vermeyen devlet yapısı sorgulanmalı.

Bir general fermanı, yasaklar demeti olan, çağdaş hukukla hiçbir ilişkisi bulunmayan, bir deli gömleği gibi toplumu sıkan, elini kolunu bağlayan 1982 Anayasası bir yana atılarak yerine çağdaş, demokratik bir anayasa yapılmalı.

Kürt kimliği ve hakları yeni anayasa ile tanınıp güvence altına alınarak her iki halkın eşitlik temelinde ve barış içinde birarada yaşama koşulları yaratılmalı ve böylece Türkiye, Osmanlı dönemi ile birlikte ikiyüz yıldır süregelen ve büyük bir yara gibi işleyen bu iç sorundan kurtulmalı.

12 Eylül rejiminin faşist kurumlarından ülke kurtarıl-

malı. En başta MGK denen kurum sorgulanmalı. Parlamentonun ve hükümetin üzerinde, generallerin ağırlıkta olduğu, tartışmaları ve kararları halktan gizli böylesine mostra bir kurum hiçbir demokraside olmaz. Bu, demokrasi açısından trajikomik bir durumdur. Zaptiye kafasıyla yönetilen hiçbir ülke sorunlarını çözemez.

Türkiye insanını şu ya da bu kof gerekçeyle demokrasiye ve özgürlüklere layık görmeyen anlayışlar bir yana itilmeli. Demokrasi her yönüyle gerçekleşmeli.

Şiddeti benimsemeyen hiçbir örgüt engellenmemeli; toplumun düşünce, basın ve örgütlenme hayatı tam bir serbestliğe kavuşmalı.

Toplantı, gösteri ve protesto özgürlüğü tam olarak tanınmalı.

Hiçbir dil ve kültür engellenmemeli. Ortaçağlarda bile görülmeyen böylesine ilkel, insanlıkdışı uygulamalar artık son bulmalı.

Türkiye bu reformları yaparak biran önce Avrupa Birliği ile bütünleşmeli, çağdaşlığın ve gelişmenin bir parçası olmalıdır. Avrupa Birliği Türkiye'nin modernleşmesine, ekonomik ve kültürel gelişmeye büyük hız kazandıracak, bunun için gerekli desteği verecektir.

Böyle bir toplumda iç ve dış barışın koşulları olgunlaşacaktır. Nane muhtaç haline bakmadan bir milyonluk bir ordu, 250 bin kişilik ikinci

bir polis ordusu beslemek, ülkenin bütçesinin üçte birini böylesine ölü bir alana ve silaha yatırmak için gerek kalmayacaktır. Ülkenin kaynakları ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme yönünde seferber olacaktır.

Böylesine bir toplumda devlet çetelerine, şiddet örgütlerine gerek olmayacaktır.

Böylesine açık bir toplumda kamu kaynaklarının ve mallarının talanı ve soygunu kolay olmayacaktır.

Türkiye bugün işte böylesine bir yol ayrımında.

Peki, Türkiye'yi dünden bugüne yöneten ve hala sahnede olan politikacılar bunu görebiliyorlar mı? Ne yazık ki hayır! Bazıları böylesine bir değişim gereğinin farkında olsa bile, bunlar azınlıkta ve sesleri gür çıkmıyor, tutucu güçlerin kuşatmasını kırabilecek durumda değiller. Çoğu ise çapsız, tutucu ve bu kötü durumun sorumluları. Onlardan umut yok!

Ülkenin "etkili" kurumu Ordu, böylesi bir değişim gereğinin farkında mı? Besbelli değil. Silahları ve copu elinde tutan ve gücü de burdan gelen ordu ve polisin değişim diye bir derdi yok; aksine değişimden büyük ürküntü duyuyor, imtiyazlarının ve gücünün sona ereceğinden ürküyor. Baskı mekanizması, içgüdüsel olarak varlığını sürdürmeye çalışıyor.

Varlıklarını ve güçlerini şovenizme, hamaset edebiyatına borçlu olan politikacılar

ve çevreler değişimden, demokrasiden yana çıkarlar mı? Besbelli hayır. Saydamlık onların da sonu olur..

Halk değişim gereğinin yeterince farkında mı? Ne yazık ki değil. Başına vurula vurula sersem tavuğa dönmüş kitleler, günden güne yoksullaşmanın ve tanık oldukları haksızlık ve yolsuzlukların etkisiyle dert küpüler, tepki dolular, şikayetçiler; ama çıkaryolun bilincinde değiller. Olsalardı, dünden bugüne ülkeyi yöneten ve bugünkü durumun baş sorumluları olan bu partilere, bu politikacılara oy vermez, alkış çalmazlardı. Kirli savaşın ardında durmaz, barış ve demokrasi isterlerdi. Militarizme ve polis devletine hayır derlerdi. Değişimci politikalara yönelir, yeni liderler yaratır ve onlara destek verirlerdi. Yüzbinler ve milyonlar halinde sokaklara dökülüp yürür, güçlerini gösterirlerdi.

Ya toplumu aydınlatacak olan, düşüncenin ve değişimin tohumunu taşıyan ve serpen aydınlar?. Ne yazık ki ülkenin yazar çizerlerinin bir bölümü, hatta büyük çoğunluğu, halka doğruları cesaretle anlatacak türden gerçek aydın değil. Bizzat bunların kafaları tabularla koşullanmış, beyinleri kireçlenmiş.. Bunların bir bölümü kamuoyu oluşturan büyük medya kurumlarının hizmetinde; bu medya ise rejim kadar çürümüş ve onun hizmetinde..

Bu ülkenin "bilim adamları"nın ezici çoğunluğu bile sisteme uyum sağlamış, resmi ideolojiye amigoluk yapan türden. Bunlar bilim adına yüz karası.

Bu durum besbelli karamsarlık verici. Olan bitene, bunca soruna, krize, çöküntüye, yoksulluğa ve kitlelerde biriken tepkiye rağmen toplumun değişime yönelememesinin nedeni bu.

Bu manzara karşısında iyimser olmak kolay değil. Yine de olmalı! Çünkü Türkiye dünyada bir başına değil. O hem içten hem dıştan değişim yönünde zorlanıyor ve değişim kaçınılmazdır. Bugün hala güçlü görünen tutuculuk, aslında çürümekte olan ve sonu yaklaşan bir sistemin direnişi, daha doğrusu çırpınışıdır. Çatlama-ya ve yeni bir sürgün veremeye hazırlanan tohumun kabuğu da aynen böyle direnir. Ne var ki bu kaçınılmaz sonu değiştirmez.

Bu tür bir direnişin yararının olmadığı görülüyor. İşte sonunda, bizzat rejimin sahip ve sözcülerinin -en azından bir bölümünün- bile itiraf etmek zorunda kaldıkları gibi "deniz bitti", "motor durdu", "araba devrildi"!.. Bu işin artık böyle gidemiyeceği aşikar olmuştur.

Herşeye rağmen durumu gören, tüm güçlülere karşı değişim gereğini dile getiren aydın ve bilinçli bir toplum kesimi var. Gerçek aydınların yanısıra, emekçiler, işveren-

ler arasında bir hayli insan değişim istiyor; demokrasi ve Avrupa Birliği ile birleşme istiyor. Mücadele ve yaşam içinde demokrasinin önemini kavrayan Kürt halkı, nerdeyse bir bütün olarak bunu istiyor.

Bütün sorun tepki dolu kitleleri bu değişimin gereği ve yapılacak işler konusunda aydınlatmaktadır. Bu da yalnızca bir zaman sorunudur. Eğer sistemin önü tıkanmışsa ve eski yol ve yöntemlerle açılması mümkün değilse, sular ister istemez birikecek, sonunda ya bendi yıkıp aşacak, ya da kendine uygun yeni bir kanal bulacaktır. O kanal ise artık demokrasiden başkası olamaz.

*** Bu makale, PSK Bülten'in Mart 2001 tarihli sayısından alınmıştır.**

Herşeye rağmen durumu gören, tüm güçlülere karşı değişim gereğini dile getiren aydın ve bilinçli bir toplum kesimi var. Gerçek aydınların yanısıra, emekçiler, işverenler arasında bir hayli insan değişim istiyor; demokrasi ve Avrupa Birliği ile birleşme istiyor. Mücadele ve yaşam içinde demokrasinin önemini kavrayan Kürt halkı, nerdeyse bir bütün olarak bunu istiyor. Bütün sorun tepki dolu kitleleri bu değişimin gereği ve yapılacak işler konusunda aydınlatmaktadır.

Rejim tılandı, sistem çöküyor!

Özgürlüklerimiz için şimdi ayağa kalkmak zamanı!

İbrahim METİN

Sşırtıcı buca gelişmeye rağmen, skandallar ülkesi Türkiye'de insanlar olup bitenlere şaşırmıyor. Başka toplumları kökten ci çözümlere yöneltebilecek birçok olay, Türkiye toplumunun kılını kıpırdatmaya bile yetmiyor. Yaşadığımız sürece şöyle bir baktığımızda birbirini izleyen ve her biri tek başına bir toplumu isyana sürükleyebilecek onca olumsuzluğa rağmen, rejim bildiğini okumaya devam ediyor; Türkiye toplumu ise infiale kapılmadan olanları sineye çekmekle yetiniyor.

Toplumun bu edilgenliği genel bir hastalık halini alırken, dünya ulusları Türkiye'nin bu haline şaşırmaya devam ediyorlar. Nasıl şaşı-

masınlar ki! Sermayenin doymak bilmeyen kar hırsı yüzünden doğal hayat tahrip edilip ekolojik denge bozuluyor, bunun sonuçları fırtına, sel ve kuraklık olarak topluma yansıyor ama kimse umursamıyor. Ülke şiddet ve terör dalgasının içine atılarak halk çocukları ölüme gönderiliyor, kaynaklar yatırım yerine kurşun ve bombaya yatırılıyor, kimse ses çıkarmıyor. Varlığı ve toprağıyla koca Kürt ulusu inkar edilerek baskı altında tutuluyor, özgürlük ve demokrasi talebine kıyım, sürgün ve görülmemiş baskı yöntemleriyle yanıt veriliyor; bu durum Türkiye'nin tüm dengelerini bozarak sistemi tıkıyor, ülke ekonomisini çökerterek top-

lumu bunalıma sürüklüyor kimse hesabını sormuyor.. Bir azınlık dışında kalan herkes rejimin uygulamalarından zarar görüyor, bütün kesimler bundan şikayet edip kurtulmak için güçleri birleştirmenin gereğinden söz ediyorlar ama, nedense istenen birleşme bir türlü olmuyor ve herkes kendi yolunda yürütmeye devam ediyor. Ulusal birikimler haraç mezat satılıyor, devlet hazinesi devleti yönetenlerin eliyle soyuluyor, halk işsizlik ve pahalılığın pençesinde kıvrılıyor ama ne hikmetse kitleler isyan edip harekete geçmiyor. Şovenizme ve barbarlığa karşı çıkan aydın, sanatçı ve yazarlar mahkemelerde süründürülüyor, kimse ilgi duymuyor. Sömürü ve baskıya karşı çıktıkları için cezaevlerine doldurulan politik tutuklular, kendilerine dayatılan insanlık dışı uygulamalara karşı bedenlerini açlığa yatırıp tek tek ölüyorlar. Toplum uzaktan izlemekle yetiniyor, buna sebep olanlara öfkesini haykırmıyor. Aksine, medyada öne çıkarılan çete ve mafya öykülerini ilgiyle izliyor, hırsız ve uğursuz takımına hayranlık duyuyor ve "Türkiye sizinle gurur duyuyor" sloganına sessiz bir boyun eğişle katkı sunmaya devam ediyor.

Kendisine yapılan kötülöklere karşı bu kadar kör, duyarsız ve halinden razı yeryüzünde başka bir toplum daha var mı, bilmiyorum! Egemen azınlık ülkenin ve toplumun siyasal geleceği üzerinde hesaplar yaparken O, magazin

programlarıyla gönül eğlendirip futbol maçları için sokaklara dökülebiliyor ve kendisine yaşatılan drama seyirci kalabiliyor. Böyle bir toplumun bireyi olarak yaşamaktan kim mutluluk duyabilir! Elbet bu ülkede -küçük bir azınlık dışında- kimse mutlu değil. Ancak insanlar mutsuzluklarını haykırmak yerine, görece mutluluklar peşinden koşmayı, başkalarının felaketinden teselli aramayı çıkar yol sandılar bugüne dek. İşçiler memurların; esnaf kesimi köylülerin; Türkler Kürtlerin yaşadığı sorunlara bigane kaldı. "Bir lokma bir hırka" geleneği akıllara durgunluk verecek ölçüde toplumsal refleksleri çürüttü. Toplumda kolektif tutum yerine, bireysel ve grupsal tepkiler öne çıktı; iğne kime battıysa o bağırdı. Bu durum rejimin işini kolaylaştırdı, ona dayanma gücü verdi, ömrünü bugüne kadar uzattı.

Türkiye'nin sosyalist, yurtsever, devrimci güçleri bunun önüne geçmek için gerekenleri yapamadılar. Toplumun bilinçlendirme, örgütlenme ve harekete geçirme görevi başa rılamadı, ya da onlar ellerinden geleni yaptılar da nesnel koşullar ve rejimin antidemokratik yapısı buna olanak tanımadı. İster o, ister bu sonuç değişmedi ve insanlar yaşadıkları hayata ilgilerini kaybettiler. Salt siyasal sorunlara değil, hayatlarını derinden etkileyen günlük sorunlara da tepkisiz kaldılar. Akmayan sular, işlemeyen trafik, küçülen ekme, artan hırsızlık, fu-

Ülke, on yıllardır birbirini izleyen ekonomik ve siyasal krizlerin sarmalında beşik gibi sallanıyor. Toplumsal ve siyasal sorunlar her geçen gün biraz daha artıyor; sosyal dokuyu çürüten çete ve mafya örgütleri siyasal bir niteliğe bürünerek ülkenin politik yaşamındaki etkilerini artırıyorlar. Sistemi çökme noktasına getiren sömürü ve yağma politikası sermaye kesimini bile sistemden umudunu kesme noktasına getirmiş bulunuyor. Buna rağmen yönetici elit değişimin kapılarını aralamak istemiyor. Bugün yeryüzünde kurulduğu günkü kalıplarla değişime karşı direnen ülkelerin sayısı giderek azalıyor. Birçok ulus demokratik, çoğulcu ve katılımcı yönetim modellerini benimseyerek uygarlık yolunda hızla ilerlerken, Türkiye'nin de içinde bulunduğu antidemokratik ülkeler ihtiraslı ve bağınaz yöneticilerin elinde acı ve ızdırıp çekmeye devam ediyorlar.

huş, rüşvet ve benzeri toplumsal dokuyu çürüten birçok gelişme ardarda yaşanırken, toplumda ciddi bir karşı koyuş ve direniş gelişmedi. 12 Eylül rejiminin yarattığı depolitizasyon toplumun adeta kimyasını değiştirdi. İşkence merkezlerinde, sokakta insanlar infaz ettirirken sessiz kalan yığınlar, bir maç için sabahlara kadar sokaklarda eylem yapıyor, bir pop sanatçısının konserinde transa geçerek kendilerini kaybedebiliyorlar. Ülkede soygun ve talan politikalarını gizlemede eskisi kadar olmasa da "Vatan millet edebiyatı" hala iş görmeye devam ediyor.

Ülke, on yıllardır birbirini izleyen ekonomik ve siyasal krizlerin sarmalında beşik gibi sallanıyor. Toplumsal ve siyasal sorunlar her geçen gün biraz daha artıyor, sosyal dokuyu çürüten çete ve mafya örgütleri siyasal bir niteliğe bürünerek ülkenin politik yaşamındaki etkilerini artırıyorlar. Sistemi çökme noktasına getiren sömürü ve yağma politikası sermaye kesimini bile sistemden umudunu kesme noktasına getirmiş bulunuyor. Buna rağmen yönetici elit değişimin kapılarını aralamak istemiyor.

Bugün yeryüzünde kurulduğu güncü kalıplarla değişime karşı direnen ülkelerin sayısı giderek azalıyor. Birçok

ulus demokratik, çoğulcu ve katılımcı yönetim modellerini benimseyerek uygarlık yolunda hızla ilerlerken, Türkiye'nin de içinde bulunduğu anti-demokratik ülkeler ihtiraslı ve bağnaz yöneticilerin elinde acı ve ızdırıp çekmeye devam

Başbakan Ecevit, hükümetin istifasını isteyen eylemcilere, "istifamız halinde rejim zarar görür" diyerek rejimin uygulamalarından bunalan kitlelerle adeta alay etti.

Emniyet güçleri biraz da bu yüzden olsa gerek, Konya, Kayseri ve Ankara dışında protestoculara şiddet uygulamadılar. Söz konusu kentlerde Fazilet Parti'li belediyelerin esnaf üzerinde etkisi büyüktür. Polisin bu kentlerde esnafa gösterdiği katı ve saldırgan tutumu, hükümetin FP'sine bir gözdağı vermek istediği biçiminde yorumlamak mümkündür.

ediyorlar. Türkiye, çağdışı kalmış ülkeler sıralamasında bile insan hakları ihlalleri, işkence, yolsuzluk, işsizlik, çeteleşme, rüşvet ve benzeri uygulamalarda başa güreşiyor. Hukuka ve insan haklarına saygılı, beslenme, barınma, eğitim ve bölüşüm konularında ise insan onuruna yakışır bir standardın uzağında bulunuyor

Mevcut ekonomik ve siyasal yapıyla toplumun ilerletilemeyeceği, çağdaşlaşma yolunda mesafe alınamayacağı hergün bir başka olayla kanıtlandığı halde, yönetenler bildikleri yönetim üslubundan; kamuya ait kaynakların yağ-

malanmasından, baskı, red ve inkar politikalarından vazgeçmeye yanaşmıyorlar. Sonuç ise ortada: Hergün biraz daha çöken ekonomi, derinleşen kriz, siyasal ve sosyal kirlenmeyle büyüyen toplumsal bunalım ve toplumun çok geniş

kesimlerini kapsayan gelecek kaygısı... Durum böyle olunca, çağa ters düşen yapısı ve adil olmayan yönetimiyle toplumsal değişim ve dönüşümün önünü tıkayan Türk siyasal sistemi bölük pörçük tepkilerle ortadan kaldırılamaz. Nitekim bunca krize ve kaos ortamına rağmen toplum bu enkazı sırtında taşımaya devam ediyor. O halde ne yapmalı? Sistem her defasında çökmenin eşiğine geldiği halde bugüne kadar

eğer çökmediyse, bunun en başlıca nedeni toplumun geri sosyal yapısı, kitlelerin siyasal bilinçten yoksun oluşu ve toplumsal muhalefet güçlerinin bölük-pörçük yapısıdır. O halde öncelikle toplumsal muhalefeti asgari bir program etrafında biraraya getirmek, arkasından rejimi teşhir edebilecek etkili ve güven verici bir propaganda kampanyasıyla kitleleri uyarmak gerekir. Aksi halde son esnaf eylemlerinde olduğu gibi, kendiliğinden ve toplumun diğer kesimlerinden kopuk başlayan eylemler, rejimin ufak bir tavizi uğruna yerini derin bir sessizliğe bırakabilecektir.

Eylemler sisteme ve rejimin antidemokratik yapısına yöneltilmedikçe sonuç alınamaz

Askeri darbelere ve büyük devalüasyonlara yolaçan eski kriz dönemleri bir yana, son bir kaç yıl içinde bile Türkiye'de krizsiz bir dönem yaşanmadı. Buna bakarak şunu söylemek mümkündür: Kim ne derse desin, ülkeyi yönetenler kriz ortamını seviyorlar. Halkı can ve ekmek kaygısına düşürüp özgürlüğünü elinden almak ve kitleleri koyun sürüsü gibi yönetmek o zaman daha kolay oluyor çünkü.

İlki Kasım 2000, ikinci- si 19 Şubat'ta, üç ay arayla patlak veren ekonomik kriz bu kez öncekilerden farklı olarak daha geniş toplum kesimlerini etkisine aldı; memur, esnaf ve işçi kuruluşları sokağa döküldüler. Sermaye kuruluşları bile gelişmelerden tedirgin olduklarını ve zarara uğradıklarını söylemeye başladılar. Kendiliğinden gelişen ve sokağa taşan eylemlerde sistemden zarar gören herkes bir biçimde yer alırken, kitlelerin öfkesi sistem ve rejim yerine daha çok hükümetin ekonomik uygulamalarına yöneldi. Emekten yana olan sosyalist, devrimci, yurtsever güçler ise bu eylemlerde kitlelere öncülük etmede etkili ve örgütlü bir varlık gösteremediler.

Durum böyle olunca hükümet fazla etkilenmedi. Başbakan Ecevit, hükümetin istifa-

sını isteyen eylemcilere, "istifamız halinde rejim zarar görür" diyerek rejimin uygulamalarından bunalan kitlelerle adeta alay etti. Emniyet güçleri biraz da bu yüzden olsa gerek, Konya, Kayseri ve Ankara dışında protestoculara şiddet uygulamadılar. Söz konusu kentlerde Fazilet Partili belediyelerin esnaf üzerinde etkisi büyüktür. Polisin bu kentlerde esnafa gösterdiği katı ve saldırgan tutumu, hükümetin FP'sine bir gözdağı vermek istediği biçiminde yorumlamak mümkündür. Aksi halde her tür rejim karşıtı gösteriye acımasızca saldıran polis, bu tepkiler karşısında genelde sessiz kalmaz, eylemleri "halkın doğal tepkisi" olarak değerlendirmezdi. Belli ki, iktidar odakları örgütsüz ve dağınık kitleleri rejime zarar veremeyecekleri bir eylem çizgisi içinde tutarak, bir yandan siyasi partilere gözdağı veriyor, öte yandan yükselen toplumsal tepkiyi deşar ederek öfkenin giderek büyümesini önlemeye çalışıyorlar.

Solu budanan, demokratik ve yurtsever güçleri acımasızca ezilen Türkiye'de, kitlelere krizden çıkış yolunu göstererek onları harekete geçirecek örgütlü devrimci bir yapı çıkmayınca, iş yine düzenin deşirmenine su taşıyan güçlerin manevrasına kaldı. Alanlarda kürsüye fırlayıp "bu düzen değişmeli, ülkeye demokrasi gelmeli" deyip kitlelere güven verecek lider ve kadrolar çıkmayınca, "sakin olun, ekonomik program açıklanacak,

Gelişmelere bakılırsa hem piyasa hem esnaf kuruluşları bu yalanın farkındalar. Dolar'ın yükselişi devam ediyor, ödemeler dengesindeki uçurum büyüyor, çöküş hızlanıyor. Buna bağlı olarak işçi ve emekçi yığınlarındaki huzursuzluk esnaf kesimini de içine alarak genişliyor. Buna rağmen egemenler alışageldikleri yönetim üslubundan, yalan ve dolandan vazgeçmeme eğilimini sürdürüyorlar. Her kriz döneminde farklı bir yalan ve ambalajla ortaya sürdükleri paketlerden birisini, bu kez de Kemal Derviş'in eliyle piyasaya sürdüler. Bu paketin içinde geniş kitlelerin yararına, emekçi kesimleri kollayan ve gözetken bir önlemin yer almayacağını söyleyenler haklı çıktılar. Program dar ve sabit gelirli toplum kesimlerinin hayat standardını yükseltecek bir önlem içermediği gibi, ekonomide yaşanan küşölmeye bağlı olarak ortaya çıkan ve çıkacak olan işsizliğe bir önlem de getirmiyor... Aksine krizin yükünü işçi, memur ve emekli kesimlerin sırtına yüklemeyi öngörüyor.

dertler bitecek"diyen sahtekarlara alan açıldı. Bunlar polis panzerlerinin üstüne çıkarak öfkenin rejime yönelmesi için, halkı sakinleştirmeye ve dağıtmaya çalıştılar.

Yaşanan devalüasyonun üzerinden iki aya yakın zaman geçtiği halde, kriz ortamına ciddi bir müdahale ger-

Ekonomik ve siyasal sistem aynı kaldıkça ne Kemal Derviş ne de bir başkası beklenen mucizeyi gerçekleştiremeyecek, yalnızca soygun ve sömürü çarkının dönmesi için bir başka "Derviş'e" devredinceye kadar bayrağın taşınmasına aracılık edecektir. Kemal Derviş'de bunun farkındadır. Ancak uluslararası sermayenin beklentileriyle sistem içi dengeler O'nu bu role razı etmiştir.

çekleşmedi. Kitleler yoksulluk çukuruna hızla yuvarlanırken, onbinlerce insan işsiz, binlerce esnaf kepenk indirmek durumunda kaldı. Hükümet ise Derviş'in ekonomik programıyla kitleleri uyutmaya çalışıyor. Oysa açıklanan programın nitelik itibarıyla öncekilerden bir farkı yok. Patent yine IMF'nin. Program açıklanır açıklanmaz ilk desteğin uluslararası sermaye kuruluşlarından gelmesi, bu programla kimlerin çıkarının kollanmak istendiğini açıkça

ortaya koyuyor.

Yalanın bayraktarlığını yapmaktan yorgun düşmüş, toplumun güven ve desteğini kaybetmiş bulunan Ecevit Hükümeti, bu kez Bakan Derviş'in eline bayrağı tutuşturmakla bakalım bir kez daha kitleleri aldatabilecek mi?

Gelişmelere bakılırsa hem piyasa hem esnaf kuruluşları bu yalanın farkındalar. Dolar'ın yükselişi devam ediyor, ödemeler dengesindeki uçurum büyüyor, çöküş hızlanıyor. Buna bağlı olarak işçi ve emekçi yığınlarındaki huzursuzluk esnaf kesimini de içine alarak genişliyor. Buna rağmen egemenler alışageldikleri yönetim üslubundan, yalan ve dolandan vazgeçmeme eğilimini sürdürüyorlar. Her kriz döneminde farklı bir yalan ve ambalajla ortaya sürdükleri paketlerden birisini, bu kez de Kemal Derviş'in eliyle piyasaya sürdüler. Bu paketin içinde geniş kitlelerin yararına, emekçi kesimleri kollayan ve gözetten bir önlemin yer almayacağını söyleyenler haklı çıktılar. Program dar ve sabit gelirli toplum kesimlerinin hayat standardını yükseltecek bir önlem içermediği gibi, ekonomide yaşanan küçülmeye bağlı olarak ortaya çıkan ve çıkacak olan işsizliğe, bir sosyal önlem de getirmiyor. Ancak krizin yükünü işçi, emekçi ve emekli kesimlerin sırtına yüklemeyi öngörüyor. Yedi emin olarak ekonominin başına getirilen Kemal Derviş, ülke kaynaklarının harcanmasını ve tasarruf yöntem-

lerini yeniden düzenleyerek ekonominin dış borç ödemelerini tehlikeye sokmayacak tarzda işlemesi için yeniden organize edilmesine çalışıyor. Bütün bunların IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası sermaye kuruluşları ile ABD yönetiminin direktiflerine uygun olduğunu söylemeye gerek var mı! Çok boyutlu bir krizin sistemi kilitleyip rejimi işlemez kıldığı bugünkü koşullarda yukarıda ifade ettiğimiz direktiflerin ekonomik ve siyasal yapıyı değiştirmeye yetip yetmeyeceğini göreceğiz. Aslında Kemal Derviş'in akibetini, daha önce büyük iddialarla ekonominin yönetimine getirilenlerin akibetinden farklı kılacak çok neden yok ortada. Gerçi kriz bu kez çok derin, hükümet değişime mecbur gibi duruyor. Ancak, sistem aynı sistem, rejim aynı rejim; başka bir söylemle tas aynı hamam aynı, bir tek tel-lakın değişmesi ile ekonomik ve siyasal yapının değişmesi mümkün müdür? Görülen o ki, olan yine emekçi halk yığınlarına olacak, sömürü biraz daha derinleşecek, ülke zaman ve enerji kaybedecek, sorunların çözümü bir başka zamana ertelenecektir.

Ekonomik ve siyasal sistem aynı kaldıkça ne Kemal Derviş ne de bir başkası beklenen mucizeyi gerçekleştiremeyecek, yalnızca soygun ve sömürü çarkının dönmesi için bir başka "Derviş'e" devredinceye kadar bayrağın taşınmasına aracılık edecektir. Kemal Derviş'de bunun farkındadır.

Ancak uluslararası sermayenin beklentileriyle sistem içi dengeler O'nu bu role razı etmiştir. Açıktır ki, sorun sayın Derviş'in kişisel iyi niyet ve demokratik tutumunun ötesinde boyutlara sahiptir ve doğrudan sistemin adil olmayan yapısı ve rejimin antidemokratik niteliğiyle ilintilidir.

Bu aymaz yöneticiler, bu çarpık ve çağdışı siyasal düzen halklarımızın kaderi midir, diye sormanın alemi yok elbette. Rejimin zorba karakteri ve egemenlerin temel politik tercihleri aşılmadıkça bugünü bile aratacak gelişmelerin yaşanması kaçınılmazdır. Sorun siyasal sistemin adil bir biçimde yeniden yapılandırılması sorunudur. Öyle bir yapılanma ki, toplumu dinci-laik, sünni-alevi, Kürt-Türk diye kategorize edip üniter bas-kıcı düzenin içine oturtan çemberi yıksın, yığınları kötürüm eden bağlardan kurtararak toplumu özgürleştirsın ve halklarımız nasıl yaşayacaklarına kendileri karar verebilsin. Bunun başarılması için, daha önce belirttik, kitlelerin kendi kaderleri üzerinde söz ve karar sahibi olabilecekleri bir bilinç ve örgütlülüğe ulaşması gerekir. Bu olmadıkça, ömrü yüzyıla yaklaşan bu hukuk tanımaz düzenin değiştirilmesi, daha uzun zamana yayılacaktır.

Türkiye dayanıklılık testine tutulmuş gibi

Birbirini izleyen olaylara ve hükümetin olumsuz gelişmeler karşısındaki tutumuna

bakıldığında, insan tereddüde düşüyor: Bunlar ülkeyi kurtarmaya mı, yoksa batırmaya mı çalışıyorlar! diye.

Halkı soyan, bankaları hortumlayan, devlet ihalelerinden elde ettikleri haksız kazanç, rüşvet ve karapara yoluyla siyaset kurumu üzerinde etkinlik kuran kişi ve kesimlerle ilgili soruşturma dosyalarında somut bir ilerleme yok. Siyasi konumlarına dayanarak devleti soyan siyasetçilere karışan yok. İpliği pazara çıkmış birkaç soyguncunun dışında, ki birçoğunun çok geçmeden bu davalardan yırtacağını hepimiz biliyoruz, gözaltına alınan ve tutuklanan yok. Kriz gerekçesiyle kitlelerden özveri istenirken, ülke kaynaklarını haksız yollarla ele geçiren ve bu durum açığa çıktığı için tutuklanan kişilerin malvarlıklarına, kat ve yatlarına dokunan yok.

Yaratılan gerilimin üzerinden çıkar hesabı yapanlar, bulanık suda balık avlamanın derdine düşmüşler. Halk kitleleri her gün biraz daha fakirleşirken, onlar spekülative kazançlar elde ediyorlar. İktidar gücünü elinde tutan kesimler, Türkiye'yi dayanıklılık testine tutmuş gibi gelişmeleri izlemekle zaman geçiriyorlar.

Adı kriz ve çatışmalarla özdeş hale gelen Ecevit, pişkin ve kaygısızca "alternatifimiz yok ülkeyi bu halde bırakmam " diyerek kulağına fısıldananları söylemeye devam ediyor. Koalisyonun diğer ortakları, bunalımın faturasını başkasına çıkarıp krizden güçlenerek çıkma derdindeler. her birisi birer muhalefet lideri gibi davranıyor.

Yaratılan gerilimin üzerinden çıkar hesabı yapanlar, bulanık suda balık avlamanın derdine düşmüşler. Halk kitleleri her gün biraz daha fakirleşirken, onlar spekülative kazançlar elde ediyorlar. İktidar gücünü elinde tutan kesimler, Türkiye'yi dayanıklılık testine tutmuş gibi gelişmeleri izlemekle zaman geçiriyorlar. Adı kriz ve çatışmalarla özdeş hale gelen Ecevit, pişkin ve kaygısızca "alternatifimiz yok ülkeyi bu halde bırakmam " diyerek kulağına fısıldananları söylemeye devam ediyor. Koalisyonun diğer ortakları, bunalımın faturasını başkasına çıkarıp krizden güçlenerek çıkma derdindeler. her birisi birer muhalefet lideri gibi davranıyor.

lenerek çıkma derdindeler, her birisi birer muhalefet lideri gibi davranıyor.

Tarihte birçok devlet kurmakla övünen egemenler, kurduklarını kendi elleriyle batırarak bugünlere geldiler. Bu gidişle çok geçmeden "son Türk Devletini'de" batıracaklar.

İnşallah bu kez akıllarını başlarına alır değişim, demokrasi ve özgürlük taleplerine karşı akılsızca direniş göstermez, kendileriyle birlikte halkı da perişan etmezler diye insan umut etmek istiyor; ancak olup bitenlere bakılırsa bu geleneksel devlet batırma çizgisini terketmeye niyetleri pek yok gibi.

Olan bu güzelim ülkeye ve halklarımıza olacak.

Rejim giderek katılaşıyor

Ülkede yaşanan olumsuzluklarla iktidar gücünü elinde bulunduranların bağınazlıkları arasında doğru bir orantı var: İktidar gericileştikçe, toplumu bunaltan sorunlarda da artış gözleniyor. MHP, devlet aygıtındaki gücünün de ötesinde halk kitleleri içinde tabanını genişletirken en büyük desteği "solcu" Ecevit ve partisinden alıyor.

Koalisyon ortakları elbirliğiyle değişimin önünü tıkamaya, toplumu antidemokratik uygulamalara alıştırmaya çalışıyorlar. Başbakan Ecevit, hükümetin politika ve uygulamalarında ne meclise ne de

diyen Demirel'in kırk yıl saltanat sürdüğü çeteleşmiş devleti ayakta tutmaya çalışıyorlar.

Öyle olmasa esnaf eylemlerini bahane ederek kitlelerin gösteri ve yürüyüş yapma

hakkını elinden almıydı? Belli ki, Ecevit hükümeti giderek katılaşmakta yarar görüyor. Hükümet, kriz ortamından yararlanarak toplumsal muhalefeti susturmak ve rejime muhalefet edenleri ezmek istiyor.. Toplumun dikkatini başka yönlere çekmek için gizli bir el devreye girmiş gibi bir durum var.

Toplumsal çatışmadan yarar uman güçler en ufak gerilimi tırmandırmak için fırsat kolluyorlar. Geçtiğimiz günlerde Susurluk'ta bir kız çocuğunun ölü bulunmasının ardından Kürtlerin ev ve iş yerlerine yapılan saldırılar, şovenizmin

Olumsuz gelişmeler nerede durur, sorusu şimdilik yanıtsız. İç dinamiklerle toplumun önünü açacak gelişmeler sağlanamazsa, gözler dış etkenler üzerinde odaklanmaya devam edecektir. Batılı hükümetler ve ABD yönetimi mevcut hükümet ve siyasetçilerle öngördüğü değişimi sağlayamayacağı düşüncesine varırsa, entegrasyonu sağlayacak yeni partiler ve siyasetçiler için alan açmaya çalışacaktır.

Son zamanlarda yaşanan kimi gelişmeler bu yönde bir kanaatin oluştuğunu gösteriyor. Hükümetin bilgi ve iradesinden bağımsız olarak Genel kurmay ve jandarma eliyle yürütülen kimi yolsuzluk soruşturmalarının bu amaçla başlatıldığı söyleniyor. Mesut Yılmaz nicedir bunun farkındadır. Kendişine dönük muhtemel bir operasyonu popülist söylemlerle bloke etmeye çalışıyor. Kim başaracak göreceğiz.

topluma hesap vermek istemiyor. Hükümetin hukuka uygun davranmasını ve yönetimde şeffaflık isteyen Cumhurbaşkanı Sezer'e duyduğu öfke ve bunun krizi çabuklaştıran etkisi çarpıcı bir örnektir. Ecevit ve ortakları hukukun üstünlüğüne dayalı, insan haklarına saygılı demokratik bir devleti değil, keyfi idareyi meşru gören, "gerektiğinde devlet rutin dışına çıkabilir"

canlı tutulmak istendiğinin kanıtıdır. Kürtlerin ev ve iş yerleri yakılıp yağmalanırken hükümet bu ırkçı saldırıyı kınamamış, bu tür kışkırtma ve olaylardan yarar umduğunu ortaya koymuştur.

Cezaevlerinde tuttuğu rejim muhaliflerine karşı hükümetin geliştirdiği politika, tam bir ezme ve imha politikasıdır. Aylardır sürdürülen açlık grevlerine ve yaşanan

ölümlere karşın başbakan ve ilgili bakan suskunluğunu koruyor. Basında ve kamuoyunda tam bir ilgisizlik var. Bu yolla içerdekiler unutturulmak isteniyor.

İnsanlık onurunu ayaklar altına alan uygulamalara, tecrite, baskı ve işkencelere karşı bedenlerini açlığa yatıran politik hükümlü ve tutuklular, aylardır eylemlerini sürdürüyorlar. Bu satırları yazdığımızda, 222'si ölüm orucunda olmak üzere toplam 569 kişi açlık grevini sürdürüyordu. Sırf bu dönemde yaşanan ölüm orucunda hayatını kaybedenlerin sayısı 14'e ulaştı. Türk Tabipler Birliği, ölümlerin artarak devam edeceği uyarısı yapıyor. Buna rağmen hükümet cezaevi koşullarında bir iyileştirme yapmayı kabul etmiyor. Basın ve medya kuruluşları üzerinde ki baskılarda da azalma yerine artış gözleniyor. Deng dergisi'nin her sayısı toplatılırken, yayın hayatına henüz başlayan DEMANU'nun OHAL Bölgesine sokulması, satışı ve dağıtımı yasaklandı. Keza M.Emin Bozarslan tarafından Şemsettin Sami'nin eserinden derlenip DENG Yayınevinde basımı yapılan "İlk Türkçe Ansiklopedide Kürdistan ve Kürdler" adlı kitap toplatıldı. Benzeri uygulamalar her gün birçok yayının başına geliyor. AB'ye üyelik sürecinde ki Türkiye'den herkes demokratik açılımlar beklerken, Türk rejimi tersi yönde yol almaya devam ediyor.

"Demokratik açılımlar

olursa ülke batır" inancına sahip askerler Ecevit ve hükümetinden hoşnutlar. Ülke ekonomisini iflas noktasına getirmesi umurlarında bile değil. O'nun içerden ve dışardan gelen demokratikleşme taleplerine karşı koyuşunu beğeniyor, destekliyorlar. Bunun bilincinde olan hükümet ortakları ve parlamentoda yeralan partiler halktan çok askerlere bakarak politik rotalarını belirliyorlar. Milletvekillerinin bağımsız kişilikleri yok, birçoğu yalaka tipler. Eğer kuyrukları olsaydı, halk kuyruk sallamalarına bakarak bunlardan utanç duyardı. Ne yazık ki kuyrukları yok. Gerdan kırıp boyun bükmelerini ise toplum siyasi nezakete bağlı bir jest sanıyor.

Olumsuz gelişmeler nerede durur, sorusu şimdilik yanıtsız. İç dinamiklerle toplumun önünü açacak gelişmeler sağlanamazsa, gözler dış etkenler üzerinde odaklanmaya devam edecektir. Batılı hükümetler ve ABD yönetimi mevcut hükümet ve siyasetçilerle öngördüğü değişimi sağlayamayacağı düşüncesine varırsa, entegrasyonu sağlayacak yeni partiler ve siyasetçiler için alan açmaya çalışacaktır. Son zamanlarda yaşanan kimi gelişmeler bu yönde bir kanaatin oluştuğunu gösteriyor. Hükümetin bilgi ve iradesinden bağımsız olarak Genel kurmay ve jandarma eliyle yürütülen kimi yolsuzluk soruşturmalarının bu amaçla başlatıldığı söyleniyor. Mesut Yılmaz nicedir bunun farkın-

dadır. Kendisine dönük muhtemel bir operasyonu popülist söylemlerle bloke etmeye çalışıyor. Kim başaracak göreceğiz.

Her şeye rağmen umudu canlı tutmak gerekiyor. Bölük pörçük de olsa toplumda ciddi bir kıpırdama başlamıştır, bu iyiye işarettir. 'Siyasal sistem değişmeli', ülkeye demokrasi gelmeli diyenlerin sayısı her gün biraz daha artarken canı yananlara yenileri ekleniyor. Bu gelişme tüm toplum kesimlerini saracak, Türkiye'de de er ya da geç değişimin kapısı aralanacaktır. Ecevit'in özlem ve beklentisi ne olursa olsun tarih bildiği yolda ilerlemeye devam edecek, geç de olsa bu topraklara özgürlük, demokrasi ve barış gelecektir. Bunun ucu görünmüştür. 19 Şubat Krizinin ertesinde toplanan DSP Grup toplantısında Ecevit konuşurken milletvekillerinin döktüğü gözyaşları inkar ve zulüm düzeninin çökmekte olduğunu habercisidir.

Ecevit ve ortaklarının tutum ve yüz ifadelerine hiç dikkat ettiniz mi, artık kitlelerin içine çıkamıyor, basın mensuplarının sorularına yanıt veremiyorlar.

Dürüstlük imajının arka planında cereyan eden vurgun ve talan furiasının dışa vurması Ecevit'in yüzündeki makyajı bozmuş, gözyaşlarıyla akan sürme gibi ülkeyi kire boyamıştır. Toplumsal muhalefete düşen görev bu kiri yıkamalarına bir kez daha fırsat vermemektir.

Avrupa Birliği'nin Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ile Türkiye'nin Ulusal Program'ı (UP) üzerine bir değerlendirme

Mahmut KILINÇ

Önce Osmanlı ve sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşık 150 yıldır süren Avrupa sevdasında, 1999 yılı aralık ayının 10-11'inde Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de yapılan AB zirvesinde (Avrupa Birliği Konseyi) alınan kararın önemli bir aşama olduğu açıktır. Sözü edilen 150 yıllık süreçte, Türkiye'nin Avrupalı olmak amacına ne kadar bağlı kaldığını sorgulamayı bir tarafa bırakarak, Helsinki zirvesinde kabul edilen ve TC'ne, AB'ne tam üyelik yolunu açan ve daha sonra Katılım Ortaklığı Belgesiyle-KOB güzergahı çizilen süreç, ne var ki hala beklendiği hızla gelişmemekte ve hatta bu yolculuğu zorlayan

sisler dağılmış da değil. Kaldı ki, geleceğin net görünmemesi ve ayrıca Ankara'dan farklı tonda seslerin yükselmesinin bir sonucu olarak, AB üyeliğini sağlayacak gerekli reform ve dönüşümlerin yapılacağından emin olamayan, bu nedenle TC'nin, AB'ne tam üyeliğine yakın olduğu kadar, uzak olduğunu düşünen çevrelerin de sayısı azımsanmayacak bir düzeydedir.

Bu belirsizliğe rağmen, TC'nin, AB'ne tam üye olabilmesi, kuruluşundan daha derin ve anlamlı bir tarihsel süreci başlatacağı görüşünde olan pek çok siyasi çevre de bulunuyor. Sürecin başarıya ulaşması, TC'ni her dö-

nemde yönetenlerin hayal bile edemedikleri bir yere taşıyacak, en önemlisi Ortadoğu'da barış, demokrasi ve istikrarın hızla kurumlaşmasına temel bir katkı sunabilecektir. Ancak bu, Kopenhag Kriterlerinin eksiksiz uygulanması, "siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik" hedefine bağlı kalmakla mümkün olacaktır.

Oysa bugün ki haliyle tablo, pek aydınlık görünmemektedir.

TC'ni yöneten takımın pek sıkça söylediklerinin aksine, bu devlet, bölgede çok ciddi bir istikrarsızlık kaynağı olmuş ve olmaya devam etmektedir. Diğer taraftan, Balkan ve Kafkasya'daki çatışmaları gerekçe göstererek, Kürt Ulusal Sorununun ve Türkiye'nin rejiminden kaynaklanan kriz ve derin bunalmı, Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle ortaya çıkan sorunlar göstermek, tamamen bir aldatmacadır. Soğuk Savaş yıllarının, iki blokun kendi güvenlik ve çıkarlarını temel alarak belirledikleri politikalarla beslenen, buna karşın barış, demokrasi ve hukukun daima ikincil önemde ve hatta bazen daha da gerilerde yer aldığı dönemdeki göreceli sessizliğin gerçeği yansıtmadığı, bu dönemin bitmesiyle ortaya çıkan süreç göstermiştir. Batı, bir taraftan bu dönemdeki politikaların yaratıcı ve uygulayıcısı ve diğer taraftan da bu dönemde oluşan göreceli sessizliği "is-

tikrar" olarak empoze etmekle, derin bir yanılgı kaynağını oluşturmuştur.

Kaldı ki, Türkiye'de durum farklıdır; başta Kürt sorunu olmak üzere pek çok sorun, hem Soğuk Savaş öncesi ve hem de sonrası en sıcak biçimde yaşanmış ve devlet günün gerektirdiği şekilde çözüme yanaşmadığı için her iki dönemde de şiddet, silahlı çatışma öne çıkmıştır. Tarihi karakteri bir tarafa, gelişen olaylar bile tek başına Kürt sorununun, sadece Soğuk Savaş dönemi sonrası bir sorun olmadığını göstermeye yeter. Soğuk Savaş öncesi yıllardaki Kürt direnişlerini bir tarafa bıraksak bile, bugünün Kürt Ulusal Hareketinin teorik ve kadrolaşma süreci, Soğuk Savaş döneminde başlamış ve ciddi bir potansiyele erişmiştir. Ayrıca Kürt ulusal sorunu bir bölge sorunudur. Bir şeyin bilinmesinde yarar vardır: Son silahlı direnişten önce, Kürt sorunun tartışılmasının önündeki engeller kalkmış olsaydı ve sorun demokratik bir ortamda tartışılma imkanı bulabilseydi, son yirmi yılın acıları yaşanmayacaktı. Bu yolları açmayan da devletin kendisidir ve Kürt direnişinin, amacını aşan eylemlerinin dışında burada bir sorumluluğu yoktur. Bu gerçeğin, sorumlu tarafın tespit edilmesinden çok, gelecekteki uygulamalara ışık tutulması bakımından bilinmesi önemlidir.

Avrupa Birliği Konseyi, diğer aday ülkelerin de tabi olacağı kriterler temelinde TC'nin de "mukadder bir aday ülke" olduğu kararını almış, bunun, katılım öncesi stratejide temel unsurların karşılanması ve özellikle Kopenhag Kriterleri'nin yerine getirilmesi koşuluna bağlı olduğunun altını çizmiş ve temel bir unsurun karşılanmaması halinde, süreci izleyen Komisyon'dan gelen bir öneri üzerine uygun önlemler alınabileceğini belirtmiştir. Katılım Ortaklığı döneminde, müktesebatın üstlenilmesini takvime bağlayacak bir Ulusal Programın-UP hazırlanacağı ilke olarak kabul edilmiştir. Ulusal Program, Katılım Ortaklığının bir parçası olmakla birlikte, bu belgeyle takvime bağlanan uygulamalar, KOB'ne uymak durumundadır.

TC, Kürt halkının en sınırlı kültürel, kimlik ve demokratik hak taleplerine karşı bile, en ağır cezalarla ve hatta şiddetle cevap vermiştir. Kürt hareketini silahlı direnişe zorlayan devlet, daha sonra dönüp bunu "terörizmle" suçlamış ve bastırmak için her türlü ahlak ve hukuk dışı yöntemi kullanmaktan geri kalmamıştır. Bu süreç içerisinde bölgede insan hakları, demokrasi, hukuk, siyaset gibi kurumlar devlet eliyle ortadan kaldırılmış ve bölge halkının bir bölümü, yasal olmayan yollarla bizzat devletin kendisi tarafından silahlandırılmış ve gelişen ulusal uyanışı, eşine az rastlanan bir terörizmle bastırmayı denemiştir. Bu da bölgedeki halkın ekonomik ve sosyal durumunu olumsuz etkilemiştir. Halk, üretimden koparılmış ve zorla göç ettirilerek, zaten yetersiz olan şehirlerin kenar mahallerinde açlık ve yoksulluk içinde yaşamak zorunda bırakılmıştır. Bütün bu uygulamaların tek başarısını TC, "sınırlarının korunması" olarak göstermektedir. TC her ne kadar sınırlarının fiziki varlığını koruduğundan söz ediyorsa da, derin top-

lumsal bir bölünmenin yanında, bir bütün olarak Kürt toplumu devletle olan ilişkilerinin yeniden ve çağdaş bir biçimde düzenlenmesi gerektiği gerçeğini daha şiddetli hissetmeye başlamıştır.

TC'nin, AB'ne tam üyelik sürecinde yol alması, isteni-

Kürt halkının sistemde ulusal kimliğiyle temsilinin engellenmesinin çok önemli toplumsal sonuçları da vardır: Yaşanan çatışmalar bir yana, Kürdistan bölgesinin geri kalmış olması, Kürt halkının yoksulluk içinde yaşamak zorunda bırakılması, bölgenin kaynaklarının buranın sorunlarının çözümünde kullanılacağı yerde bölge dışına çıkarılması, temsil edilememekten kaynaklanmaktadır. Bugüne kadar Kürt halkı, bölgesinde sorunlarını çözmek ve toplumsal gelişmesini sağlamak için söz ve karar sahibi, bu amaçlara varmak için de gerekli mekanizmalara sahip olsaydı, bir bütün olarak; Türkiye ve Türk ve Kürt halkları çok daha ileri ve gelişmiş bir durumda olacaktı.

len siyasi, ekonomik ve idari kriterleri yerine getirmesi ve böylece "tam demokrasiye" varması, ülkeyi çatışmalı ortamdaki çıkaracağı doğrudur. Sorunlar tartışılacak, uygulamalar geliştikçe başta umutsuzluğa kapılan kesimler de sürece katılacaklardır. Doğal olarak bütün bunlar, Kürt halkının ulusal ve demokratik haklarını gözetken, gerçek ve çağdaş bir demokratikleşmeyle mümkün olacaktır.

TC'nin bu süreçte gideceği yol ve uyacağı kurallar, AB Konseyinin kararı sonu-

cu hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesinde, ilkeler halinde sıralanmıştır. KOB, diğer ülkeler için kullanılan yöntemler kullanılarak TC için de hazırlanmıştır. "Türkiye için 2000 yılı İlerleme Raporu'nun analizine dayanılarak hazırlanan ve aynı zamanda

katılım öncesi stratejinin odağını teşkil eden KOB, kısa ve orta vadeli öncelikleri, ara hedefleri ve siyasi ve ekonomik kriterler ışığında katılım hazırlıklarının hangi koşullar altında gerçekleşeceğini ve üye devletlerin topluluk müktesebatını üstlenme, uygulama ve hayata geçirmeye ilişkin yükümlülüklerini tanımlamaktadır." Katılım Ortaklığı aynı zamanda müktesebatın üstlenmesi sürecinde, uy-

gulamaları denetleyecek mekanizmalar da oluşturmaktadır. Süreçteki uygulamaların, oluşturulacak alt komisyonlar tarafından tavizsiz denetlenecek olması önemlidir. Bu durum, herhangi bir nedenden dolayı, başta konulmayan önceliklerin sonradan sürece dahil edilmesi imkanı yaratmaktadır.

✓ İlkeler

Avrupa Birliği Konseyi, diğer aday ülkelerin de tabi olacağı kriterler temelinde TC'nin de "mukadder bir

aday ülke" olduğu kararını almış, bunun, katılım öncesi stratejide temel unsurların karşılanması ve özellikle Kopenhag Kriterleri'nin yerine getirilmesi koşuluna bağlı olduğunun altını çizmiş ve temel bir unsurun karşılanması halinde, süreci izleyen Komisyon'dan gelen bir öneri üzerine uygun önlemler alınabileceğini belirtmiştir. Katılım Ortaklığı döneminde, müktesebatın üstlenilmesini takvime bağlayacak bir Ulusal Programın-UP hazırlanacağı ilke olarak kabul edilmiştir. Ulusal Program, Katılım Ortaklığının bir parçası olmakla birlikte, bu belgeyle takvime bağlanan uygulamalar, KOB'ne uymak durumundadır.

Ashında TC, Kopenhag Kriterlerine-KK uyacağını defalarca tekrarlamıştır. Burada KK'den kimin ne anladığı gibi bir tartışma temelsizdir, zira KOB'de de açıklıkla belirtildiği gibi KK, bilinen ve üzerinde tartışılmayan bir konsepttir. Nitekim AB Konseyi, Helsinki'deki kararında, "TC'nin KK'ni yerine getirme niyetini" memnuniyetle karşıladığını açıklamıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi, TC'nin, Konsey nezdinde KK'ni yerine getireceği şeklindeki bir taahhüdü vardır, esasen tersi de söz konusu olamaz.

Bu taahhüdü bir kavram kargaşasıyla anlaşılmaz hale getirmek TC'nin, AB'ne tam üyeliğine kolaylık sağlama-

yacağı gibi, ancak süreci daha da karmaşık ve uzun yıllara sarkıtmaktan başka bir işe yaramaz. Burada, Kürt Halkının bir azınlık olup, olmaması ve özellikle bunu Lozan Antlaşmasına atıfta bulunarak geçiştirmeyi istemek, geline aşamada sadece TC'nin aleyhine sonuç verecektir. Kürtlerin, artık eski Kürtler olmadığı bilinmelidir. Kürtlerin azınlık olmadıkları tartışılmazdır. Ancak bu, TC yöneticilerinin anlamak istediği şekliyle kabul edilmeye kalkılırsa iş sarpa sarar. Türkiye'de Kürtler, en az Türkler kadar nüfus kalabalığı olan ve Kürdistan olarak bilinen coğrafyada kesintisiz olarak yaşayan ve burada ezici bir çoğunluğa sahiptirler. Bu yoğunlukta olan ve tamamen farklı bir dil, kültür, toplumsal yapı ve tarihe sahip bu halkın, sistem içerisinde kimliğiyle temsil edilmemesi sorunların temelini oluşturmuştur. Nitekim, Kürt halkının sistemden dışlandığı gerçeği, uluslararası kamuoyu nezdinde de bütün açıklığıyla bilinmekte ve bu durum, AB tarafından çeşitli zamanlarda alınan kararlara yansımıştır. Nitekim, gerek AB'nin kurumları ve gerekse Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi-AKPM ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı-AGİT gibi uluslararası kurumların, özellikle 90'lı yıllarda aldıkları ve Kürt tarafıyla diyalogu ve siyasi çözümü öneren pek çok kararları

vardır; AB'ne tam üyelik süreci, bunları görmezlikten gelemeyiz.

Kürt halkının sistemde ulusal kimliğiyle temsilinin engellenmesinin çok önemli toplumsal sonuçları da vardır: Yaşanan çatışmalar bir yana, Kürdistan bölgesinin geri kalmış olması, Kürt halkının yoksulluk içinde yaşamak zorunda bırakılması, bölgenin kaynaklarının buranın sorunlarının çözümünde kullanılacağı yerde bölge dışına çıkarılması, bu temsil edilememekten kaynaklanmaktadır. Bugüne kadar Kürt halkı, bölgesinde sorunlarını çözmek ve toplumsal gelişmesini sağlamak için söz ve karar sahibi, bu amaçlara varmak için de gerekli mekanizmalara sahip olsaydı, bir bütün olarak; Türkiye ve Türk ve Kürt halkları çok daha ileri ve gelişmiş bir durumda olacaktı. AB'ne tam üyelik, böyle bir Türkiye'nin, yani Kürt halkının TC'nin sınırları içerisinde kendi kaderini belirleme ve böylece kendini yönetme hakkını kullanmanın yolunu açacak, ilk ve ileri bir adım olmalıdır.

AB Konseyi, Katılım Ortaklığı sürecinde olan ülke-lerin uyumu için önemli kararlar almıştır. Madrid Zirvesinde, Avrupa Topluluğu-AT politikalarının uyumlu yürütülmesi için aday ülkelerin katılım ertesi idari yapılarını uyumlu hale getirilmesi kararı almış, Lüksemburg Zirve-

sinde de, müktesebatın ilgili ülkenin mevzuatına zercinin yeterli olmadığı, asıl olanın, bunun yanında uygulamaların olacağını açıklıkla belirtmiştir. Bunlar, Katılım Ortaklığı Sürecinde TC'nin öncelikleri gerçekleştirmede önemle izlenmesi gerekli ilkelere.

KOB önemli bir ilkeyi daha açıklıkla belirtmiştir. Aday ülkelerin her türlü sınır ve bununla ilgili sorunlarını diyalog yoluyla çözmelerini, bunun sonuç vermemesi halinde, Uluslararası Adalet Divanına gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. Her ne kadar Türk tarafı, bunu TC'nin, sadece Yunanistan'la Kıbrıs ve Ege'deki sorunların çözümü için konulduğunu söylüyorsa da, özel olarak belgede sorunların adı konmadığına göre, bu ilkenin kurullara uygun olarak çözümsüzlüğe sürüklenen bütün sorunlarda kullanılması gerektiği açıktır.

TC'nin, AB'ne tam üyelik yolu, diğer adayların da yapmak zorunda oldukları gibi, sorunların diyalog ve demokratik yöntemlerle çözülmesine bağlı olarak gelişecektir. Bunların başında, Kürt halkının, TC'nin sınırları içerisinde kendi kaderini belirleme hakkını serbestçe kullanması gelmektedir. Türkiye, AB ülkelerinin de şimdiden hazırlıklarını yaptıkları gibi bir federal sisteme doğru evrilmek zorundadır. Adımlar, bu geleceği düşünerek bugünden atılmalıdır. Bugün, Kürt hal-

Hem KOB ve hem de UP Kürt halkının tatmin etmemiştir. Hazırlanan UP, AB'nin beklentilerine cevap vermekten oldukça uzaktır. Daha da kötüsü, UP, sanki KOB'ni yok saymakta, yine kendi bildiğini okumaktadır. Nitekim, "Avrupa Birliği'ne üyelik, bu husustaki kriterlerin karşılanması suretiyle ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasamızda ifade bulan temel özellikleri çerçevesinde gerçekleşecektir." diyerek, 82 anayasasının özgürlükleri kısıtlayan hükümlerinin tümünden değişmesi gerektiğini, anlamamış görünmektedir. Yine, Kürt halkının ulusal demokratik haklarından hiç birinin adını anmadan, Türk şovenizmi üzerine şekillenen yasaların devam edeceğinde ısrar etmektedir. Uluslararası sözleşmelerin onayından söz ederken, yine Kürt halkının ulusal demokratik haklarının engellenmesi amacıyla konulan "çekincelerin" kaldırılacağını söyleme gereği duymamaktadır.

kının büyük çoğunluğunun, çözümü TC'nin mevcut sınırları içerisinde görmesi çok önemsenmesi gerekli tarihi bir andır. Bunun yeterince anlaşılmaması, TC'nin sorunun çözümünü bir tarafa bırakarak eski ve artık Türkiye'nin dünyadan dışlanması na neden olan politika ve uygulamalarda ısrar etmesi, bu tarihi anın elden kaçmasına neden olabilecek. Böyle bir aşamadan sonra, bugüne kadar çeşitli nedenlerle TC'nin yanında veya fazla hırpalanmasını istemeyen devlet ve uluslararası güçler, Kürt Ulusal Hareketine eski gözlükle bakmayacaklardır. Kaldı ki, Kürt Ulusal Hareketinin, "terörizm" olarak suçlamasının, uluslararası ilişkiler ve bölgedeki dengelerle ilgili konjonktürel bir tanımlama olduğu biliniyor. Çözümsüzlüğün sürmesi ve TC'nin, AB'den uzaklaşması, bu nitelemeyi değiştireceği gibi, Kürt Ulusal Hareketinden yana deste-

ği de arttıracaktır. Bu nedenle, KOB'de belirtilen kısa ve orta vadeli önceliklerin zamanında yapılması gerekir.

Aday tüm ülkeler gibi Türkiye'nin de "katılım öncesi stratejiden" yararlanacağı, Helsinki Zirvesinde karara bağlanmıştır. Ancak tüm bunlar, istenilen kriterlerin zamanında yerine getirilmesine bağlı olacağı da belirtilmektedir.

KOB'de, 22 haziran 1993 tarihinde kabul edilen KK şu şekilde sıralanmıştır.

* "Aday devlet, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve onların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlar."

* "İşler bir pazar ekonomisinin varlığı ve ayrıca, Birlik içindeki rekabet baskısı ve pazar güçleri ile baş edebilme yeteneği."

* "Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlılık dahil, üyelik yükümlü-

lüklerini üstlenme yeteneği."

KOB bir strateji belirlemiştir. "Katılım Ortaklığı Stratejisi" kısa ve orta vadede neler yapılacağı açıklıkla göstermektedir. Zamanla bunların daha ileri ve gelişmiş haklar istikametinde gelişeceği, AB'nin geçmiş süreci incelendiğinde açıkla görülecektir. Nitekim hazırlanan AB Anayasasında bu çerçeve konulmaktadır.

Açıktır ki hem KOB ve hem de UP Kürt halkının tatmin etmemiştir. Hazırlanan UP, AB'nin beklentilerine cevap vermekten oldukça uzaktır. Daha da kötüsü, UP, sanki KOB'ni yok saymakta, yine kendi bildiğini okumaktadır. Nitekim, "Avrupa Birliği'ne üyelik, bu husustaki kriterlerin karşılanması suretiyle ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasamızda ifade bulan temel özellikleri çerçevesinde gerçekleşecektir." diyerek, 82 anayasasının özgürlükleri kısıtlayan hükümlerinin tümünden değişmesi gerektiğini, anlamamış görünmektedir. Yine, Kürt halkının ulusal demokratik haklarından hiç birinin adını anmadan, Türk şovenizmi üzerine şekillenen yasaların devam edeceğinde ısrar etmektedir. Uluslararası sözleşmelerin onayından söz ederken, yine Kürt halkının ulusal demokratik haklarının engellenmesi amacıyla konulan "çekincelelerin" kaldırılacağını söyleme gereği duymamaktadır. Ayrıca, 1984 yılından bu yana ya-

şanan bir savaşın varlığı ve bunun sonucu oluşan tahribatlar, hiç yokmuş gibi es geçilmekte, bundan zarar gören bölge ekonomisi ve halkının bu durumun düzeltilmesi için ciddi hiç bir öneride bulunmamaktadır. Anadilde eğitim, Türkçe dışındaki dillerle ilgili basın ve yayın konusunda mevcut anti demokratik durumun devam edeceğini öngörmektedir. Kürtlerin, bu şekliyle UP'ı kabul etmeleri hiç bir dönemde ve şartta beklenmemelidir. Bu, Kürtlerin kendini yok saymalarıyla eş anlamlı olacaktır. Buna karşın, KOB'si de yeterli olmamakla birlikte, geleceğe açık bir perspektif sunduğu için önemsenmelidir. Ancak AB'nin, Kürt tarafına süreçle ilgili hiç bir şey sormaması, Kürt kurumlarıyla yeterli bir diyalog oluşturmaması, KOB'nin eksik doğmasına yol açmıştır. Sorunun her ne kadar iki tarafı görünüyorsa da, Kürt tarafının bir üçüncü taraf olduğu açıktır. Süreçten en çok etkilenen olan Kürt halkı ve Kürt Ulusal Hareketi'dir, bunların da görüşü alınmamıştır. Oysa alınsaydı, TC'nin, AB'ne tam üyelik sürecinde çok önemli engeller çıkmayacağı görülecekti. Ancak her şey bitmiş değildir; aşağıda sıralanan çözüm süreci bu eksikliği giderecek ve Kürt halkının da sürece dahil edilmesini sağlayacaktır. Bu istekler bundan sonra hazırlanacak "ilerleme raporlarında" dikkate alınmalıdır.

AB'nin, Kürt tarafına süreçle ilgili hiç bir şey sormaması, Kürt kurumlarıyla yeterli bir diyalog oluşturmaması, KOB'nin eksik doğmasına yol açmıştır. Sorunun her ne kadar iki tarafı görünüyorsa da, Kürt tarafının bir üçüncü taraf olduğu açıktır. Süreçten en çok etkilenen olan Kürt halkı ve Kürt Ulusal Hareketi'dir, bunların da görüşü alınmamıştır. Oysa alınsaydı, TC'nin, AB'ne tam üyelik sürecinde çok önemli engeller çıkmayacağı görülecekti. Ancak her şey bitmiş değildir; aşağıda sıralanan çözüm süreci bu eksikliği giderecek ve Kürt halkının da sürece dahil edilmesini sağlayacaktır.

✓ Öncelikler

KOB, katılım öncesi süreci kısa ve orta vade olarak ikiye ayırmış, bu sürede yapılacak olanları hemen tüm konuları içerecek şekilde sıralamış ve yaklaşık sürelerini belirlemiştir. Buna göre kısa vade de yapılacak olanlar 2001 yılına kadar, orta vadede yapılacakların da bu yılın ikinci yarısında başlamasını öngörmüştür. Takvimi bu şekilde belirlemenin, Türkiye gerçeğine uymadığı çok geçmeden anlaşılmıştır. Hele son krizin giderek kaosa dönüşmesi bu süreyi daha da uzatacaktır. Türkiye, AB'ne tam üye olmak istiyorsa KOB'de de belirtil-diği gibi, "ilerleme raporlarında" yer alan tüm konulara eğilmek zorundadır.

Diğer tarafta, Kürt sorununun nihai çözümünün uzun bir zaman alacağı açıktır. Önemli olan sorunun silahlı çatışmaların yaşanmadığı bir çözüm sürecine girmesidir. Bunun için KOB'nin de belirlediği gibi AB Antlaşmasına uygun olarak sorunların diyalogla çözümünü amaç edinmek gerekiyor. AB'ne, tam üyelik süreci Türkiye'ye sorunlarını çözmede önemli bir şans yaratmıştır. Sorunların çözümü siyasi bir sorumluluk ister, bu sorumluluğu yüklenicek siyasi kadrolar ancak sorunların çözümü sağlayabi-

lirler. Bize göre, TC'nin, parçalanmadan Kürt sorununun çözümünü sağlayıp, AB'ne tam üye olması kısa, orta ve uzun vadeli önceliklere uygun adım atmasına bağlı olacaktır.

KOB, katılım öncesi süreci kısa ve orta vade olarak ikiye ayırmış, bu sürede yapılacak olanları hemen tüm konuları içerecek şekilde sıralamış ve yaklaşık sürelerini belirlemiştir. Buna göre kısa vade de yapılacak olanlar 2001 yılına kadar, orta vadede yapılacakların da bu yılın ikinci yarısında başlamasını öngörmüştür. Takvimi bu şekilde belirlemenin, Türkiye gerçeğine uymadığı çok geçmeden anlaşılmıştır. Hele son krizin giderek kaosa dönüşmesi bu süreyi daha da uzatacaktır.

✓ Kısa vadede yapılacaklar

- Düşünce ve örgütlenme özgürlüğünün önündeki anayasal ve yasal engellerin kaldırılması ve bu özgürlüklerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesine uygun olarak, yasal ve anayasal güvenceye bağlanmalı.

- İşkencenin yapılmasına engel olacak yasal düzenlemelerin yanında, kitlelerin bu konuda duyarlı hale getirilmesi ve işkence gören kimse-lerin hak aramasını engelleyen uygulamalar kaldırılmalı ve tabii Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesinin uygulanması sağlanmalı.

- Yargı bağımsızlığını en-

gelleyen yasal düzenlemeler kaldırılmalı.

- Gözaltı ve tutukluluk süreçlerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uygun hale getirilmesi sağlanmalı.

- OHAL'in kaldırılacağı beyan edilmeli ve bu yönetime bağlı kurumların tasfiyesine başlanmalı.

- Bölgedeki asker sayısı Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi normal bir seviyeye getirilmeli, bu sistem etrafında oluşan JİTEM, Özel-Tim ve diğer kontra kurumlar dağıtılmalı.

- Türkçe dışındaki dillerle radyo ve tv yayınların yapılmasının önündeki engeller kaldırılmalı ve şiddet içermeyen

yayınların keyfi engellenmesi durdurulmalı.

- Kürdistan bölgesinin, Türkiye'nin diğer bölgelerine oranla ekonomik kalkınma bakımından eşit hale getirilmesi ve bölgeler arasındaki farklılığın giderilmesi için, TBMM'den geçirilerek özel bir program hazırlanıp yürürlüğe konulmalıdır.

- Kürdistan'da ki belediyelere, bölgenin durumu ve çatışmaların bir sonucu kitlesel göçle oluşan sorunların çözümü ve şehir alanlarının planlı bir düzenlemeyle bir alt yapıya kavuşması için genel bütçeden katkı sunulmalı ve bu belediyelerin dışarıdan yardım alabilmeleri için kolaylıklar sağlanmalıdır.

- İdam cezasının uygulanmayacağı ve orta vadede tümünden kaldırılacağı hükümetçe beyan edilmeli.

- Genel bir tarım reformuyla birlikte, Kürdistan'da devletin mülkiyetinde ve denetiminde olan toprakların topraksız köylüye dağıtılması için gerekli adımlar atılmalıdır.

- Sınır boyundaki mayınlı alan temizlenmeli, bu topraklar topraksız köylüye dağıtılmalıdır.

- Köylere geri dönüşün sağlanması ve çatışmalarda zarar gören kimselerin zararlarının tazmini için bir çalışma başlatılmalı ve bu işi götürecek bir birim oluşturulmalı.

- Hayvancılığın geliştirilmesi ve meraların açılması sağlanmalı.

- Bölgede yapılacak yatırımlara, kapasitesi ve yaratacağı istihdama oranla belli bir süre vergi muafiyeti getirilmelidir.

- Çatışma döneminde ormanlık alanların yakılması ve bölgede uygulanan yanlış ormancılığın neden olduğu çıplaklığın da artırdığı toprak erozyonun önlenmesi için, bölge düzeyinde bir ağaçlandırma planlanması yapılmalı ve yerel yönetimlerin de katkısıyla ağaçlandırma çalışmaları başlatılmalıdır.

- Bölgenin tarihi ve doğal değerlerini tahrip edecek, doğal dengeyi bozacak baraj yapım projeleri terk edilmelidir.

- Bölgede yapılan barajlardan elde edilen enerjinin, öncelikle bölgenin ihtiyaçlarına uygun olarak kullanılması sağlanmalıdır.

- Yine bölgede elde edilen petrolün bölgede sarf edilmesine öncelik verilmelidir.

✓ Orta vadede yapılacaklar

- Başta Anayasa olmak üzere, tüm yasalardaki anti-demokratik hükümlerin Koppenhag Kriterleri ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ışığında; bu hükümler ayıklanmalı ve uygulamalar AB ülkeleriyle uygun seviyeye getirilmeli.

- Şiddete başvurmamak koşuluyla, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç ve dine bakılmaksızın, her türlü fikir ve düşüncenin her türlü araç ve ortamda söylenmesi, yayılması ve örgütlenmesi yasal güvenceye bağlanmalı.

- Siyasi Parti ve Seçim Yasalarının değiştirilerek, Kürt kimliğiyle siyasi parti örgütlenmesinin engellenmesi ve siyasi partilerin seçimlerde ittifak ve birden fazla partinin bir araya gelebileceği platformlar oluşabilmesi.

- Yerel yönetimlerin yetkileri, AB ülkelerindeki durum da dikkate alınarak, genişletilmeli ve bu cümleden olmak üzere Belediye Meclisleri ile İl Genel Meclislerinin yetkileri genişletilmeli.

- Sağlık, eğitim, tarım ve

sulama, ormancılık, hayvancılık, yerel güvenlik, trafik, yerel düzeydeki bayındırlık işleri, madencilik ve ülkenin genel savunması ile dış ilişkileriyle ilgisi olmayan konuların İl Genel Meclisi ve Belediye Meclislerine konularıyla ilgili bölümleri dikkate alınarak devredilmeleri sağlanmalı.

- Çağdaş ve demokratik devletin yapısını değiştirmek kaydıyla, din ve vicdan özgürlüğü genişletilip, gerçek bir laikliğe geçilmeli, dini örgütlenme, sivil toplumun bir ayrılmaz parçası kabul edilerek yasal güvenceye bağlanmalı.

- Anadilde eğitimin yapılması yasal güvenceye bağlanmalı ve bu cümleden olmak üzere; Kürdistan bölgesinde ana dilde eğitim temel alınmalı ve Kürdistan bölgesi dışında yaşamak zorunda bırakılmış Kürtlerin de, bu haktan yararlanmaları sağlanmalı.

- Kürtçe eğitimin başlamasıyla baş gösterecek eksikliklerin giderilmesi için ilk yıllarda özel bir program hazırlanmalı ve Kürtçe dili öğretmenlerinin eğitilmesi sağlanmalı.

- İdam cezası yasalardan çıkarılmalı. Kürt sorunu ve siyasi düşüncelerinden dolayı tutuklu ve hükümlü olan herkes serbest bırakılmalı ve bunların iş bulmaları ve yaşamlarının düzene girmesi için bir program hazırlanmalı ve uygulamaya konulmalı.

- PKK de dahil, Siyasi düşünce ve eylemlerinden dolayı, Türkiye dışında yaşamak zorunda bırakılmış parti ve kimselerin, bu eylemlerinden dolayı bir takibe uğramadan dönmeleri sağlanmalı.

- Belediyelerin kendi konularında birlik oluşturmaları, projeler bazında iş ve güç birliği yapmalarının önündeki engeller kaldırılmalı.

- Sınır ticaretinin önündeki engeller kaldırılmalı, Kürt halkının, Kürdistan'ın diğer parçalarında bulunan Kürt halkıyla ilişki kurması engellenmemeli.

- 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesine konulan coğrafi çekincenin kaldırılarak, Türkiye'nin doğu, batı ve güneyinden de gelecek kimse- lere BM ilkeleri çerçevesinde ikamet ve sosyal destek sağlanmalı.

- Özellikle, ulaştırma, telekomünikasyon, ticaret, ağır sanayi yatırımları ve benzeri konularda Kürdistan bölgesi- nin geri kalmışlığı dikkate alınarak bölgesel kurumlar oluşturulmalı ve bunlar, araştırma, geliştirme, planlama ve projeler yapma konusunda yetkili kılınmalı.

✓ Uzun vadede yapılacaklar

- Türkiye'nin daha hızlı ve dengeli kalkınabilmesi ve ayrıca demokrasinin daha da yaygınlaşarak kurumsallaşması için, federal bir sisteme geçmenin hazırlıklarına başlanmalıdır.

- Kürdistan bölgesi federe bir devlet olmalı; dış işler, dış güvenlik ile bütün ülkeyi ilgilendiren enerji, demir yolları, otobanlar, limanlar gibi makro projelerin dışında kalan konular, tamamen federe yönetime bırakılmalıdır.

- Bir yerel meclis ve diğeri de federal meclis olmalı, halk temsilcileriyle hem yerel ve hem de federal düzeyde temsil edilmelidir.

- Federe meclisler yasa çıkarabilmeli ve vergi toplayabilmeli.

Ayrıca, KOB'nde sıralanmış ve burada tekrar edilmesine gerek duyulmayan, ancak programın ayrılmaz birer parçası olan, kısa ve orta vadede yapılacaklar arasında belirtilen; siyasi ve ekonomik kriterler, iç pazar, vergilendirme, tarım, balıkçılık, ulaştırma, ekonomik ve parasal birlik, istatistik, istihdam ve sosyal işler, enerji, telekomünikasyon, bölgesel politika ve yapısal unsurların eşgüdümü, kültür ve görsel-işitsel politika, çevre, gümrükler, adalet ve içişleri gibi konulardaki öncelikler de zaman geçirilmeden yerine getirilmelidir.

Böylece, Kürt sorununun çözümüne yönelik ve gerçekten hem Türkiye'nin demokratikleşmesini sağlayacak ve hem de AB'ne tam üyelik yolunu açacak olan yukarıda sıralan önerilerin, zaman geçirmeden yerine getirilmesi Türkiye'nin geleceği bakımından son derece önemli-

Türkiye, AB'ne tam üyelikte Kürt halkının verdiği desteği önemsemelidir.

dir. Türkiye, AB'ne tam üyelikte Kürt halkının verdiği desteği önemsemelidir. Sürece dahil edilecek Kürtler, bunların yapılmasına tam destek verecektir. Bunun tersinin söz konusu olduğu dönemde, Türkiye'nin bütün alanlarda ne kadar zorlandığı, bunu aşmak için kaynaklarını nasıl heder ettiği akılda tutulmalıdır.

KOB'de, önceliklerin yerine getirilmesinin yıllar itibariyle takvime bağlanması, şimdiden şaşmış durumda. Türkiye gerçekleri dikkate alınarak, 2002 yılı sonuna kadar kısa vadeli öncelikler; 2007 yılı sonu itibariyle orta vadeli öncelikler; hemen sonra tam üyelik görüşmelerinin başlaması ve 2010 yılına kadar da uzun vadeli önceliklerin yerine getirilmesi, daha gerçekçi görünmektedir. Böyle bir sürecin sonunda TC, tam üye olma şansını yakalayacaktır.

Bu şansın kaçırılarak, yeni bir çatışma ortamında sürüklenmesi, Türkiye'nin her yönüyle gücünü ve çapını aşacaktır. İşte o zaman, TC'nin "bölünmez bütünlüğü" hem içte ve hem de dışta ciddi bir biçimde tartışılacaktır.

Tercih, TC'nindir.

MahmutKilinc@cs.com

Yurtdışı temsilciliğimizin bazı ziyaretlerde bulunmak amacıyla yurtdışında bulunan PDK-İran Genel Sekreteri Abdullah Hasanzade ile yaptığı röportajı ilgi ile okuyacağınıza inanıyoruz. Deng

İran Kürdistanı Demokrat Partisi-PDK-İ Genel Sekreteri Abdullah Hasanzade:

'Kurtuluşta karar kılan Kürd halkı dönüşü olmayan bir mücadeleye başlatmıştır'

Biz Kürtlerde bir hikaye anlatılır: Göz hastalığına yakalanan birisi her iki gözünü de kaybeder. Günlerden bir gün, bir dostu kendisini ziyarete gider ve "gözlerin nasıl, birşey görebiliyor musun?" diye sorar. Adam cevap olarak, "doğrusunu istersen hiçbir şey görmüyorum, ama çocuklar çok zayıf da olsa birşeyler gördüğümü söylüyorlar" der. Ne yazık ki MEDYA TV ve PKK'ye bağlı gazetelerin söyledikleri bu hikayeyi aklımıza getirdi.

Sayın Mamosta, geçen yılın son ayında partinizin 12. Kongresi toplandı. Bu kongre ve alınan kararlar hakkında bilgi verebilir misiniz?

- Partimizin 12. Kongresi geçen yıl 23-26 Kasım tarihleri arasında toplandı. Tüzüğümüze göre 3 yılda bir yapılması gereken olağan bir kongreydi.

(Bu kongrede alınan bir karar üzere bundan böyle kongreler 4 yılda bir yapılacaktır.) Bundan dolayı 12. Kongremizin gündeminde olağanüstü bir konu yoktu. Kongremizin gündemi şundan ibaretti: MK raporunun değerlendirilmesi ve

karara bağlanması; parti tüzük ve programında bazı değişikliklerin görüşülmesi ve yeni merkez komitesinin seçimi. Kongre, gündemindeki bu sorunları düzenli bir biçimde görüştü ve sonuca bağladı.

Kongremizin aldığı önemli kararların, partimizin İranlı ve Kürdistanlı örgüt ve partilerle olan ilişkilerini geliştirmesi, ülkedeki ve ülke dışındaki parti örgütlerinin genişlemesi ve güçlendirilmesi, İran genelinde başlamış bulunan diktatörlük karşıtı demokrasi hareketine daha fazla katılımını sağlamak amacıyla halkı örgütleme, yön-

lendirme, Kürd sorunu ve genel olarak özgürlük sorunun uluslararası kurum ve kuruluşlar nezdinde daha iyi tanıtılması amacıyla partinin uluslararası ilişkilerini geliştirme olduğunu söyleyebili-
rim.

İran, Kürdistan ve bölgedeki siyasi durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

- İran ve İran Kürdistanı bugün de İslam Cumhuriyeti rejiminin baskısı altında inlemektedir. Eğer bugün görünüşte bazı değişiklikler olmuşsa ve özellikle de dış dünyada böyle görünüyorsa, bu herşeyden önce İranlı özgürlükçü güçlerin özellikle de gençlerin, öğrenci ve aydınların direnişi ve kararlı mücadeleleri sonucudur. Aynı zamanda halkın bağrında doğan güçlü ve köklü bir özgürlük hareketi de mevcuttur. Ki, bu hareketin talepleri, tüm sınıf ve tabakalarıyla İran halkının talepleridir. Biz çok umutlu olduğumuz bu hareketle daha yakınlaşmak ve içinde yer almak, güçlendirmek, ondan ilham almak ve ona ilham vermek için çaba sarfediyoruz. Kısacası bu hareketin ufunda özgürlük güneşinin ışınları buluyoruz. İran halklarının ve İran halklarından biri olan Kürd halkının kurtuluşunda karar kıldıklarına, bu

amaçla dönüşü olmayan bir mücadeleyi başlattıklarına inanıyoruz. Halk yığınları, bu mücadelede bazı kısmi yenilgiler yaşasalar bile, çok geçmeden tekrar ayağa kalkıyorlar ve zafere doğru olan yürüyüşünü sürdürüyorlar.

İran ve Kürdistan'daki durum umud vericidir, İran halklarının özgürlük mücadelesinin ufku, İslam Cumhuri-

Eğer, ara sıra, İran yöneticilerinin ağzından, İran dışındaki Kürdler hakkında bazı şeyler çıkıyorsa, bu daha ziyade kamuoyunu aldatmak içindir, ayrıca bu rejim hangi parçada olursa olsun, Kürdlerin haklarına kavuşmasına karşıdır. Rejimin çabaları, İran ve Suriye devleti temsilcileriyle yaptığı ikili görüşmeler, bu gerçeği ortaya koyan belgelerdir.

yeti'nin hiç bir döneminde bu kadar berrak ve aydınlık olmadı.

Hatemi'nin Kürdistan ziyareti ve bu ziyaret esnasında bir kısım Kürd milletvekillerinin Kürd kültürünün geliştirilmesini talep etmeleri, rejimin Kürdistan'a yönelik politikasında bir değişikliğe gittiğini mi gösteriyor? Bu konuda neler düşünüyorsunuz?

- Bundan birkaç yıl önce, İran Kürdistanı'nda bir kültür, sanat ve edebiyat hareke-

ti başladı. Bu hareket sonucu bazı iyi adımların atılması sevinçlidir. Ama birkaç Kürdçe dergi ve gazetenin çıkmasına izin vermenin dışında, İslam Cumhuriyeti devletinin bu kültürel ilerlemeye hiç bir yardımı olmadı. Yayınların büyük bir bölümünün masrafları devlet tarafından karşılanmadığı, bu yayınlara maddi alanda devlet

yardımları yapılmadığı gibi, bu yayınların ihtiyaç duyduğu kağıtlar da resmi fiyatlarla kendilerine satılmıyor ve okuyucuya ve sahiplerine pahalıya mal oluyor.

Seyid Mehemed Hatemi'nin Kürdistan ziyaretinin ve adı geçen İran'ın diğer bölgelerine yaptığı ziyaretlerinde olduğu gibi, birkaç tatlı ve edebi lafın dışında, halka hiçbir

faydası olmadı. Devlet Başkanı, Kürdistan ziyaretinde, beraberinde halk için birşey getirmemişti. Hatta adı geçen kişi, halka, rejiminin Kürd halkına yönelik politikasında köklü değişiklikler yapılacağına dair söz de vermedi. Bugün de, Kürd dili İran'da, resmi dil olarak da bölgede kabul edilmemiştir, eğitim ve resmi yazışmalarda kullanılmamaktadır. Bunun da ötesinde, Kürd halkı, kendine has özellikleri olan bir ulus olarak, resmen kabul edilmemiştir.

İslam Cumhuriyeti'nin Kürdistan'a ve Kürd halkına yönelik politikasında değişimi ve iyileşmeyi gösteren herhangi bir işaret yoktur. Aynı düşünce ve görüşe sahip olsa bile, Sayın Hatemi programını ve özel politikalarını yürütecek güçte değil, hiç bir zaman, lafta da olsa Kürdlerin haklarından ve Kürdlere bu hakların tanınmasından bahsetmedi, sözkonusu hak ve özgürlükleri gündeme getirmedi. İran yöneticilerinin İran Kürdlerine yönelik politikası, "İran'da Kürd meselesi diye bir mesele yoktur" biçimindedir. Eğer, ara sıra, İran yöneticilerinin ağzından, İran dışındaki Kürdler hakkında bazı şeyler çıkıyorsa, bu daha ziyade kamuoyunu aldatmak içindir, ayrıca bu rejim hangi parçada olursa olsun, Kürdlerin haklarına kavuşmasına karşıdır. Rejimin çabaları, İran ve Suriye devleti temsilcileriyle yaptığı ikili görüşmeler, bu gerçeği ortaya koyan belgelerdir.

Bu sorumuz bir önceki soruyla bağlantılı. MEDYA TV, PKK'nın yayın organları ve bizzat Öcalan, İran rejiminin Kürd sorunun çözümünde ilk adım atan taraf olduğunu söylüyorlar. Bu söylenenler doğru mu? Eğer doğru değilse, sizce Öcalan, PKK ve MEDYA TV, neden İran rejimine haketmediği övgüleri yağıdırıyorlar?

- Biz Kürtlerde bir hikaye anlatılır: Göz hastalığına yakalanan birisi her iki gözünü de kaybeder. Günlerden bir gün, bir dostu kendisini ziyarete gider ve "gözlerin nasıl, birşey görebiliyor musun?" diye sorar. Adam cevap olarak, "doğrusunu istersen hiçbir şey görmüyorum, ama çocuklar çok zayıf da olsa birşeyler gördüğümü söylüyorlar" der. Ne yazık ki MEDYA TV ve PKK'ye bağlı gazetelerin söyledikleri bu hikayeyi aklımıza getirdi. İran Kürdistanı halkının, İslam Cumhuriyeti'nin Kürd sorununu çözme konusunda en küçük bir istemini görmediği bir durumda, PKK'nin dostları, İslam Cumhuriyeti'nin, her zaman, bu alanda ilk adım atan taraf olduğunu iddia ediyorlar. Zaten söyledikleri de İran yöneticilerinin rızasını almaya yönelik olduğu için, kendilerini iddialarının doğruluğunu kanıtlayacak belgeleri ortaya koymaya mecbur hissetmiyorlar.

Ama "PKK ve MEDYA TV niçin bu iddiaları yayınlıyorlar, niçin İslam Cumhuriyeti'ni övüyorlar?" sorusu, bizim cevaplandıracağımız bir soru değildir. Doğrusu bu onlara sorulmalıdır. Ki, eğer birşey varsa İran Kürdleri niye görmüyorlar ve siz niçin belgelerle ortaya koymuyorsunuz? Eğer ortada birşey yoksa niçin Kürd kamuoyunu aldatıyorsunuz, ya da aldatmaya çalışıyorsunuz? Bizim elimizden ancak PKK dostla-

Ama "PKK ve MEDYA TV niçin bu iddiaları yayınlıyorlar, niçin İslam Cumhuriyeti'ni övüyorlar?" sorusu, bizim cevaplandıracağımız bir soru değildir. Doğrusu bu onlara sorulmalıdır. Ki, eğer birşey varsa İran Kürdleri niye görmüyorlar ve siz niçin belgelerle ortaya koymuyorsunuz? Eğer ortada birşey yoksa niçin Kürd kamuoyunu aldatıyorsunuz, ya da aldatmaya çalışıyorsunuz? Bizim elimizden ancak PKK dostla-

Bir açıdan biz devletlerin, özellikle de Avrupa devletlerinin İran ile ilişkilerinin olmasından dolayı üzüntü duyuyoruz. Çünkü, Avrupa ülkeleri, kendilerini özgürlük ve demokrasinin beşiği saydıkları, sürekli bir biçimde insan haklarının korunmasından bahsettikleri bir dönemde, öyle bir rejimle sıkı ilişkiler kuruyorlar ki sözkonusu rejimin, insanlık tarihinde özgürlük, demokrasi ve insan haklarını ayaklar altına alma konusunda emsalsiz (ki, emsali var) olmasa bile eşi az bulunur bir rejim olduğunu çok iyi biliyorlar. Avrupa ülkelerinin İslam Cumhuriyeti ile ilişkiler kurma konusundaki iştah ve arzuları öyle bir noktaya ulaşmış ki çoğu kez kendi egemenlik, yasa, örf ve adetlerine bile saygı göstermiyorlar ve bu değerleri İslam Cumhuriyeti yöneticilerinin ayakları altında kurban ediyorlar. Mykonos Davası'nda çıkan karar üzerine geri çekilen Avrupa ülkeleri büyükelçilerinin Tahran'a geri dönmeleri olayına bir gözatmak, bu söylediklerimizi doğrulayacaktır.

rının bu yaptıklarına üzülmek gelir. Çünkü eğer Kürdistanlı bir güç, bölge devletlerinden birisinin Kürdlere yönelik politikasını deşifre edemiyorsa ya da etmeyi doğru bulmuyorsa, hiç olmazsa o devlet için propaganda aleti olma hakkını kendinde görmemeli, sahte övgüler dizmemelidir.

Son dönemde Ormiye ve Tahran'da gerçekleştirilen gösterilerin nedenleri ve sonuçları hakkında bilgi verebilir misiniz?

- Geçen ay Ormiye, Tahran ve başta Kürd kentleri olmak üzere İran'ın diğer birçok ilinde gerçekleştirilen gösteriler, ülkede uzun bir süredir devam eden özgürlük hareketinin devamıdır. Son gösterilerin nedeni Newroz ve Farsça "Çarşembeyi Suri" (Kızıl Çarşamba) denilen, güneş takvimine göre yılın son çarşambasında düzenlenen geleneksel etkinliklerdi. Hem "Kızıl Çarşamba" ve hem de Newroz'da ateşler yakmak eski bir İranî gelenektir. Her türlü ulusal değerlerin, örf ve adetlerin düşmanı olan ve bunları ortadan kaldırmak için elinden gelen herşeyi yapan İslam Cumhuriyeti hükümeti, ateş yakmayı, "ateşe tapma" ve "İslam dinine aykırı" diye nitelendirip, halkın her iki bayramı da geleneksel bir biçimde kutlamasına izin vermedi. "Ateşe tapmaya" yönelmeyecek kadar bilinçli olan halkın, bu yılki "Kızıl Çarşamba" ve "Newroz"u

kitlesel ve büyük bir coşkuyla kutlaması, sadece ulusal ve eski bir adeti canlandırması olmadı, aynı zamanda İslam Cumhuriyeti'ne karşı direnişin bir biçimi oldu. Bu nedenle de rejimin kolluk kuvvetleri şehirlerin çoğunda, kutlamalara katılanlara saldırdılar, ateşleri söndürmek ve kutlamaları dağıtmak için uğraştılar. Ama halk özellikle de gençler teslim olmadılar, kendilerini savundular. Neticede kutlamalar birçok şehirde gösterilere, İslam Cumhuriyeti'nin eli sopalı güçlerine karşı bir başkaldırıya dönüştü. Kürdistan illerinden elimize ulaşan haberlere göre, rejimin kolluk kuvvetleri birçok şehirde göstericilere saldırıp eziyet ve kötü muamale yaptılar, hatta Ormiye, Mahabad ve Sine gibi bazı şehirlerde de göstericilere ateş açtılar, çok sayıda genci tutukladılar. Ulaşan bilgilere göre tutuklanan gençlerden bazıları hapiste bulunuyorlar. Ayrıca önemli sayıda gösterici de yaralandı, bilebildiğimiz kadarıyla şehid yok ve bu da sevindirici bir durumdur.

İran'ın Avrupa ülkeleri ve Rusya ile ilişkileri iyi ve öyle anlaşıyor ki daha iyi olacak. Bu iyi ilişkilerin mücadeleniz üzerindeki etkileri nelerdir?

- Biz devletler arasındaki ilişkileri doğal ve yasal birşey olarak değerlendiriyoruz. Özellikle de biliyoruz ki İran yeraltı kaynakları, ekonomi,

ticaret ve diğer birçok bakımdan önemli bir ülkedir, dünya devletleri, ülkede kimin iktidarda olduğuna bakmaksızın İran ile ilişkiler kurmak istiyor, bu uğurda çaba harcıyorlar. Öyle ise komşu Rusya'nın Avrupa'nın ve ya herhangi bir ülkenin İran ile ticari, siyasi ve diplomatik ilişkiler kurmasına itiraz etmemiz söz konusu olamaz. Aynı zamanda biz mücadelemizi, politikamızı İran ile iyi veya kötü ilişkiler içinde olan şu veya bu devlet üzerine oluşturmuş değiliz.

Ama bir açıdan biz devletlerin, özellikle de Avrupa devletlerinin İran ile ilişkilerinin olmasından dolayı üzüntü duyuyoruz. Çünkü, Avrupa ülkeleri, kendilerini özgürlük ve demokrasinin beşiği saydıkları, sürekli bir biçimde insan haklarının korunmasından bahsettikleri bir dönemde, öyle bir rejimle sıkı ilişkiler kuruyorlar ki söz konusu rejimin, insanlık tarihinde özgürlük, demokrasi ve insan haklarını ayaklar altına alma konusunda emsalsiz (ki, emsali var) olmasa bile eşi az bulunur bir rejim olduğunu çok iyi biliyorlar. Avrupa ülkelerinin İslam Cumhuriyeti ile ilişkiler kurma konusundaki iştah ve arzuları öyle bir noktaya ulaşmış ki çoğu kez kendi egemenlik, yasa, örf ve adetlerine bile saygı göstermiyorlar ve bu değerleri İslam Cumhuriyeti yöneticilerinin ayak-

ları altında kurban ediyorlar. Mykonos Davası'nda çıkan karar üzerine geri çekilen Avrupa ülkeleri büyükelçilerinin Tahran'a geri dönmeleri olayına bir göz atmamak, bu söylediklerimizi doğrulayacaktır.

Bize göre İran'ın Avrupa ve öteki sanayi ülkelerinin teknolojisine duyduğu ihtiyaç, bu ülkelerin İran petrolüne ve İran ile ticarete oldukları ihtiyacın onlarca katıdır. Çünkü bu ülkelerin İran ile söz konusu ilişkileri olmadan da onlarca yıl ayakta kalabilecekleri apaçık ortadadır. Oysa İslam Cumhuriyeti'nin, sanayi ülkelerinden teknoloji ithal etmeden, bu ülkelere petrol satmadan yaşaması çok zordur. Bu durumda bizce doğru olan, kendilerini özgürlük, demokrasi taraftarı insan hakları savunucusu olarak gören devletlerin, İslam Cumhuriyeti ile ilişkilerinin iyileşmesini özgürlük, demokrasi ve insan haklarının korunmasına bağlamasıdır. Avrupalılar çoğu kez İslam Cumhuriyeti ile ilişkilerinin, reform sürecinin ilerlemesine, reform yanlılarının güçlenmesine yardımcı olacağını ileri sürüyorlar. Oysa şimdi herkes, başta da Avrupalılar çok iyi biliyorlar ki söz konusu ilişkiler daha ziyade rejim içindeki tutucu kesime yardımcı olmuş, bu süreçte reform yanlıları hergün bir başka mevziyi tutuculara terketmişlerdir.

"PKK güçleri Irak Kürdistanı'nda kalamazlar mı?" sorusu sorulabilir. Bu soruya cevap olarak söyleyeceğim şudur: Kürdistanlı partilerin tek tek veya toplu olarak, bölgesinde barınma olanakları kalmadığında ve eğer öteki parçalarda barınma olanakları varsa, sığınmaları için kendilerine izin verilmeli, onların bu parçalarda kalmalarının, siyasi, propaganda ve eğitim çalışmalarını yürütmelerinin önü alınmamalıdır. Partimizin inancı budur. Ama bu güçlerin ne kendilerini ev sahibi olarak görmeye, bu parçanın işlerine karışmaya, ne de ev sahiplerine karşı savaşılmaya hakları vardır. Biz bu ilkeleri kendimiz için de doğru buluyoruz. Güçlerimizin bir bölümü bugün Irak Kürdistanı'ndadır.

PKK-YNK çatışması konusunda ne düşünüyorsunuz? Partinizin bazı üsleri çatışmaların yaşandığı bölgelerde bulunuyor. Bu çatışmaların size etkisi nedir?

- Bize göre, Kürd parti ve örgütleri arasında yaşanan öteki çatışmalar gibi, PKK-YNK çatışması da haksız ve mahkum edilmesi gereken bir savaştır. Bize göre Kürd örgüt ve partileri arasında çıkabilecek her sorun, çatışmaya yol açmamalı, dostça, direkt ve görüşmeler yoluyla çözülmelidir. Biz bu savaşta tamamen tarafsızız, savaşan taraflardan birinin, ötekine karşı güçlenmesi için çaba sarfetmedik, etmeyiz. Ama "tarafsızız" dememiz, bu tür savaşları çıkaran tarafın hatası konusunda hiçbir görüşümüzün olmadığı anlamına gelmez.

Doğrusu şudur: Hem geçen yıl yaşanan PKK-YNK çatışmasında hem de yaklaşık 6 yıl devam eden PKK-KDP çatışmasında biz PKK'yi hatalı ve çatışmaları başlatan taraf olarak görüyoruz. PKK ile Irak Kürdistanı'nın temel iki gücü arasındaki çatışmaların Irak Kürdistanı toprakları üzerinde olması, çatışmaların PKK'nin politikaları sonucu çıktığının belgesidir. Çünkü YNK ve PDK güçleri Türkiye Kürdistanı'na gidip, Hakkari'de, Dersim'de, Mardin'de, Van ve Diyarbakir'de PKK ile çatışmışlardır. Dıhok'da, Akre'de, Amedi'de, Çoman'da, Ranye ve Karadağ'da Irak Kürdistanı peşmergelerine karşı savaşan PKK'dir.

"PKK güçleri Irak Kürdistanı'nda kalamazlar mı?" sorusu sorulabilir. Bu soruya cevap olarak söyleyeceğim şudur: Kürdistanlı partilerin tek tek veya toplu olarak, bölgesinde barınma olanakları kalmadığında ve eğer öteki parçalarda barınma olanakları varsa, sığınmaları için kendilerine izin verilmeli, onların bu parçalarda kalmalarının, siyasi, propaganda ve eğitim çalışmalarını yürütmelerinin önü alınmamalıdır. Partimizin inancı budur. Ama bu güçlerin ne kendilerini ev sahibi olarak görmeye, bu parçanın işlerine karışmaya, ne de ev sahiplerine karşı savaşmaya hakları vardır. Biz bu ilkeleri kendimiz için de doğru buluyoruz. Güçlerimizin bir bölümü bugün Irak Kürdistanı'ndadır. Kürdistan'ın bu parçasındaki siyasi

Kürdistan'ın bu parçasındaki siyasi güçlerin kararlarına tam bir saygı duyuyoruz, bu parçanın işlerine hiçbir biçimde karışmıyoruz, bölgede geçerli olan kanunlara ve kararlara tamamıyla uyuyoruz. Öte yandan bu bölgenin temel iki partisi ve öteki tüm partiler (ister bu iki partiden biriyle bölgenin yönetimine ortak olsunlar isterse yönetimin dışında bulunsunlar) bize saygı duyuyorlar, ilişkilerimizin çok iyi olduğunu söyleyebilirim. Her neyse, arzum, birkaç aydır kesilen PKK ve Irak Kürdistanı siyasi güçleri arasındaki çatışmanın sonsuza dek ortadan kalkması, PKK'nin söz konusu güçlerin kararlarına saygı duyması, Irak Kürdistanı'nın işlerine karışmaması, YNK ile PDK'nin de PKK güçlerinin bölgede kalmalarının, siyasi çalışma yapmalarının olanaklarını yaratmasıdır.

güçlerin kararlarına tam bir saygı duyuyoruz, bu parçanın işlerine hiçbir biçimde karışmıyoruz, bölgede geçerli olan kanunlara ve kararlara tamamıyla uyuyoruz. Öte yandan bu bölgenin temel iki partisi ve öteki tüm partiler (ister bu iki partiden biriyle bölgenin yönetimine ortak olsunlar isterse yönetimin dışında bulunsunlar) bize saygı duyuyorlar, ilişkilerimizin çok iyi olduğunu söyleyebilirim. Her neyse, arzum, birkaç aydır kesilen PKK ve Irak Kürdistanı siyasi güçleri arasındaki çatışmanın sonsuza dek ortadan kalkması, PKK'nın sözkonusu güçlerin kararlarına saygı duyması, Irak Kürdistanı'nın içişlerine karışmaması, YNK ile PDK'nin de PKK

güçlerinin bölgede kalmalarının, siyasi çalışma yapmalarının olanaklarını yaratmasıdır.

Fransuva Heriri'nin öldürülmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?

- Biz genel olarak, nerede, kime karşı ve kim tarafından yapılsa yapılsın her türlü terör eylemini mahkum ediyoruz. Tüm dünya bizim birçok terör saldırısına uğra-

dığımızı, bu saldırılarda partimizin saygın liderlerini şehid verdiğimiz biliyor. Biz bu şehidlerimizin intikamı için bile teröre başvurmadık. Çünkü bize göre teröre karşı durmanın en iyi yolu, onun köklerini kurutmak, terörü doğuran şartları değiştirmek-

Bu genel doğruların dışında, biz sayın Fransuva Heriri'nin öldürülmesini mahkum ettik. Çünkü adı geçen Kürdlük yolunun yorulmak bilmez bir neferiydi. Fransuva Heriri'nin partimizle yakın dostluğu vardı ve hatta partimiz ile PDK-Irak arasındaki dostluğun sütunlarından biriydi. Bunlardan da önemlisi, kimin işi olursa olsun, Heriri'nin öldürülmesindeki en önemli amaç, sulh ortamını karıştırmak, bir süredir iki büyük parti arasında başlamış olan barış sürecini bozmaktır. Teröristlerin hedeflerine ulaşamadıklarını görmek beni sevindiriyor. PDK'nin bildirdiğine göre, YNK, katillerin bulunup teslim edilmesinde büyük yardımda bulunmuş.

tir. Ki biz bu doğrultudaki mücadelemizi geliştiriyoruz.

Bu genel doğruların dışında, biz sayın Fransuva Heriri'nin öldürülmesini mahkum ettik. Çünkü adı geçen Kürdlük yolunun yorulmak bilmez bir neferiydi. Fransuva Heriri'nin partimizle yakın dostluğu vardı ve hatta partimiz ile PDK-Irak arasındaki dostluğun sütunlarından biriydi.

Bunlardan da önemlisi,

kimin işi olursa olsun, Heriri'nin öldürülmesindeki en önemli amaç, sulh ortamını karıştırmak, bir süredir iki büyük parti arasında başlamış olan barış sürecini bozmaktır. Teröristlerin hedeflerine ulaşamadıklarını görmek beni sevindiriyor. PDK'nin

bildirdiğine göre, YNK, katillerin bulunup teslim edilmesinde büyük yardımda bulunmuş.

Partinizin diplomatik çalışmaları ne durumda?

- Basın yayın organlarında yankı bulmasa da (ki bunun özel nedenleri var) partimizin diplomatik çalışmalarının iyi bir noktada olduğunu sevinerek söyleyebilirim. Açıkça söyleyebilirim ki, bölgesel ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla dostça ilişkileri bizimki kadar iyi olan Kürdistanlı ve İranlı örgüt

çok azdır.

Buna rağmen bu ilişkiler istediğimiz noktada değil. Dış İlişkiler Bölümü'nün, partimizin yurtdışındaki parti, siyasi örgüt, kurum ve kuruluşlarla olan diplomatik ilişkilerinin geliştirilmesine özel bir önem vermesi gerekir. Ki, bu partimizin 12. Kongresinde alınan kararlardan birisidir. Umud ederim ki bu kararın hayata geçmesinde başarılı oluruz.

DERHEQA PARVEKIRINA EDEBÊ DÎNÎ YÊ ÊZIDIYAN

di pêşiyê da divêt ewê yekê bêjin ku êzidiyatî meydanek dewlemend e di warê vekolîna da, çûnkî heta demekî nêzîk êzidiyatî wek erdekî beyar mabû, ew vekolînê hatîne kirin jî gelek kêmbûn û hemu rex û rû ne girtîne.

Dema bêjin; edebê dînî, edebê devkiyê êzidiya, çî ewê hatiye komkirin û hindek jê di kitêb û kovara da hatiye belav kirin, yan jî ewê nehatiye komkirin û gelek jê wîndabûyî tê bîra mirov, qewareke mezin digre û yekcar barê ser milê mirov giran dike. Gelo; çarçûve û tixubê edebê dînî çî ye? Em dikarin çî babetî bixêne jê navê wî?

Di jiyana gelan, bi taybet

gelên kevn da, ev tiştên jêrî dewrekî mezin dileyzin û dibîne bîngeh û koka her dînekî. Ew tiştne jî evê ne:

1-Bawerî,

2-Tor û tibêt, (tiradisîyon)

3-Efsane.

1- Helbet "bawerî" wek barek (hale) e bi mêjiyê mirovê girêdayî ye, her wisa bawerî komeke hîzr û nêrînên mirovan e derheqa cihana tiştên pîroz, wek Xudê, milyaket, bêhişt, axret, mirinê.

2- Tor û tibêt (tiradisîyon); ew kiryar û dan û staniyên mirov pê radibe û bi rêkawan xwe nêzîkî cihana tiştên pîroz dike, anku ew rêyên ku

Dr. Xelîl Cindî

(Georg-August-Universität Göttingen
Seminar für Iranistik)

mirov vedike û dixweze têkîliyê ligel wan pîroziya ne birin, wek cejn, tiwaf, dûa, rojî, dana qûrbaniya û hwd...

Berdewam bûn li ser tiradisiyona, ne tenê îmanê bo mirovan peyda dike, her wuha ewê îmanê xûrttir dike. Bawerî û tiradisyon hevûdu temam dikin. Heke tiradisiyon berhemê bawerê be û di xizmeta wê da be, lê belê urf û êdet, dan û standin karekî mezin dikine ser bawerê û ewê bi hêz dike û bi hev dişidîne; ji ber ku xelkê mezin pê radiibe, yan bêjîn tiradisiyon bi rengekî civatî têne kirin. Gelek caran tiradisiyon fikir û derunê mirovan digorîne, her wisa berevajî, mirov jî gelek cara wan urf û êdetan pêş dixîn.

3- *Efsane û çîrokên pîroz*; bêgûman li destpêka peyda bûna bîr û baweran derheqa kiryarên dinyayê, wek baran û tofan, birq û birusk, mirin, sar û germ, sotin, derketina roj û hêyvê, nexweşî û hwd, mirovên berê wisa difikirîn ku hêzeke mezin li pişt wan kiryanan heye, anku pîroziyek didayê, nîşan û pût (senem) jê ra dirûst dikirin, bê dengî îbadeta wan dikir, yan bêjîn bi hindek livînên taybet, wek semaya bê deng, govend, geryan li dora berekî yan darekê, rawestan li hemberê rojê yan heyvê, çêkirina hindek nexşa wek mar, şêr dûpişk, piling li ser der û taqêtên şkeftan û hwd...

Mirovên berê hêdî-hêdî bawerîyên xwe di qalibê çîrok û efsane da ava kirin, ew çîrok û efsane berdeham di nav wan da dihatin gotin, her ligel vê yekê wan mirovan hem rabûn pût (senem) û ciyê pîroz bo wan hêzên nediyar (pîroz) çêkirin û roj û demê taybet jêra diyar kirin, hem baxerîyên xwe bi rengekî binecî di qalibê çîrok û efsane de derxistin, anku baxerî jî qalibekî hîşk, bê deng, kete qalibê gutin û axaftinê, mirov bêtir bi tevayî pê rabûn.

Li wira, bawerî, urf û êdet, çîrok û efsane

hevûdu digrin, karekî mezin li ser hevûdu dikin, zehîf bûna her yek jî wan karekî nêgatîv dike ser yê dî, migirtî (bonimune): çend xelk û alem cejna bi gûr û berdeham bikin, têda rê û resim, dûa û qewla bêjîn, hinde ew bawerîyê di hoş û soza xelkê da mûkim dibe, bereavî her

bawerîyek, heke çîrok û şîrovê kirinên beraqil têda nebin, berdeham di aqilê xelkê da neyê xwendin, cejn û helkeftina jêra nekin, ew bawerîyê hêdî hêdî dê cem xelkê sar û winda be. Edebê êzidiyan, yê dînî û bilî dînî jî, li dora wan hersê xalên, ku me gotin, digerin. Êzidi bawerîyê bi Xudê, TaWîsî melek, milyaketa, xas û babçaka, behîşt û dojê, xêr û şerê, kiras gorînê, cin, axret û qiyametê,

hatina Êzî û şerfedîn û hwd. tînin. Bo vê yekê jî êzidiyan çîrok û efsane, dûa, qewl û beyt, xîzêmok, robarîn û hwd. vehunandîne û gotine. Cejn, tiwaf, rê û resim, hed û sed jî, li dirêjîya demên salê jêra danîne.

Ez naxwazim bêtir li ser şîrovekirina aliyên teoriyên van babeta bisekinim, çûnkî edebê dînê êzidiyan hinde meydaneke berfire ye, bi zehmet e hemu tişt bi yek carê, weki dilê mirovî bivê, bi cî bê. Ji ber vê yekê ez divê ewî edebî parvekim ser van alîyan:

- 1- *Efsane û çîrok,*
- 2- *Dûa û dirozê,*
- 3- *Qewl û beyt,*
- 4- *Mîshabet,*
- 5- *Muzîka dînî,*
- 6- *Qizêmok, robarîn û payizok,*
- 7- *Qasîde,*
- 8- *Lavîj û xerîbî (xerîbo)*

1- *Efsane û çîrokên dînî*

Bêgûman di efsane û çîrokên dînî da, bawerîya mirovan beranber dinyayê, Xudê, milyaketa, kiryarên ser rûyê dinyayê; wek peyda bûna

Li wira, bawerî, urf û êdet, çîrok û efsane hevûdu digrin, karekî mezin li ser hevûdu dikin, zehîf bûna her yek jî wan karekî nêgatîv dike ser yê dî, migirtî (bonimune): çend xelk û alem cejna bi gûr û berdeham bikin, têda rê û resim, dûa û qewla bêjîn, hinde ew bawerîyê di hoş û soza xelkê da mûkim dibe, bereavî her bawerîyek, heke çîrok û şîrovê kirinên beraqil têda nebin, berdeham di aqilê xelkê da neyê xwendin, cejn û helkeftina jêra nekin, ew bawerîyê hêdî hêdî dê cem xelkê sar û winda be.

şînkayê û hişkatiyê, deşt û çiya û behra, derketina roj û hêyvê, çêbûna roj û şevan, baran û tofan, bûn û mirin û hwd. derdikevin. Di van efsane û çîrokan da xeyal, ligel hindêk rastiye têkel dibin. Her li ser vê yekê jî di bawerîya êzidiyan da du dinya beranberî hev disekin; dinyaya jor û dinyaya jêrî (xwar). Dinyaya jor gelek paqij e, bi saf û heybet, Xudê û milyaket û rûhên baş dewrê xwe dibînin, ew çarenivîsa hemu giyanewera (canliber, rûhliber) dest nîşan dîkin, xêr û şer ji cem wan tînin.

Dinyaya jêrî—dinya ser erdê—bo mirov û giyanewerên dî ye, di nîveka herdu dinya da qonax û jiyaneke kurt heye, ew misafirxane ye, mirov têda bazirgan e. mirov tê vê dinyayê daku paşî biçe mala heq (mîrin û axret), lê belê di wê dinya kurt da, divê mirov bendewarê dinyayê û ezmanî be, anku di xizmeta wê da be, xêr û qûrbaniya jêra pêşkêş bike û xwe jê biparêze.

Ew bawerîyen li serî me gotin di nav êzidiya da wek efsane û çîrokên dîni tîne gotin. Piraniya qewl û beyta, lavij û edebê dî, wek çîrokên dîni tîne hijmartin; çûnkî elemêntên efsane di wan da peyda dibin, ew bi rengê bawerîya êzidiya derheqa peyda bûna dinyayê, Xudê û milyaketa, mirova, diyar dîkin, wekî: *Qewlê Zebunî Meksur, Qewlê Afirandîna Dinyayê, Qewlê Qere Ferqan, Qewlê Şêx û Bekir, Qewlê Şêx û Aqub, Qewlê Xoş Malê Baba* û hwd...

Ji aliyekî dî ve, gişt nêrîna

êzidiya derheqa mîrin û jiyane li ser efsanê tîne hijmartin û ev qewl û beyt in: *Qewlê Sere-mergê, Qewlê Miskîno Jaro, Qewlê Nebî Simayîl, Qewlê Musa, Qewlê Firwarê, Qewlê Texta* û hwd..

2- Dûa û diroze;

Dûa dewrekî (rolekî) mezin di bawerîya êzidiya da dibînin û ciyekî bilind digrin. Ew dûa û dirozên li ber destê me -yên hatîne kom kirin û belav kirin—bêtir ji 40 (çil) têkst in. Belê hêjmara dûa û diroza bêtir e ji vê reqema hatiye gotin. Çûnkî carekê min ji qewlzanekî pirsî: "tu çend qewl û dûa û qesîda fêr bûyi, dîzanî?" Got; di navbera 6 hêyva da hostayê min (243 dûa, 86 qewlên beranî û 55 qesîde dane ber min, ez fêr kirim, lê belê bo şirovekirina van qewl û qesîde û dûaya 7 (heft) sal û 6 (şeş) hêyv pê çûn. (1)

Di nav têkstan da gelek bawerî û nêrîn derdikevin û bi şirovekirina wan mirov dikare gelek zanyari li ser dîne êzidiyan û nêrîna wan li ser dinyaya dor û ber bizane.

Rast e êzidî bawerîyê bi hêza Xudê yekta tînin û dibêjin; "êzidî miletê here ewil e Xudê û Tawsî Melek bi heq nas kirîn, êzidî ji surra Tawsî Melek in," belê ji aliyê dî ve ew li ser wê bawerîyê ne ku giyan na mire û surra Xudê û Tawsî Melek digehine gelek babçaka; ji ber wê yekê, ew bi çavekî bilind û pîroz temaşayî xas û qelender û Xudanên xwe dîkin, qûb û mazargeha jêra çêdîkin, cejna bi navê wan pîroz

Di nav têkstan da gelek bawerî û nêrîn derdikevin û bi şirovekirina wan mirov dikare gelek zanyari li ser dîne êzidiyan û nêrîna wan li ser dinyaya dor û ber bizane.

Rast e êzidî bawerîyê bi hêza Xudê yekta tînin û dibêjin; "êzidî miletê here ewil e Xudê û Tawsî Melek bi heq nas kirîn, êzidî ji surra Tawsî Melek in," belê ji aliyê dî ve ew li ser wê bawerîyê ne ku giyan na mire û surra Xudê û Tawsî Melek digehine gelek babçaka; ji ber wê yekê, ew bi çavekî bilind û pîroz temaşayî xas û qelender û Xudanên xwe dîkin, qûb û mazargeha jêra çêdîkin, cejna bi navê wan pîroz dîkin, qûrbaniya jêra pêşkêş dîkin û hwd.

roz dîkin, qûrbaniya jêra pêşkêş dîkin û hwd.. Ne tenê ev e, belkî bêtir koka dîne êzidiya bi siruşt û aborî û çerxa dinyayê ve girêdayî ye, hemu dinya bi gotina Xudê çêbûye, ji ber wê yekê jî, li cem êzidiya dar û ber, ax, çiya, ba, agir, roj, hêyv, hindek heywan û gelek tiştên dî pîroziya xwe heye û navên wan di dûaya da tên;

"2- Hûn bidene xatira Eriş

Kursî,

Gay û Masî,...."

"3- Hûn bidene xatira lewih û qelema

Hawa û Ademe,

Isa bin Miryeme,..."

"5- Hûn bidene xatira behişt û darê,

Kafê û mixarê,...."

"6- Hûn bi xatira Dûrrê ken,

Kasê ken,

Extiyarê sûrr mixfî, pê pira selatê ken,.... (2)

"1- Ya Rebî! tu bideye xatira

Stuna û Erd û Ezmana,

Leylun, leylet il qedir,...."

"10- Ya Rebî! tu bideye xatira şev û roje,

Behişt û doje,...." (3)

"Şehda dîne min êk Ella,

Melik Şêx Sin, heq hebîb Ella

Meqlub û Mergeh sela

silavê mêra li Lalişê, li Meqlubî,...."

Êzidî di dûayên xwe da ne tenê navê Xudê tînin, belkî navê milyaket û xas û babçaka bi rêz dîkin.

Li civateke gûndiyatî, koçerî, li civateke kevin û paşketî da û li bin barên siruştêke zordar; wekî jiyana di nav çiya û şkefta da, ne rê, ne ronahî, ne hekîm hebin, xwe paras-

tin ji heywanê dirinde karekî bi zehmet e... Erê, di rewşekê wisa da ne ecêb e siruşt mênî û bawerîyên mirova li gorî xwe vestirîne, dan û standinan na-va xelkê dayne û bihêle girêdanên malbatî û êşîrtî bi hêz bin.

Tiştêkî mentiqî ye jî, bîr û bawer, fikra dînî jî li gorî wê tebiîtê bê ava kirin û li talîyê da îmanêke pir bi diyardeyên (fenomenên) siruştê peyda bin; ew diyardeyan her roj beranberî mirova tên, wek; derketina roj û hêyvê, şev û roj, ba û baran, tofan û hwd... Di rewşekî wisa da, ne ecêb e mirov bê û Xudanekî bo wan diyardeyan çêke û li dimayê da dûaya jêra bike û rehmê ji wan bixwaze, anku xwe ji şerê wan dur bêxe!... Anku eve bû, mirov palvedaye wê yekê, îmanê bi "hêzên nediyar" bike û hindek rêyên sivik bo beranberiya wan peyda ke, ji bo wê yekê "dûa û diroze" bûne yek ji wan çekan; ewên aqilê mirovê berê peyda kirî, heta bawerên xwe bi rêka wan dûaya derdixe. Li wira da "dûa" rengeke ji rengên despêkirina peyda bûna fikra dînî ye.

Dûa wek zarave bi wateya (meneya) daxwazî, hêvî, parandin (li ber gerandin) ji aliyê mirovekî bê hêz û bê çare, bo hêzeke pîrozê nediyar tê, heta ew hêz di hana (hewara) wî (yan wê) bê. Ewî (yan ewê) ji belayên dinyayê biparêze, li halê wî bipirse û hêvîyên dilê wî (wê) bi cî bîne.

Em dikarin bêtîr ku dûa bi rengekî giştî, rêkek e di nîveka du alîyan da; yek jê mirovê bê

desthilat e, nizane çî bike û pêşeroja wî (wê), dê çawa be. Ew mirovne nizanin dê çawa ji zilma ketîne bin, rizgar bin, yan dê çawa hejarî û derdê mala xwe çareser kin... Ji ber vê yekê ew rêka here sivik ji xwe ra digirin û hawar û gaziyan xwe dibine ber aliyê dûayê, gazî hêzên ne diyar diken, ku ew di hana (hewara) wan bînin.

Heke em berê xwe bidine nav û naverokê listeya wan dûayan, ewên me kom kirin, ev tiştên xwarê ji me ra derdikevin:

a- Çawa siruşt û jiyana çandiniyê (gûndiyatîyê), şîvantiyê, karekî mezin kiriye ser girêdanên mirovan bi hevra, her wisa girêdanên wan li gel dinyaya doruber; ewê dinyayê mirov palvedaye ku li fecrê, li şebeqa sibê, zu jî xewê şiyar be û dest bi karê xwe bike. (binêre dûaya pişt girêdanê, dûaya fecrê, dûaya şifaqê).

b- Roj rolekî here mezin di bawerîya êzidiyan da dileyize; êzidî çar dûayên xwe yên here giring pêşkêşî rojê dîkin. (binêre dûaya fecrê, dûaya sibê, dûaya nîvro, dûaya êvarê).

Roj meteryalekî dinyayî pir mezin û pîroz e. Nûr û germiyê dide cihanê. Xêr û bereket jê çê dibin. Ji ber wê yekê êzidî bi hurmet beranberî wê disekin û wekî gula berberoj li gel livîna rojê, ew jî dilivin.

c- Çûnkî mirovê êzidî bawerîyeke mezin bi dîne xwe heye, berê razanê, ew dûa "Şehda dînî" dibêjin. Navê Xudê û Tawsî Melek, şêx û pîr.

hosta û merebî, ciyên pîroz û hwd tînin; heta ew giyanê xwe helal bikin, ne wek demê razana xwe da, ew bimirin, ewî demî ewan ifada xwe daye, ku ew li ser bawerîya êzidiyatîyê ne, li ser bimînin û bimirin.

d- Tawsî Melek dewrekî (rolekî) mezin di dînê êzidiya da dileyize, belkî êzidî bi navê wî têne nas kirin. Ji ber vê yekê jî (dûaya Tawsî Melek) her dem li ser zimanê hemu êzidiyan e.

e- Herçende sistêm û mîkanizma êzidiyatîyê aloz e, belê li êynî dem ew nîşana man û berdewamiya êzidiyan e. Girêdana wan bi şêx, pîr, merebî, birayê axretê û mirovên dî, bêtir têkeliyê xurt dîkin, bi taybetî ligel şêx û pîrên wan. Çawa yekî kerîyekî pezî hebe, ew wî pezî nîşan bike û dirhoyê (demqa) xwe bide ser, wisa jî şêx û pîr biska zarokên mirîdên xwe distînin. "Nîşana" xwe didine ser û "dûaya biskê" li ser dibêjin. Ew li wê bawerîyê ne demê yek dimre û li dînyayê dî dibine ber dadgehê (mehkemê), hakim -ku hingî milyaket e- gazî dike; "eve dirhoyê kî şêx û pîrî ye!.." Şêx û pîr tîn dîna xwe didenê, heke mirîdê wan bû, ew dî nîşana (dirhoyê) xwe nasbikin û bêjin; "belê eve mirîdê min e. Min biska wî hilaniye." Heke ne mirîdê wî be dî bêje; "nexê, eve ne dirhoyê min e, ez nas nakim."

f- Ji ber ku jiyana berê jiyaneke bi zehmet bû, şaristanî nebû, şer û kuştin hebû, rêyên hatin û çûnê bi zehmet bûn, heywanên dirrinde zahf bûn û

hwd.. Ji ber van hegeran (sedeman) û gelekên dî, dema mirovekî ciyê xwe, mal û Gundê xwe bi cî dihêla, dixwest ewê tîrsa dilê xwe hindekê tesel ke. Hêzekê bide giyanê xwe. Hêvîyê ji cin û hêzên nediyar dike, ewî biparêzin. Bi silameti vegeerînin mala wî. Diyar e, "dûaya oxirê", "dûaya stêra dembilqapî" bûne dermanê wan tîrsan.

g- Behra bêtir jiyana mirovê berê li ser çandiniyê bû. Teriş û tewa (pez, çel, bizin, hesp) xweyî dikirin. Ewan xweyîyê çekên wisa nebûn bikarin xwe û heywanên xwe ji dirinde biparêzin, yan dexil û danê xwe ji nexweşîyî gergêratka û kuliya biparêzin...diyar e eve hegerek bu mirovê wî demî bawerîya xwe bo çareser kirina wan derdan danêne ser dûayan, wek "dûaya girêdana devê gurgî (gur)", "dûaya birina gergêratkê", "dûaya dubişkî"...

h- Her bi vî rengî; berê hekîm, dixtor, derman kêmbûn, êş zêde bûn. Mirov mecbur dibûn bêjin, ewî dixwest- wê bawerîyê ji xwe ra çêke ku ev dûane ewan êşan çak (baş, çê) dîkin. Wek "dûaya êşa memkê jinkê", "dûaya newqandina mîza piçûkî"...

i- Çûnkî civata eşîrtî, civatek nandayî û ciwamê bû, ewan wisa bawer dikir nan, xwarin ji xizîna Xudê tîn. Ji ber wê yekê hem nanê xwe didane mêvana, hem jî bo miriya dikirine xêr. Eve bû hegera peyda bûna pîroziya xwarinê û "dûa Sifrê" hat gotin û heta niho jî pîroziya xwe heye.

Wekî hatiye gotin, dûa gelek bîr û bawerên êzidiya, felsefa wana dînî diyar dîkin. Ronahiyê didine ser gelek pirsîyara û bersiva wan didin, migirtî (bo nimune): Sunet û hêvên sunetê; erê sunet di bawerîya êzidiya da çi ye?.. Erê girêdana wê bi "sune" êrebê û îslamî ve heye, yan tiştêkî di ye?.. Gelo dewrê Melik Şêx Sin û girêdan û nasîna wî wek "Şêxê Sunetê" li cem êzidiya, Şêx Şems wekî babê sunetxanê:

Şêşimsê minî mîre,

Babê me çendî sunetxanê û derwêşan û qelender û feqîra,

Ewe kaniya şêxan û pîra.

(Sebeqa 16 ji qewlê Şêşims)

Erê: şêx, pîr, mirîd, ji hevûdu di cuda ne, yek ji yekî kevintir e, yan hersê hevûdu digirin, koka wan yeke?..Erê gotina "şêx" -wekî hindek dibêjin- ji êrebî hatiye û gotina "pîr" gotineke kurdi ye?...yan "şêx", "pîr", "mirîd" ji yek serukaniyê ne (serçava), hêvên wan yek e?!

Erkan û ferzên dînê êzidiya çi ne?..

Boçî "xerqe", "tok", "berat" diparêzin? Êzidî çawa raman xêr û şerê nas dîkin?.. Erê ew ji hev cuda ne yan bi hevra girêdayî ne?

Derca Tawsî Melek û simbola "gay û masî" çi ye?.. Her wisa raman ji surra Tawsî Melek, Êzî, Şîxadî, Melik Şêx Sin, Melik Fexredîn, Şêşims, Hesilmeman û hwd..

Raman ji "surr", "durr", "mihbet", "candar" û hwd. Çi ye? "Sebir" di nav êzidiya da çi digehîne?.. Çi fikir li ser "sebrê" tîn ava kirin?

Ev pirsîyar û gelekên dî, dîayên "êzidiyatî", "şêxîfî", "pîranî", "mirîdî", "dûaya xer-qey", "dûaya êmanê", "dûa to-kê", "dûaya sebrê", dûaya xudanê malê" derdikevin. (4)

3- Qewl û Beyt;

Gelek bi zehmet e mirov bikare pênasîneke taybet bide qewl û beyta, yan sinurekî eşkere di nêvbera wan da dayne, çûnkî heta niho çu vekolîn li ser vî babetî ne hatîne kirine. Min ji gelek pirsîye; "çî cudayî di navbera qewl û beyta da heye?" Ewan bersiveke têr, ku mirov piştî xwe pê girêde, ne dane dest. Tenê hêja Bedel Feqîr Hecî, di kaxeza bersiva xwe da, di roja 5/4/1999'an da, hindêk serka diyar dike û dibêje: "Min bi xwe ev pirsîyarê ji babê xwe Feqîr Hecî kiriye û ewî bersiva wê li ser kasetekî vîdiyo, di sala 1994'ê da daye û niho li erşîfê Bingehê Laliş-Dihok maye." Belê dibêje, "mixabin li bîra min nayê, babê min çî gotiye."

Hejî gotinê ye, Bedel Feqîr Hecî, pîr ciwan edebê dînê êzidiya destnîşan dike, dibêje: "Heke em bikarîn bêtî; qewl, beyt, dûa û diroze, qesîde, xizemok, payizok, robarîn, lavij, wekî endamên leşê mirovî ne, di vir da qewl dibine serê wî leşî (senter û kontrol), anku pîroziya qewla bêtî û mezintir e ji ya beyt û hemu corên dî.

Di du xalên dî da, ku min di vî nivîsîna xwe da destnîşan ne kiribûn, Bedel Feqîr dibêje, "peyva 'qewl' wek nav bo têkistên dînî seda sed taybet in bi êzidiya ve, belê 'beyt' wek nav bo têkista li nav kurdên ne

êzidî, bi taybet "hozanên kila-sîk" hatiye bi karanîn."

Navê danerên (nivîskar, çêker) têkista bêtîr di qewla da xuya dibin, ne wek di beyta da; wek Şêx Fexîr, Pîr Reşê Xeyran- Derwêş Qatanî- Şêx Bekir û hwd...

Helbet "qewl û beyt" têkistên dînî ne. Ji aliyê ruxisar ve (biçim) ew ji "sebeqa" pêk tên. Her sebeqek ji sê malika (rêza) pêk tên û hindêk cara "sebeqa" dibine 4-5 rêz. Dumahîka sebeqa bi tîpek (herfek) taybet yan zêdetir kuta dibe. Pişka bêtîr yên qewl û beyt, li ser kêşa (wezna) folkloriya kurdî hatîne vehunandine.

Her qewlek yan beytek li dora babetekî digere; anku behsa bîr û bawereke felsefî, derwêşî, kiryarekî dîrokî, huner û kerametên xas û babçaka dîkin, belê babetên ku bi felsefe û bawerî û dîroka êzidiya ve girêdayî ne bêtîr di qewla da diyar dibin.

Carna jî qewl û beyt behsa şîret û gotinên mezina dîkin, wek *"Qewlê Melkê Kerîm"*, yan çawa mirov dikare nefsa xwe zefî bike û xwe ji xirabîya durke, wek *"Qewlê Babekê Omera"*, *"Qewlê Nefs û Aqilî"*, yan jî rê û rismên mêvandarîyê, wek *"Qewlê Şeqe Serî"*, her wisa çawa êzidî pêşeroja xwe çawa dibînin, taliya dinyayê dê çawa be *"Qewlê Şerfedîn"*, *"Qewlê Hatîna Êzî"*.

Hejî gotinê ye ku êzidî dibêjin; *"me îman ji Qewle."* Yan dibêjin; "Qewl, ilmê Xudê û Tawsî Melek û Şîxadi ye. Demê li dîwana Tawsê, yan li

*Rast e êzidiyatî dînek e, tîkelîya xwînê, danutandina jinanînê ligel çu dîn û mîletên dî nakin, belê ji aliyê dî ve ew li ser wê bawerîyê ne ku surra Xudê û Tawsî Melek digehîje gelek mirovên çak di nav mîletê dî da, yan bêtîr; êzidî bi çavekî rêz û hurmet temaşayî wan kesan dîkin, ewên Xudê ligel kirîn, çî êzidî bin yan ji dînen dî bin. Bo vî yekê jî gelek qewl û dûa û beyt bi wan kesan ve hatîne gotine û ciyê xwe li nav edebê dînê êzidiyan da vekirîye, wek *"Qewlê Cîmîmî Siltan"* ji bo xatîra kerametên Isa Pêxember, *"Qewlê Nebî Musa"*, *"Qewlê Xisên Xelac"*, her wisa gelek qewl li ser Êzî jî hatîne gotine, wek *"Qewlê Êzî"*, *"Qewlê Makê"*, *"Qewlê Qazî Şîro"*, *"Qewlê Qazî Esker"*, *"Qewlê Mela Ebu Bekir"*, *"Qewlê Xudanê Malê"*, *"Qewlê Derwêş Xebîb"*, *"Qewlê Şîrota"*, *"Qewlê Koçeka"*, *"Qewlê Mirîda"*, û hwd. Her wisa hindêk beyt li ser Mehemed Pêxember û Eliyê pîsmamê wî hatîne gotine, wek *"Beyta Mirîna Nebîyê Ometê"*, *Beyta Eliyê Şêr."**

cejna, li tiwafa, êzidî daxwaziye ji qewal û ilmdarê xwe dikin, dibêjin; "bi kerema xwe bo me bêhnê behsê ilmê Xudê, Tawsî Melek, ilmê Şîxadi biken", anku qewl di edebê dînê êzidî da ciyekî mezin û pîroz digirin, çênabe mêrê êzidî (bi jin û zelan ve) gumanê bi qewlan bîne, çûnkî felsefe û bawerîya dînê wan têra derdikevin, ew behsa çîrokên Xas û babçakên wan dikan.

Rast e êzidiyatî dînek e, têkeliya xwînê, danutandina jinanîne ligel çu dîn û miletên dî nakin, belê ji aliyê dî ve ew li ser wê bawerîyê ne ku surra Xudê û Tawsî Melek digehije gelek mirovên çak di nav miletêdî da, yan bêtî; êzidî bi çavekî rêz û hurmet temaşayî wan kesan dikan, ewên Xudê ligel kirîn, çî êzidî bin yan ji dînen dî bin. Bo vê yekê jî gelek qewl û dûa û beyt bi wan kesan ve hatîne gotine û ciyê xwe li nav edebê dînê êzidiyan da vekiriye, wek *"Qewlê Cincimî Siltan"* ji bo xatira kerametên Îsa Pêxember, *"Qewlê Nebî Musa," "Qewlê Xisên Xelac"*, her wisa gelek qewl li ser Êzî jî hatîne gotine, wek *"Qewlê Êzî," "Qewlê Makê," "Qewlê Qazî Şîro," "Qewlê Qazî Esker," "Qewlê Mela Ebu Bekir," "Qewlê Xudanê Malê," "Qewlê Derwêş Xebîb," "Qewlê Şîrota," "Qewlê Koçeka," "Qewlê Mirîda,"* û hwd. Her wisa hindek beyt li ser Mehemed Pêxember û Eliyê pismamê wî hatîne gotine, wek *"Beyta Mirina Nebîyê*

Ometê", Beyta Eliyê Şêr."

Heke bi hurî berê xwe bidine naverokê qewl û beyt û dûa, dê bibînin, ku babetên qewl bi piranî li ser bawerî, felsefî, surr û kerem, derwêşî û hwd. ne, belê beyt bêtir behsa karên civatî dikan ku divê mirov li pê timaha malê dinyayê ne kevin. Ev dinya dinyayeke pûç e, berwest e, axret hemu tişt e. (Binêre *"Beyta Baza," "Beyta Mîr Bîrahîm"*)

Gelek beyt jî handana (teşwîqkirina) mirov dikan bo qencyê, şolê baş, îbadetê, îş û karê baş, xwe dîr xistin ji sistî, derew û hemu rengên xirabiyê. (Binêre *"Beyta Cindî," "Beyta Sibê," "Beyta Hêvarî"*)

Pişkeke dî ji beyta û bi zîmanê teyr û heywana, zordariya civatî, zilma xînmîjan derdixin (binêre *"Beyta Silêman Pêxember, Bilbilo Miskîno"*). Beyt jî heye çawa mirov li jiyana nemiriyê digere, ew bizanin sebaba mirinê çi ye, çawa derman û çareserîyeke jêra bibîne. (Temaşayî *"Beyta Mîr Mih"* bike.)

Pareke dî ji beyta dixwazin ewê yekê diyarkin ku Xudê divê hindek caran mirovê xwe taqî bike (bicerfîne) û ewî dayne ber mehekê (pivannok); erê mirov dikare barê cora wî hilgire an na?!.. Anku ew beytne divên vê yekê diyarkin ku roja mirov tê xulqandin, Xudê çarenivîsa wan li eniya wan dinivîse. Ew dixwazin mirovê xwe taqî bikin; heke wan xwe li ber girt û cora Xudê qebl kirin, hingê

Xudê dê li wan bê rehme û behîştê ji wan ra misoger ke! (Binêre *"Beyta Eyubê Kirmaxwarî-Eyub Pêxember."*)

Bila ewê jî jibîr nekin ku di hindek beyta da evîndariya dilan û evîndariya Xudê û derwêşî têkel hev dibin. Demê wan beyta dixwînî, tu nizanî ew beyt ji kêra tê gotine, erê bo Xudê ye, bo Tawsî Melek e, bo Şîxadi ye, yan bo keçeke şox û şeng û çardeh salî ye?! (Binêre *"Beyta Gêla Çar Ziman," "Beyta Serafê Hindiya," "Beyta Gêlavî"*)

Mirov dikare ewê jî destnîşan bike ku hejmara Qewlan ji hejmara beytan bêtir e. Qewl ji beytan pîroztir in, ne wek her eve, belkî cudayî di nêvbera Qewla bi xwe da heye ew jî li gorî derece û pîroziya wan. Dibêjine *"Qewlên Mezin û Giring"* (*Qewle Beran*).

Şêx Osman bo min got; bi tenê di şeş meha da ewî 86 *"Qewle Beran"* ji hostayê xwe Koçek Sadiq fêr bûye.

4- Mishabet;

Mishabet rengêkî taybetî ye di edebê dînê êzidiya da, bo şiyar kirina êzidiyan û girêdana wan bi hevra. Mishabet, behra bêtir ligel gera Tawsê li nav gundên êzidiyan tîn gotin, her wisa li cejn û cemayên Lalişê, ligel hindek oxlema (helkeftînen pîroz), demê yek dimire, ji roja yekê heta roja heftê qewal û ilmdar li mala mirî mishabeta dibêjin.

Helbet ne her kesek dikare mishabeta bêje, belkî ew karê

qewalan e bi taybet qewalê here zîrek û melevan di ilmê êzidiyatîyê da, dibêjine wî "Qewalî Sinceqbegî". Her wisa hindêk ilîmdarên dî di nav êzidiya da hene, ew jî dikarin mishabeta bêjin, mîna Berkatê Keso, Feqîr Hecî, Pîr Eboyê Xetarî, Şêx Elo, çend feqîrek ji mala Zero û hwd..

Mishabet çi ye û çi çareser dike?

Wekî me gotî, ne her kesekî dikare mishabeta bêje, yên ku dikarin mishabeta bêjin, mirovên ilîmdar û li gotina xwe rewan in, dikarin gotinên xwe bigehîne dilê gûhdaran, yan jî beranberî xwe razî dikin. Bi vê yekê em dikarin bêjin; mishabet qewara here mezinê edebê dînê êzidiyan e. Ew şirovekirina Qewl, beyta ne, xizêmok, payizok, robarîn, dûa û gişt felsefe û bîr û bawerên êzidiya derheqa çêbûna dinyayê û hemu tiştên li ser ruyê wê ye.

Helbet ser û binê mishabetê, naverokê wê, dan pê înana (îtfraf kirina) êzidiya ne bi Xudê, Tawsî Melek, Şîxadî û hemu xasên dî ye; ew çawa di heru herî (Xudê û Taswî Melek), çawa ewan ev dinya çêkiriye û bi karanîye, mirov têda xûlqandîye. Xudê û Tawsî Melek li cem êzidiya hemu tişt e, çu tişt bêyî wan nabin û hwd..

Her wisa mishabet behsê surr û mezintiya Şîxadî dike ku ew jî dêrînî ye, surra wî here kevn e, "ew tac ji ewelîn

heta bi axirî ne." Belkî ew navê e ji navên Xudê. Mishabet behsa surr û kerametê xas û babçakên êzidiya dikin; wek Melik Şêx Sin, Melik Fexredîn, Şêx Şemis, Hesilmeman, Pîrafat û hemu xasên dî.

Mishabet, her çawa li ser çîrok û surr û kerametên xas û

*Berî roj derkeve, qewal radibin
ligel def û şibaba "Beyta Cindî
dibêjin. Xudênasa han didin ji
xewê şiyar bin û dest bi îbadetê
bikin û berê xwe bidine karê xwe;
da berhem û keda wê rojê li
wan helal be.*

*Ligel hilatina rojê, qewal dest
bi gotina "Beyta Sibê" dikin û
(mehter) ê li gel dibêjin. (Mehtera
Tewrêzî) û (mehtera Şamî) heye.
Mehter mîna marşa êskerîye li
gel def û şibaba têtê gotin.*

babçaka disekine, wisa jî dewrekî (rolekî) mezin dide mese-la mirin û jîyanê, li ser behîşt û cehnimê diaxive. Behsa roja axret û qiyametê dike, behsa hebûna cin û zebêniya dike.. Bi kurtî mishabet dixwaze ewê yekê xuya ke, ku ev dinya em têda dijîn wek xewna şevan e, dinyayeke pûç e derewîn e, bêtali ye. Mirov hezar salî têda bijî her dê li dimahîkê, ji kasa mirinê tam ke.

Mirov ji tiştêkî tîr nabin, ji bilî pileke axê, anku her bimre û mihtacî êrdê be! Ji ber ku mirin heye, ew tiştê here heq e. Gor mala heq e. Vêcar, madem her mirin heye û gor mala heq e, divê tim û tim mirov

di jiyana xwe da qenciya, xêr û xêrata bike. Xwe ji hemu rengên xirabiyê durxe, wek; derew, kuştin, selexwarin, zina, xwarina malê heram û hwd...

Helbet dema "Sinceqbegî" yan ilîmdar mishabeta dibêje, ew sebeqa ji qewl û beyt û qesîda tîne û dike belge bo axaftina xwe. Ew dikeve şirovekirina edebê dînê êzidiyan, hem wekî me di pêşiyê da got, mishabetbêj dixwaze êzidiya şiyar ke, bawerîyeke qayim di dilê wan da peyda ke, hem ewan bo karê baş, bo tifaqê han bide (teşwîq bike). Li gera Tawsê li nav gûndên êzidiya, yan li cejn û cemayêt Lalişê têne kirin, cara yekê mishabet têne gotin, paşî qewal def û şibaba lêdixin û sema tê gêran. Li malên miriya jî, hêvara mishabet têne gotin û şunda paşîv tê dayîn.

Helbet demê mishabet ji aliyê ilîmdarî tê gotin, pêdivê ye hemu kes gûhdar û bê deng bin.

5- Muzîka dînî;

Muzîka dînî taybetmendîyeke xwe heye, ew bi giyan û hestê mirovê êzidî ve girêdayî ye û pîroziya wê heye.

Ev muzîkê bi navê du amureta (saz û qidum -def û şibab-) ve girêdayî ye. Pîroziya def û şibaba li wê derecê derdikeve, dema Xudê qalibê Adem Pêxember dirustkir û xwast giyanî (rûhê) di ber ke, rûh necû di ber qalibê Adem da. Padşayî pirsîyar jê kir, go-

tê; "tu çima naçî di ber qalibê Adem da?" Rûhê got; "heta saz û qidum bo min ji esmana naynin xwarê, ez nikarim bi-kevime nav qalibê Adem!"

34- *Be dî heft sed sala, heft surr hatine hindave,
Qalib mabûyî
gave,*

*Pedşayî deng
li rûhê kir, got;
Tu çima naçî-
ye nave?*

35- *Ba aşîqa
we melume,
Heta ji bana
ne êt saz û qidu-
me,*

*Navbera rûhê
û qalibî mabu zor
tixube.*

36- *Saz û qî-
dum hatin û hidi-
rî,*

*nura mûhbetê
hingavte serî,
rûh hat û li
qalibê Adem pê-
xember hêwirî.*

(Sebeqên 34, 35, 36 ji
Qewlê Zebunî Meksu.)

Belê li gorî bawerîya êzidiya, saz û qidum (muzîka dînî) tiştêkî esmanî ye, menayê wê pirr kevn e, berî peyda bûna Adem e. Ew ji nura Xudê ne her wekî di nav sebeqên serî da diyar bûne.

Ji ber vê yekê jî, pirraniya têkistên dînê êzidiya li gel def û şibaba tene gotin. Def û şibab jî bi Tawis û qewala ve girêdayî ne. Her qewl, beyt, diroze, xizêmok kubriya (mî-

lodiya) xwe heye. Komkirin û vekolîn li ser kubriya têkistên dînê êzidiya, xwe bi xwe mey-daneke berfireh e û aliyekî êzidiyatîyê bi rengêkî zanistî diyar dike û bi cihanê dide naskirin.

Def û şibab (muzîka dînî)

*Helbet, robarîn, xizêmok û payizok ne "qewl"
in, belkî ew behra bêtir li ser
"beyta" tene hisêb kirin. Ev rengê edebê
dînî, her wekî M.S. Hekarî di govara Laliş,
hêjmara 10, sala 1999'ê, perê 146 baş
anîye zimên, eşqeke taybet e ji aliyê koçek,
derwêş, micêwir û dîndarên dî beranberî
Xudê, Tawîs Melek, Şîxadî û xasa
tene xuya kirin.*

*Ev hiz kirina (eşîq) Xudêyî ji serokaniya
fikra derwêşiyê (tesewîfê) destpê dike:*

*Li gorî fikra wan, hemu tiştên ser
rûyê dinyayê rengdanên Xudê ne,
anku sîfatên Xudê ne. Ew rengdan
û diyarde (fenomen) mirov xisa dibîne,
belê naverokê wan tiştêkî di ye,
rastiyeke veşartî ye. Ew jî ew e çawa
mîrov bigehine zanîna wê rastiye,
anku rastiya Xudê.*

li gera Tawisê nav gûndên êzidiya, li cejnên Lalişê, ligel sema gêranê, rojên tiwafa, rojên spî kirina quba, li ser miriya; çî li mal, çî li ser tîrba (li goristana) tene lêdan û gotin. Muzîka dînî hest û wîjdanê (derunê) mirovê êzidî dihêjîne û bi cihana pîroz ve, bi rûhên pak ve girêdide. Her wisa êzidiya bi dîroka wan ya kevnar, werz û demên salê, bi çerx û felekê ve, bi gûhorîna av û heywayê dinyayê ve girêdide. (Bo nimune lêdana def û şibab li

tiwafa li werzê beharê.)

Çawa muzîka dînî, êzidiya bi dinyayê esmanî ve girêdide, wisa jî rojên şîna, li ser miriya ewê yekê tene bîra wan ku gor mala heq e. Dinyaya pak axret e.

Eve jî bi kurtî navê oxleme û ciyên def û şibab lê tene gotin;

1- *Li Lalişê;*

Li hemu cejn û oxlema, ku rê û resmên êzidiya tene kirin, qewal rolekî mezin dileyizin. Wan tor û tibêta bi muzîka dînî bi gurr (germ) dikin.

Berî roj derkeve, qewal radibin ligel def û şibaba "Beyta Cindî dibêjin. Xudênasa han didin ji xewê şiyar bin û dest bi îbadetê bikin û berê xwe bidine karê xwe; da berhem û keda wê rojê li wan helal be.

Ligel hilatina rojê, qewal dest bi gotina "Beyta Sibê" dikin û (mehter) ê li gel dibêjin. (Mehtera Tewrêzî) û (mehtera Şa-

mî) heye. Mehter mîna marşa êskerîye li gel def û şibaba tene gotin.

Demê sibeykê, simat (Şîlana Şîxadî) li Lalişê amade dibê, qewalek diçe û ligel lêdana şibabê bi tenê, simatê tînine celsa (civata) Şîxadî.

Berî Roj biçe ava, qewal dest bi lêdana def û şibaba dikin û "Beyta Hêvarî" ligel dibêjin. Hindek cara jî "Beyta Behra" yan "Beyta Êsriya" dibêjin.

Demê şev datê, li celsa Şî-

xadî, "Sinceqbegî" dest bi mishabet gotinê dike û medha Xudê û milyaket û pêxember û xasa dike. Ew şîreta li êzidiya dike bo tiştê baş û qewl û qesîda ji wan ra dixwine. Piştî xilasbûna mishabetê dîsan simat tê pêşkêş kirin, şunda "sema" tê gêran ku berpirsiyarên dînî têda beşdar dibin; "Pêsimam, Babeşêx, Şêxê Wezî, Mîr Hec, Micêwrê Kaniya Spî, Micêwrê Mala Şîxadî, Pîrê Isibiya, Koçekên Başîk û Behzanê, Şêxê Şêx Simaîl" û ligel def û şîbaba ew sê cara li dora "Çeqeltuyê" digerin.

Her dîsan li Lalişê, qewal dibine du kom (beş), hindek ji wan sebeqekê ji qewlekî dibêjin, koma di sebeqa li pê wê lê vedigerin. Paşî têne ser medha xas û qelendera wek "Şêxê Hesenî Siltane", "Bazîdê Bastamî", "Pîr Dawud" bi rêz diken.

Roja morkirina (Berê Şîbakê) def û şîbab têne lêdan.

"Roja Qepaxê" û birina golikî ji gaykuja Şîxadî bo sêdera Şêx Şemis, dîsan bi def û şîbab û qewlan ew rê û resme têne derbaz kirin.

"Perî" siwarî kirin û morkirina Tawisê jî bi muzîka dînî têne kirin.

Roja dumahîkê ji cejna Cemaya Şîxadî li heft ciya sema têne gêran; (demê dibêjin sema yan qewal, anku def û şîbab bi wan ve girêdayî ne).

Salê du cara (beharê û havînê) Tawis li nav gûndên êzidiya digere û her roj mishabet, def û şîbab têne gotin û lêdan.

3- Lêdana def û şîbaba li ser miriya;

4- Demê sunet kirina zaroka;

5- Rojên tiwaf û ciwan kirina qub û mezelên xasa. (5)

6- *Xizêmok, Payizok, Robarîn;*

Evên jorî çend rengên taybet in ji edebê dînî êzidiya û naverokê wan gelekî nêzikî hev e. Hem bi devê stranbêja, hem bi devê ilîmdar û qewilzana têne gotin.

Min ji çend qewilzanêtiyê zîndiya pirsî; "meneya xizêmok, payizok, robarîne çi ne?" Ewan çu bersivên wisa tîr û tesel ne dan destê min, bi tenê yekî got; "bo xizêmok û payizok û robarîna dibêjin 'pişt perde' anku 'tiştê veşartî, nediyar.'"

Wisa xuya dibe ev rengê edebê dînî pirsîyar û bersiv in; çûnkî êzidî bawerîyê bi surr û keramet û kiras gûhorînê dîkin. Ji ber wê yekê gelek nîşan û tiştên pîrozên êzidiya li ser ruyê erdê dibînin wek mirov, jin, heywan, teyr, dar, ber û hwd. wek xwe ne, yan heqîqet in, belkî naverok û rastiya wan tiştêkî dî bin. Belkî surrek ligel be, yan rûha yekî dî be.. Diyar e xizêmok û payizok dora vê yekê digerin. Weke, bo min hatiye gotin, xizêmok, payizok, robarîn 80-î sebeqe ne; 40 (çil) sebeqe jê pirsîyar in, 40 (çil) sebeqên dî jî bersiva wan in:

*Çendî xizêma te zêrê zere,
Bend û tîrêja dabû Lalişa
nuranî, heta bi kiçka
tetere,*

*Wellah û Billah û Tillah,
her sê navêti Xudêne,*

Me şêxek divêt ji malêt

Adiya,

Pîrekî heqîqetê,

Îlîmdarek ji ilmay zêde,

Bila derê reşbeleka veken,

*Ji heftî û du baba xeber
biden,*

*Ka çawa Xudana xizême ji
mala Siltan êzîye? (6)*

yan jî;

*Çendî mala min, mala min,
mala minê,*

Min go; êzîz Xudêye,

*Şêşimse mala me şa dike ji
nurê,*

Hunê ji min ra bêjin;

*Kîjan mêr bû dikişand
qelema îmanê?!*

*Kîjan mêr bû wezîrê
dîwanê?!*

*Kîjan mêr bû runîştîye ge-
liyê Lalişê, ser berê sikanê?!*

Hey mala min, mala minê.

*Bersiva vê sebeqa jorî wisa
tê:*

*Mala min, mala min, hey
mala minê,*

*Serê min qurban be, Melik
Şêx Sin dikişîne qelema îma-
nê,*

*Melik Şemsedîne wezîrê dî-
wanê,*

*Şêxu Bekire mewlayê
dîwanê,*

*Serê min qurban be, Siltan
Şîxadîye runîştî ber berê Lali-
şê,*

maşê mêra dide, distîne,

*Hey mala min, mala mi-
nê.... (7)*

Mixabin ji koma 80 sebeqên xizêmok, payizok, robarîn bi tenê ewên hatîne nivîsandin; 7 sebeqe ji xizêmoka (8) û 9 sebeqe yan bend ji payizo-

ka (9) û 11 sebeqe ji robarîna. Min jî 9 sebeqe li ser kasêtekî ji devê şêx Memê kom kirîne.

Helbet, robarîn, xizêmok û payizok ne "qewl" in, belkî ew behra bêtir li ser "beyta" têne hi-sêb kirin. Ev rengê edebê dînî, her wekî M.S. Hekarî di govara Laliş, hêjmara 10, sala 1999'ê, perê 146 baş anîye zimên, eşqe-ke taybet e ji aliyê koçek, der-wêş, micêwir û dîndarên dî be-ranberî Xudê, Tawsî Melek, Şî-xadî û xasa têne xuya kirin.

Ev hiz kirina (eşiq) Xudêyî ji serokaniya fikra derwêşiyê (te-sewifê) destpê dike: Li gorî fikra wan, hemu tiştên ser rûyê dinya-yê rengdanên Xudê ne, anku si-fatên Xudê ne. Ew rengdan û di-yarde (fenomen) mirov xisa di-bîne, belê naverokê wan tişteki di ye, rastiyeke veşarti ye. Ew jî ew e çawa mirov bigehine zanî-na wê rastiye, anku rastiya Xu-dê.

Her li pê vê şirovekirinê, de-ma derwêş û dîndarên dî tîen eşq û evîna dilê xwe bo şox û şenge-kê, yan bo behareke rengîn, yan çiya û dar û bera dadirêjin, ew bi eşqa Xudê xeber didin, ne wek eşqa beşerî, yan eşqa rege-zê mê:

*Xala bin gûharê, stêra pêş
qemerê,*

*Dê pê girin nederê, heta roj têtê
hêvarê,*

*Hey şengê şoxê, şirînê esmerê,
(11)*

(Sebeqa 12 ji beyta serafê
Hindiya)

Robarîn, xizêmok û payizok li rojên cejna, tiwafa, spî kirina qûba li geliyê Lalişê û gûndên êzidiya, li seferên masta dema

beharê ji aliyê qewilzana, stran-bêja têne gotin. Her wisa demê komên êzidiya diçine Lalişê û digehine derê gelî, yan silavge-hê, ew bi eşq û dil, bi awazekî pirr bi coş robarîn û xizêmoka dibêjin.

7- Qesîde;

Ji navê wê diyar e "Qesîde" gotineke erebi ye. Di zimanê kurdî da gotineke wisa, yan nê-zikî wê me ne dîtiye û ne bihis-tiye.

Her çawa be ji aliyê ruxsarî (bîçim) ve qesîde wek qewl û beyta ji sê malika pêktên. Her sê malik jî dibêjinê sebeqe. Sebeqe jî kêş û li hevhatina çend tîpên dimahîkê heye.

Heke "qesîde" gotineke ne kurdî jî be, belê ew qesîdeyên di nav edebê dînê êzidiya da hene, behra betir (piranîya wan) bi zi-manê kurdî nivîsîne, wek "Qesî-da Şêşims û Melik Fexredîn", "Qesîda Şêx Sin", "Qesîda Şer-fedîn", "Qesîda Şêx Bekir" û hwd.

Hindek qesîde jî bi zimanê farişî hatîne nivîsîne, wek "Qesî-da Şêşimsê Tewrêzî". Çend qesî-deyên dî hene bi zimanê erebî, wek "Qesîda Nadimînî", "Qesî-da çoban".

Hejî gotinê ye ku qesîde jî wek qewlan pîrozîya xwe heye, çûnkî behra bêtir medh û sena ne bo Xudê, Tawsî Melek, Şîxa-dî û hemu xasên êzidiya.

8- Lavij û xerîbok;

Em nikarîn bêjin ku lavij û xerîbok seda sed wek qewl û dûa tîkistên pîroz in, belê ji ber ku ew li oxlemêt pîrozên êzidi-ya, li cejna, li Lalişê, li spî kiri-

*Mîr Mih vegeriya welatê
xwe. Di rêya xwe da
gihişte geliyê teyir lê
dîtî, dibîne, ku ew geli
tijî per bûye ew teyir jî
mirîye! Her wisa gehişte
geliyê du wê, dît ew jî
tijî kevil bûye û mar
jî mirîye. Gehişte ciyê
behrê dît êrdekî beyarî
vala ye û cotyarek cotî
lê dike!*

*Dumahîkê Mîr Mih
gehişte bajêrê xwe, belê
dît ne ew xelkê ye, ne ew
zemanê ye, kes wî
nasnake. Mecbur bû
careke dî berê xwe bide
quba Felekê, belê
Ezrayîl; qasidê Xudê.
Sê cara bi rengê babe
derwêşa hate pêşiya
Mîr Mihê û bi hêceta
nexweşiyê her sê
sêvên wî jê standin
û yekser ew mir.*

na quba, li seferên masta dema dibine Lalişê têne gotin, her wisa di wan têtista da navê xas û babçaka tîn, carna jî navê milyaket û hindek hêzên pîroz dewrê xwe dibînin, ji ber wê yekê jî renekî dîni bi lavij û xerîboka ve têne zeliqandin. Bo nimune çîroka "Lavijê Pîrê" bi kurtî ev e:

"Pîrê -dayka Lavij- ew kurê bi tenê hebû. Ew xortekî nuhatî bû, ne gehîştibû hême zelatîyê, ku bikare çekê hilgire û biçe şera. Carekê şerek çêdibe û xalê wî "Omer Xala" diçe şerekî li zozana, Lavij bi kotekî (bi xurtî) dixiwaze ligel xalê xwe biçe şerî, dikin û nakin Lavij ligel xalê xwe neçe, belê çu çarê pê nakin, Lavij razî nabe xalê xwe berde.

Omer Xala mecbur dibe Lavijî ligel xwe bibe û sozê dide dayka wî (anku xwîşka xwe) ewî nêzîkî şerî neke.

"Dema şer dest pêdike û zelumên Omer Xala dişkên, êriş bi ser wan da tîn û digehe Lavijî, ew jî di nav şerî da têt kuştin. Xalê wî dikeve halekî nexweş da, ew dê çî bêje dayka Lavijî!"

Helbet çîrok dirêj e, li taliyê çîrok têt ser wê çendê ku dayka Lavij berê xwe dide Lalişê cem Şîxadî û hawara xwe digehîne, pirsîyara Lavijê xwe jê dike. Şîxadî dizane derdê wê çende giran e, gotê:

- Niha ezê Lavijê te nîşanî te dim!

Dibêjin; Şîxadî bi keremê perde li ber çavê dayka Lavijî da aliyekî, ewê dît kurê wê di nav baxçê behîştê da ye. Şîxadî gotê:

- Te dît!

Dayika Lavij;

- Belê ezîzê min!

Şîxadî lê vegarand;

- Tu dixwazî kurê xwe ligel xwe bibî, yan li ciyê xwe bimîne?

Dayika Lavij:

- Şehda min bi navê Xudê û Tawsî Melek û Şîxadî qebul e. Kurê min sax e, ne mirîye, bila her li ciyê xwe bimîne!

Ji ber têkel bûna çîrokê ligel navê Şîxadî û behîştê û kerameta Xudê, ew dikeve rêza çîrokên reng pîroz. (13)

Her ev axaftina jorî bo das-tan û beyta Mîr Mihê têt gotin, çawa jina wiya genc û şox û şeng dimre, Mîr Mih naxwaze bawer bike, ku jina wî mirîye, belkî dibêje, "ewa ketiye xeweke şêrîn! Paşt dibêje; "ezê biçime wî ciyî, ciyê mirinê nebe, anku ezê li dermanê nemirîyê bigerim! Bajêrê xwe bi cî dihêle û berê xwe dide armanceke nediyar. Ew diçe û her diçe heta digehe mirovekî li ber behrê runîştî, silavê li hevûdu dikin û ew mirov ji Mîr Mihê dipirse:

- Ji ku ve têt û dê ku ve biçî?

Mîr Mih lêvedigerîne:

- Diçime wî êrdî, êrdê mirinê nebe!

Ewî mirovî gotê:

- Baş e, tu vê behrê dibînî, ez herroj çengekî (mistekî) avê jê tînime der, çî gava min ava behrê xilas kir hingî ezê bimrim, tu jî ligel min bimîne.

Mîr Mih gotê:

- Madem taliya wê her mirin e, ez li nik te namînim. Bi xatira te.

Ew çû heta gehîşte çiyayekî, geliyekî mezin têda hebû, dît marek wê li wê deri. Mar lê bi ziman gerîya, ji Mîr Mihê pirsî:

- Te xêr e, tu li çî digerî?

Gotê:

-Ez diçime wê derê, mirinê nebe!

Mar:

- Baş e, tu vî geliyê mezin dibînî, gotê; belê, ez her sal kevlê xwe davêjim, heta ev geliyê ji kevlên laşê min tijî be, paşê ezê bimrim!

Mîr Mih got:

- Ciyê navê mirinê lê hebe ez lê namînim.

Ajot çû heta gehîşte çiyayekî dî, dîsan dî geliyekî mezin e û çîçek (teyrek) di wî gelî da dixwine. Bi qudreta Xudê ew teyir bi ziman geriya û silav li Mîr Mihê kir û pirs kir:

- Mêrê qenc te xêr e, dê ku ve biçî?

Mîr Mihê bersiva wî da got:

- Hal û meselên min û mirinê eve ne, ez dê biçime wî ciyê, mirinê nebe. Ezê li dermanê nemirîyê digirim!

Çîçkî got:

- Tu vî gelî dibînî, her sal ez perekî ji perên xwe davêjimê, gava gelî tijî perên min bû, ewê gavê ezê bimrim!

Dîsan Mîr Mihê gotê:

- Mala te ava, mirin li êrdê we jî heye. Ev êrde bi kêr min nayê! Rê da ber xwe çû. Li nik Xudê û Tawsî Melek aşkere ye, eyneta Mîr Mihê çî ye û ew nasekine, emir li Felekê kirin, ew biçe pêşîya wî, ewî bide seknandin.

Felek çû pêşiya Mîr Mihê, helbet ewê bi derdê wî dizanî, gotê:

- Baş e tu dikarî li hêre bimînî û mirin li cem me nîne, belê min yek daxwazî ji te heye, tu neçe ser ewî girê hanê, ku dibêjine "Girê Hay Hayê"! Hema tu çû ser wî girî dê poşman bî, gûnehên te li ser stuyê te, nebêjî Felekê ne gote min.

Dibêjin; sal hatin û zeman bihûrîn, Mîr Mih bi tenê ma, aciz bû, got:

- Bo çî Felekê gote min neçe ser wî girî?! Ez bizanîm mesele çî ye!

Carekê Felek ji mal çûbû, Mîr Mih diçe ser wî girê beranber qesra Felekê, bayê xerîbiyê lêda, mal û mirovên wî hatine bîrê. Hevalên wî hatine ber çava. Bêhna bajêr û welatê xwe kir. Hêstir bi çava da hatine xwar, vegeriya cem Felekê, demê ewê Mîr Mih di vî halî da dît, zanî ewê çûye ser "Girê Hay Hayê".

Her çawa be çîrok e dirêj

e, emê kurt kin. Mîr Mih piştî çûye ser wî girî gote Felekê ez li hêre namînim. Felekê kir û nekir çu rayî li Mîr Mihê nekir, ewî bîryar da vegere welatê xwe. Felekê rabû sê sêv danê û gotê:

- Van sê sêva ligel xwe bibe, her car bêhn bikê, dê tu her genc bimînî, namirî, belê êmanet û sed êmanet tu van sêva nedi kesekî!

Mîr Mih vegeriya welatê xwe. Di rêya xwe da gihişte geliyê teyir lê dîtî, dibîne, ku ew geli tijî per bûye ew teyir jî mirîye! Her wisa gihişte geliyê du wê, dît ew jî tijî kevil bûye û mar jî mirîye. Gihişte ciyê behrê dît êrdekî beyarî vala ye û cotyarek cotî lê dike!

Dûmahîkê Mîr Mih gihişte bajêrê xwe, belê dît ne ew xelkê ye, ne ew zemanê ye, kes wî nasnake.

Mecbur bû careke dî berê xwe bide quba Felekê, belê Ezrayîl; qasidê Xudê sê cara

bi rengê babe derwêşa hate pêşiya Mîr Mihê û bi hêceta nexweşiyê her sê sêvên wî jê standin û yekser ew mir.

Felek gehişte ser û "Beyta Xerîbiyê" (Beyta Mîr Mihê) li ser got.

Felekê gotê:

Mîr Miho! çend cara min gote te neçe serê van gira, Emin Cibrayîl, qasidê Melkê bêrî bu,

Bi hemu renga wê dixemile, Feleke sundxore tobedare, Piştî Mîr Mihê minî kurtî genci lawîn,

Ez çu qewl û qirara nadim ligel çu misafira. (14)

(Sebeqa 3 ji beyta Mîr Mihê)

Ji bilî van herdu "Strana Lavijê Pîrê" û "Beyta Mîr Mihê", dişan strana "Lê lê dayîkê" û "Qewlê Bore borê" ku li ser nefî kirina Şêx Zendîn kurê Şêx Hesên bo Misrê hatiye vehunandine. Ew wek çîrok û straneke xerîbiyê tên gotin.

Çavkanî

- 1- Hevpeyvîn ligel Şêx Omer
- 2- Xelil Cîndî, Dûa û dirozên êzidiya, pişka 1, Einbeck, 1997
- 3- Jêderê peşî, r. 7
- 4- Bona zanyariyên bêtir binêre Xelil Cîndî, Dûa û dirozên êzidiya, pişka 2, Einbeck, 1997
- 5- Binêre Xelil Cîndî, Al Qevalun Al wia Al emin lihîfid turathina aldînî, Roj 48,5, sala 1997, rûpel 7
- 6- Sebeqa 7, ji xîzêmok, Bedel Feqîr Hecî, Kovara Laliş, hêjmar 7, sal 1997, rûpel 127
- 7- Ev sebeqne yek ji wan 9 sebeqne ye, yên ku min ji devê Şêx Memê ji Gûrcîstanê bajarê Tîblîsê, wergirtîne di roja 23.11.1998'ê da. Ew qîzêmokên, ku Şêx Memê bi navê "Beyta Mala Baba" bo min got û gelek qexl û bêtên dî ji min li ser kasêtek, ji dexê wî li Kleinse-Elmanîya tomar kirin (qeytkirîn).

rin).

- 8- Bedel Feqîr Hecî, Kovara Laliş, hêjmar 7, sala 1997, rûpel 129
 - 9- Xerî Bozanî, Kovara Laliş, hêjmar 9, rûpel 139
 - 10- M. S. Hekarî, Kovara Laliş, hêjmar 10, sala 1999 rûpel 146
 - 11- Sebeqa 12, ji beyta "Serafê Hindîya, ji koma wan qewl û beyta yên ku Şêx Derman kurê Şêx Hisên li ser kasêtekî ji min ra şandin.
 - 12- Binêre kîteba Êzîdiyatî, X. Silêman û X. Cîndî, Bexda, 1979
 - 13- Bo çîrok û strana "Lavijê Pîrê" binêre jêderê pêşiyê "Êzîdiyatî"
 - 14- Bo pitir zanyariya temaşayi Bedel Feqîr Hecî, kovara Laliş, hêjmara 5, rûpel 5 bike.
- Her wisa babatê min jî li jêr navê "Dastan û Beyta Mîr Mihê", kovara Roj hêjmara 78,8, sala 1999